

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**18. YY'DA İSTANBUL'DA TİCARET
(İSTANBUL AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE)**

Doktora Tezi

FAHRİ YASİN ŞENER

İstanbul, 2010

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI**

**18. YY'DA İSTANBUL'DA TİCARET
(İSTANBUL AHKÂM DEFTERLERİNE GÖRE)**

Doktora Tezi

FAHRİ YASİN ŞENER

**TEZ DANIŞMANI:
PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU**

İstanbul, 2010

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

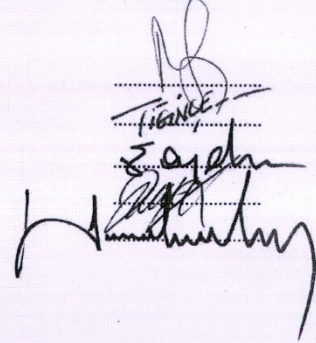
Tez Onay Belgesi

İKTİSAT Anabilim Dalı İKTİSAT TARİHİ Bilim Dalı Doktora öğrencisi FAHRI
YASİN ŞENER nin tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 16.07.2009
tarih ve 2009-11/35 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği /oy-çokluğu ile
Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

- Tez Savunma Tarihi : 17.07.2010
- 1) Tez Danışmanı : PROF. DR. AHMET TABAKOĞLU
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. TİĞİNÇE OKTAR
3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. ERKAN AYDIN
4) Jüri Üyesi : PROF.DR.AHMET KALA
5) Jüri Üyesi : PROF.DR.İSMAİL COŞKUN

The image shows three handwritten signatures in black ink, each written over a horizontal dotted line. The signatures are written in a cursive style. The first signature is the most prominent and appears to be 'Tigince Oktar'. The second signature is smaller and less legible. The third signature is also smaller and less legible.

ÖNSÖZ

Bir dünya ekonomisi olan Osmanlı'nın başkenti İstanbul'da 18. yüzyılda ticareti konu alan bu tez çalışmasının kapsamı zaman, mekan ve toplum açısından iktisat tarihinin ne kadar önemli olduğu hususu bu çalışmamda çok teşvik edici bir rol oynamıştır.

Başlangıç safhasından itibaren her aşamada değerli katkılarını esirgemeyerek çalışmalarına ışık tutan tez danışmanım Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca, sağladığı imkan, yardım ve gösterdiği destekleri ile tez çalışmama yol gösteren Prof. Dr. Ahmet Kal'a'ya teşekkür ediyorum.

Bu araştırmanın gerçekleşmesinde ailemin bana çok büyük desteği olmuştur. Tez çalışmamda her zaman bana destek ve yardımcı olan aileme teşekkür ederim.

İstanbul, Şubat 2010

Fahri Yasin Şener

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da, 18. yüzyıl döneminde ticaretin yapısal öğeler ile desteklenmiş şekilde konjonktürel olarak incelenmesidir. Çalışma, İstanbul'un önemli bir dünya ekonomisi şehri olduğu olgusu etrafında bir medeniyet konusu şeklinde ele alınmıştır. Olaylar ve kurumlar politik, idari ve askeri öğeler etrafında örülen sosyal ya da kültürel süreçler, temelli konjonktürel değerlendirmeler ile incelenmiştir. Seçilen araştırma dönemi, 18. yüzyıl, yalnız İstanbul ya da Osmanlı için değil bütün dünya için önemli bir dönemdir ve yine aynı şekilde İstanbul, Osmanlı ya da bütün dünya ticareti için 1760 yılı itibariyle iki dönem olarak ele alınmıştır.

Çalışmada İstanbul'da 18. yüzyıldaki ticaret, devrin ekonomi anlayışı ve ilkeleri çerçevesinde İstanbul Ahkâm Defterleri verileri kullanılarak analiz edilmiştir. İstanbul'da ticaretin devrin sonunda batılı ticaret usüllerine reforme edilerek dönüştürüldüğü, ancak varlığını sürdürebilmek üzere ekmeek iaşesi gibi temel ihtiyaçlara odaklanıldığı, merkezden ve uzak yol ticaretinden çözümlenerek çevresel yakalama alanlarına yoğunlaştığı bulunmuştur.

ABSTRACT

Study is aimed at conjectural analyses supported by structural elements on trade in eminent Ottoman capital Istanbul in 18th century. It is held as a civilization issue around the fact that Istanbul is a world economy city. Facts, events and institutions are conjecturally analyzed in base of social or cultural processes patterned around political, administrative and military elements. The chosen study term 18th century is an important era not only for Istanbul and Ottomans but also for the whole world. The century is held in two parts separated at the year 1760 for trade in Istanbul, Ottoman Empire and the world.

Trade in Istanbul in 18th century is analyzed within economy understanding and principles by using data from Jurisdiction Registers (Ahkâm Defterleri) of the century. It is found that trade in Istanbul in 18th century is transformed by reforming the trade procedures to western; but focused on basic needs like provision of bread in order to struggle for existence, and concentrated on peripheral catching areas by loosening the centre and long distance route trade.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar	vii
ŞEKİLLER	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: 18. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİ	5
1.1. DÜNYA EKONOMİSİ.....	5
1.1.1. Toplam Tarih Basamakları	5
1.1.1.1. Olaylar	6
1.1.1.2. Konjonktür	8
1.1.2. Dünya Ekonomisi ve Ticaret	9
1.1.3. Osmanlı Dünya Ekonomisi.....	10
1.1.3.1. Kapitülasyonlar ve İstanbul.....	12
1.1.3.2. Osmanlı Üzerindeki Baskılar	13
1.1.3.3. Osmanlı'nın Ekonomi Zaafiyeti.....	14
1.2. 18. YÜZYIL'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU.....	15
1.2.1. Osmanlı İktisadi Hayatında Ticaret Açısından Önemli Olan İlkeler	15
1.2.1.1. Vüs'at-ı Maişet ve İbadullahın Terfih-i Ahvalleri	16
1.2.1.2. Arz Yönlü Ekonomi	16
1.2.1.3. Kanunname-i Osmani	18
1.2.2. Osmanlı Ekonomi Anlayışı	18
1.2.2.1. İaşe	19
1.2.2.2. Fiskalizm	22
1.2.2.3. Gelenekselcilik.....	22
1.2.3. Osmanlı Kurumları	23
1.2.3.1. Kefâlet Kurumu.....	23
1.2.3.2. Vakıf Kurumu	24

1.2.3.3. Sigorta Kurumu.....	25
1.2.4. Olaylar	25
1.2.4.1. Tarımda Ticarileşme	26
1.2.4.2. Afetler	26
1.2.4.3. Göç	27
1.2.4.4. Cizye Reformu	28
1.2.4.5. Patrona Halil İsyanı.....	28
1.2.4.6. Barış ve Ticaret Anlaşmaları ile Kapitülasyonlar	29
1.3. 18. YÜZYIL'DA AVRUPA	32
1.3.1. Ekonomik İnsan ve Protestan Ahlakı	34
1.3.2. Olaylar	34
1.3.2.1. Magna Carta, Utrecht Antlaşması ve Westphalia Antlaşması	34
1.3.2.2. Levanten Ticareti	35
1.3.2.3. Ticaret Devrimi	35
1.3.2.4. Endüstri devrimi.....	36
1.3.2.5. Fransız İhtilali	37
1.3.2.6. Coğrafi keşifler.....	38
1.4. İSTANBUL İLE FRANSIZ TİCARETİ.....	38
2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA TİCARET	45
2.1. OSMANLI'DA 18. YÜZYILDA TİCARETİN GENEL DURUMU	45
2.1.1. Osmanlı Ticaretinin 18. Yüzyılda Dönemlere Ayrılması.....	45
2.1.1.1. İlk Dönem	46
2.1.1.2. Son Dönem.....	47
2.1.2. Osmanlı'da Ticaretin Önemi	50
2.2. İSTANBUL'DA TİCARET	53
2.2.1. İstanbul Şehri.....	53
2.2.2. Ticari Semtler	55
2.2.3. İstanbul'un İaşesi.....	57
2.2.4. Dünya Ekonomisi Şehri.....	67
2.2.5. Yakalama Alanı	68
2.2.6. Ekonomi Alanı.....	69
2.2.6.1. Kapanlar	69
2.2.6.2. Ticari İskeleler	72
2.2.6.3. Karayolları Şebekesi	74
2.2.6.4. Gümrükler	75

2.3. TİCARET İLE İLGİLİ GRUPLAR.....	76
2.3.1. Lonca	76
2.3.1.1. Gedik.....	81
2.3.1.2. Göçün Etkileri	82
2.3.1.3. Narh.....	84
2.3.2. Ayanlar	85
2.3.3. Sarraflar	88
2.3.4. Gayrimüslim Tüccarlar.....	93
3. BÖLÜM: İSTANBUL AHKÂM DEFETERLERİNE GÖRE 18. YÜZYILDA İSTANBUL'DA TİCARET	97
3.1. İSTANBUL AHKÂMININ TÜRLERİNE GÖRE ANALİZİ.....	97
3.2. PİYASA NİZAMI VE PİYASA YAPICILIĞI AHKÂMI	99
3.2.1. Piyasa Nizamı Ahkâmı	100
3.2.2. Piyasa Yapıcılığı Ahkâmı.....	100
3.4. BULGULAR.....	146
3.4.1. Yakalama Alanı Bulguları.....	146
3.4.2. Mal Grubu Bulguları	150
3.4.4. Dönemlere göre Yakalama Alanı ve Mal Grubu Bulguları.....	154
3.5. BULGULARIN YORUMLANMASI VE TARTIŞMA.....	158
SONUÇ	163
KAYNAKLAR.....	168

TABLolar

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1. Osmanlı İmparatorluğunun 18. Yüzyıl (19.5.1650 - 16.8.1838) Ticaret Antlaşmaları.....	30
Tablo 1.2. Fransız Kapitülasyonları.....	32
Tablo 1.3. 18. Yüzyıl Avrupa Finansal Krizleri.....	36
Tablo 1.4. İstanbul'dan Fransa'ya (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) Pamuklu Tekstil İhracatı (1705-1772) (<i>livres tournois</i>).....	41
Tablo 1.5. İstanbul ile Fransa (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) ihracat ve ithalatı (1700-1702, 1750-1754 ve 1786-1789) (<i>livres tournois</i>).....	41
Tablo 2.1. İstanbul Tahıl İaşesi (kile) (1758).....	62
Tablo 2.2. Osmanlı'da ve Hollanda'da 18. Yüzyıl Faiz Oranları.....	88
Tablo 2.3. İstanbul Ahkâm Defterlerinde 18. Yüzyıl Ticari Dönemlerine göre Finans Ahkâmı.....	90
Tablo 3.1. 18. Yüzyıl Ahkâm Defterlerine göre Ticari Ahkâmın Konularına göre Dağılımı.....	98
Tablo 3.2. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 439 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	100
Tablo 3.3. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 816 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	101
Tablo 3.4. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 882 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	102
Tablo 3.5. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1258 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	102
Tablo 3.6. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 249 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	103
Tablo 3.7. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 431 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	103
Tablo 3.8. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 518 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	104
Tablo 3.9. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 572 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	105
Tablo 3.10. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 951 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	105
Tablo 3.11. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 966 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	106
Tablo 3.12. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 795 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	106
Tablo 3.13. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 800 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	107
Tablo 3.14. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 939 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	108
Tablo 3.15. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 941 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	108

Tablo 3.16. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1136 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	109
Tablo 3.17. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1153 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	109
Tablo 3.18. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1260 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	110
Tablo 3.19. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1278 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	111
Tablo 3.20. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1325 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	111
Tablo 3.21. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1364 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	112
Tablo 3.22. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 5 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	113
Tablo 3.23. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 81 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	113
Tablo 3.24. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 112 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	114
Tablo 3.25. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 471 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	115
Tablo 3.26. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 495 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	115
Tablo 3.27. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 601 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	116
Tablo 3.28. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 607 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	117
Tablo 3.29. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 611 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	117
Tablo 3.30. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 696 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	118
Tablo 3.31. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 902 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	118
Tablo 3.32. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	119
Tablo 3.33. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 79 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	120
Tablo 3.34. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 181 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	120
Tablo 3.35. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 280 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	121
Tablo 3.36. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 312 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	121
Tablo 3.37. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 535 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	122
Tablo 3.38. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 629 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	123

Tablo 3.39. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 671 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	124
Tablo 3.40. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 689 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	124
Tablo 3.41. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 787 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	125
Tablo 3.42. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 844 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	126
Tablo 3.43. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 926 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	126
Tablo 3.44. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 961 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	127
Tablo 3.45. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 963 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	128
Tablo 3.46. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 969 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	128
Tablo 3.47. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 985 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	129
Tablo 3.48. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 987 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	130
Tablo 3.49. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 71 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	130
Tablo 3.50. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 135 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	131
Tablo 3.51. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 455 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	131
Tablo 3.52. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 930 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	132
Tablo 3.53. İstanbul 7. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 766 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	133
Tablo 3.54. İstanbul 7. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 790 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	133
Tablo 3.55. İstanbul 7. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 795 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	134
Tablo 3.56. İstanbul 7. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 997 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	135
Tablo 3.57. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 156 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	135
Tablo 3.58. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 189 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	136
Tablo 3.59. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 324 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	136
Tablo 3.60. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 407 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	137
Tablo 3.61. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 494 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	138

Tablo 3.62. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 839 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	138
Tablo 3.63. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 942 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	139
Tablo 3.64. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 972 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	139
Tablo 3.65. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1088 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	140
Tablo 3.66. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1114 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	141
Tablo 3.67. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1203 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	141
Tablo 3.68. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 20 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	142
Tablo 3.69. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 22 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	143
Tablo 3.70. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 201 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	143
Tablo 3.71. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 212 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	144
Tablo 3.72. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 285 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	145
Tablo 3.73. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 304 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	145
Tablo 3.74. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 471 No.lu Ticari Hükümün Analizi.....	146
Tablo 3.75. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı	154
Tablo 3.76. 18. Yüzyıl'ın İlk Döneminde (1743-1759 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Bölgelere göre Dağılımı	155
Tablo 3.77. 18. Yüzyıl İlk Döneminde (1743-1759 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı.....	156
Tablo 3.78. 18. Yüzyıl'ın Son Döneminde (1760-1777 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Bölgelere göre Dağılımı	157
Tablo 3.79. 18. Yüzyıl Son Döneminde (1760-1777 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı.....	158
Tablo 3.80. 18. Yüzyıl, İlk Dönem (1743-1759) ve Son Dönem (1760-1777) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Dağılım Payı (%).....	159

ŞEKİLLER

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1. 18. Yüzyılda İstanbul'da Fransız Ticareti (1701-1792)	40
Şekil 1.2. İstanbul'dan Fransa'ya Moher Yün İhracatı (1701-1792).....	42
Şekil 1.3. Levanten Limanlardan olan İstanbul'a ve İzmir'e Marsilya'dan Elbise Sevkıyatı (1700-1792)	43
Şekil 1.4. İstanbul'da Fransız Elbise Ticareti (Başlıca Kalitelerine göre) (1718- 1788)	44
Şekil 2.1. 18. Yüzyıl Sonlarında Doğu Akdeniz'in Osmanlı İkmal Sistemine Katkısı...	60
Şekil 2.2. 18. Yüzyılda Bir İzmir Senedinin İstanbul'da Kırılması.....	91
Şekil 3.1. 18. Yüzyıl Ahkâm Defterlerine göre Ticari Ahkâmın Konularına göre Dağılımı (%)	99
Şekil 3.2. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Odun-Kömür İkmaline Verilen Önemin Artması.....	160
Şekil 3.3. 18. Yüzyıl, İlk Dönem (1743-1759) ve Son Dönem (1760-1777) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılım Payı (%)	161

KISALTMALAR

BOA.....	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CEPR.....	The Centre for Economic Policy Research
IEHA.....	The International Economic History Association
İFM.....	İktisat Fakültesi Mecmuası
OAV.....	Osmanlı Araştırmaları Vakfı
OTAM.....	Osmanlı ve Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi
T.C.....	Türkiye Cumhuriyeti
TTK.....	Türk Tarih Kurumu
WFS.....	World Future Society

GİRİŞ

Günümüzde ekonomi, medeniyetin her alanında birçok olgunun üzerinde belirleyici bir rol almıştır. Ekonominin temel taşı olarak kabul edilen ticaretin ise çok fazla göze batmayan, diğer olgulara göre daha derin ilişkileri gerektiren, gelişmesi uzun zaman alan bir olgu olarak medeniyet dünyasındaki yeri teslim edilmelidir. Ticareti ne bir temel insan hakkı, ne bir piyasa faaliyeti ve ne de yaşamsal önemde bir ekonomi olgusu olarak değil fakat bunların hepsi olarak kabul edilmesi bile belirli bir zayıflığı içerdiğinden, insan medeniyetinin temeli olarak kabul ederek, değerlendirmek gerekir.

İktisat tarihinin önemli kilometre taşlarından olan Osmanlı İmparatorluğu başkenti İstanbul ile ilgili olan bu doktora tezi çalışması süreçlere ve konjonktüre odaklanış olması ile konuyu ticaret temelinde ele almıştır. Süreç bakımından yukarıdaki bütün parametreler açısından, çalışmanın konusu açısından hem paretoyu hem de paradoksu en iyi vurgulayabilecek ve söz konusu odaklanmayı detaylandırabilecek olan 18. yüzyıl dönemi seçilmiştir. Çalışma böylesi yer, zaman ve konu özellikleri göz önüne alındığında iktisat tarihi çalışmaları arasında dikkate değer bir yer edinebilecek özelliktedir.

Osmanlı İmparatorluğu, iktisat tarihi açısından gerek kendisinden önceki dönemler, gerek kendi dönemi ve gerek ise günümüz olsun gelecek dönemler olsun kendisinden sonraki dönemi etkilediğinden dünya, insanlık iktisat tarihinde çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu tez çalışması için Osmanlı İmparatorluğu bir referans oluşturmaya rağmen çalışmanın odağında İstanbul şehri yer almaktadır.

İstanbul yalnız Osmanlı İmparatorluğu'na değil fakat ondan önceki iki imparatorluğa da başkentlik yapmış dünya, insanlık iktisat tarihinde önemli şehirlerden birisidir. İstanbul'un önemi yalnızca başkentlik yapmışlığından değil fakat büyüklüğünden ve konumundan da kaynaklanmaktadır. Araştırma döneminden hemen öncesine kadar dünyanın en büyük şehri olan İstanbul bugün de dünyanın sayılı büyük şehirleri arasında yer almaktadır. Bütün bu özellikleri sosyal açıdan da çok zengin bir tarihin temsilcisi olan İstanbul'un araştırma konusu olarak seçilmesinin önemini arttırmaktadır.

Çalışma dönemi olarak 18. yüzyılın seçilmiş olmasında da çalışmanın önemine katkıda bulunan hususlardan söz edilebilir. 18. yüzyıl dünya, insanlık iktisadi tarihinde önemli rol oynamış bir dönem olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğu iktisat tarihinde bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu dönemde iktisat tarihi açısından günümüz dünya ekonomisinin belirleyicileri ortaya çıkmış olup Osmanlı İmparatorluğu tarafından göreceli olarak olumlu değerlendirilememiş olmaları çalışmanın üzerinde durduğu önemli bir süreci de betimlemiştir. Dünya, insanlık ve Osmanlı iktisat tarihi açısından önemli olan 18. yüzyılda hem bu önemin izdüşümlerini barındırması hem de bu öneme bizzat katkıda bulunması gibi özellikleri ile İstanbul şehri bu konjonktürel çalışmanın detaylandırılmasında ve yapısal öğeler ile desteklenmesinde yararlı işlev görmüştür.

Çalışma konusu olarak ticaretin ele alınmış olması bir olayın ya da belirli bir yapısal sürecin ele alınmamış olması çalışmanın önemini destekleyen diğer bir husus olarak değerlendirilebilir. Ticaretin iktisat tarihi çalışmaları temel konu olarak seçilmesi, tarihi olayların ve iktisadi olguların derin bir sürereklik içerisinde ele alınmasını ve çalışmanın konjonktürel düzeyde yürütülmesi gereğini de beraberinde getirdiği çağdaş anlamda kabul görmüş bir husustur. Ticaret konusu sosyal ve kültürel temelleri ile iktisat tarihinin önemli çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır.

Böylece bütün bu sayılan özellikleri ile bu çalışma konjonktürel bir çalışma olup dünya ekonomisi olaylarına dayandırılmış ve aynı zamanda sağlam yapısal temeller üzerine oturtulmuştur.

Bu tez çalışmasının amacı Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentlerinden İstanbul'da 18. yüzyıl döneminde ticaretin konjonktürel olarak çalışılmasıdır. Çalışmanın yapısal düzey ile yetinmeyip konjonktürel düzeye geçmiş olması çalışmanın çağdaş iktisat tarihi çalışmaları arasında kabuledilebilir bir yere sahip olmasını sağlayabilir. Çalışma ayrıca ahkâm defterleri gibi iktisat tarihi açısından önemli olan veri kaynaklarını kullanması ve bu kaynakların değerlendirilmesi ile ampirik sonuçlar elde etmeyi denemesi açısından da önemli bir çalışma sayılabilir.

Çalışmanın önemine, iktisat tarihi konuları üzerinde yükselerek çağdaş ekonomi olgularına işaret etmesi ve geleceğin konularına ışık tutmayı hedeflemiş

olması da katkıda bulunmuş kabul edilebilir. Bunlardan önde gelenleri olarak empati kavramının önüne diğerkgâmlığın konulması, yalnız arz yönlü ya da talep yönlü yaklaşımlara değil fakat bunların beraber değerlendirilebildiği yaklaşımlara öncelikli yer verilmesi, bir olgunun sosyal ve teknik yönlerinin yaratımcı yönelimler ile değil fakat evrimsel yönelimler ile değerlendirilmesi olguları ve konuları sayılabilir.

Çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde önce dünya ekonomisi kapsamında toplam tarih basamakları ile dünya ekonomisi ve ticaret üzerinde durulmuş ve Osmanlı dünya ekonomisi konusu çalışılmış, sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılı ele alınarak Osmanlı iktisadi hayatında ticaret açısından önemli olan ilkeler, Osmanlı ekonomi anlayışı ve Osmanlı kurumları işlenerek devrin dünya ekonomisi olayları üzerinde durulmuş, daha sonra Avrupa'nın 18. yüzyılı ele alınarak ekonomik insan ve protestan ahlakı işlenerek devrin dünya ekonomisi olayları üzerinde durulmuş ve son olarak da İstanbul ile Fransa ticareti çalışılmıştır. Böylece bir dünya ekonomisi çalışmasının konjonktürel bir çalışma olabilmesi için olaylardan oluşan yapısal temel hazırlanmıştır.

İstanbul'da ticaret konusunun detaylandırıldığı araştırmanın ikinci bölümünde önce İstanbul şehri ticari semtleri ile birlikte ele alındıktan sonra İstanbul'un iâşesi üzerinde durularak İstanbul'un bir dünya ekonomisi şehri oluşu yakalama alanı ve ekonomi alanı açılarından işlenmiş ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda İstanbul'daki ticaret ile ilgili gruplar lonca, ayanlar, sarraflar ve gayrimüslim tüccarlar olmak üzere dört başlık halinde çalışılmıştır. Böylece bir dünya ekonomisi konusunun konjonktürel açıdan çalışılabilmesi için gerekli yapısal temel tamamlanmıştır.

Araştırmanın birinci ve ikinci bölümlerinde hazırlanarak tamamlanan yapısal zemin yalnız konjonktürel bir çalışma yapmak üzere en azından bir yüzyıl dönemini kapsayacak şekilde 18. yüzyıla hasredilmiştir. Bu dönem bir konjonktürel çalışma yapmak üzere uygun uzunlukta ve iktisat tarihi açısından önemli bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Çalışma daha uzun vadeli bir dönemi kapsayacak şekilde genişletilmeyerek sınırlandırılmış ve bütün dünya ekonomisini değerlendirilmeyecek kadar yalnız İstanbul'da ticaret konusu ile sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmalar ile

çerçevesi çizilen kapsamın, çerçevenin dışı için de geçerli olabileceğine dair geçerli olabilecek hususlara da işaret edilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümünde öncelik ile 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defterleri'ndeki ahkâm türlerine göre analizi yapılmıştır. Piyasa nizamı ve piyasa yapıcılığı ahkâmı üzerinde durulması gerekli ahkâm olarak belirlenerek diğer ahkâmdan ayrılmıştır. Piyasa yapıcılığı ahkâmı özel olarak üzerinde durulması gerekli ahkâm sınıfı olarak belirlendikten sonra bu ahkâma konu olan yakalama alanı ve mal grupları üzerinden analiz dönemlere göre yapılarak elde edilen bulgular yorumlanarak tartışılmıştır.

1. BÖLÜM:

18. YÜZYILDA DÜNYA EKONOMİSİ

Çalışmanın birinci bölümünde önce dünya ekonomisi kapsamında toplam tarih basamakları ile dünya ekonomisi ve ticaret üzerinde durulmuş ve Osmanlı dünya ekonomisi konusu çalışılmış, sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılı ele alınarak Osmanlı iktisadi hayatında ticaret açısından önemli olan ilkeler, Osmanlı ekonomi anlayışı ve Osmanlı kurumları işlenerek devrin dünya ekonomisi olayları üzerinde durulmuş, daha sonra Avrupa'nın 18. yüzyılı ele alınarak ekonomik insan ve protestan ahlakı işlenerek devrin dünya ekonomisi olayları üzerinde durulmuş ve son olarak da İstanbul ile Fransa ticareti çalışılmıştır.

1.1. DÜNYA EKONOMİSİ

İktisat tarihi, tarihin değil iktisadın bir bölümü olarak ele alınması gerekir.¹ İktisadî tarih, ekonomileri hem teknik hem de toplumsal boyutlarıyla ele alarak tarihteki iktisadi yaşantıyı ele alırken ekonomi konularını incelemek için geliştirilen siyaset iktisat kuramından ve bu kuramın çözümleme araçlarından da yararlanır. Bunu yaparken (a) iktisadî tarihi dar bir biçimde tanımlanmış ekonominin çözümlemesiyle sınırlamak ve iktisadî tarihi bu dar alana hapsedmemeye ve (b) iktisadî tarihi siyaset iktisat kuramına indirgememeye, iktisadî tarihin çözümleme araçlarını da siyaset iktisadın çözümleme araçları ile sınırlamamaya özen göstermelidir.² Bu tez çalışmasında *dünya ekonomisi* kavramı kullanılmış olup, çalışmanın bu bölümünde toplam tarih basamakları ile dünya ekonomisi ve ticaret üzerinde durularak Osmanlı dünya ekonomisi konusu ele alınmıştır.

1.1.1. Toplam Tarih Basamakları

Braudel'in toplam tarih kavramına ilk ikisi bir yüzyılın konusu olabilecek iken son ikisi birden çok yüzyılı kapsayabilecek olan, sırası ile 4 basamakta erişilir:³

---

¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 122, 2005, s. 15.

² Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 15.

³ Cheng-Chung Lai, "Braudel's Concepts and Methodology Reconsidered", *The European Legacy*, 2000, 5 (1), s. 66.

- (a) Olaylar,
- (b) Konjonktür,
- (c) Uzun vade ve
- (d) Dünya ekonomisi.

Braudel'in toplam tarih anlayışı geçmişe bakan (*retrospective*) bir evrimsel değişim (*evolutionary change*) üzerinde kurulmuştur.⁴

Bu tez çalışmasında 18. yüzyılda İstanbul'da ticaret açısından olaylar ve konjonktür üzerinde durulmuş, uzun vade ve dünya ekonomisi konuları ikincil kaynaklardan alınmıştır.

1.1.1.1. Olaylar

Braudel uzun vadede değişen günlük olaylara yoğunlaşarak bilhassa üzeri örtülü kurumların gelişen işlevlerine dikkat çekmiş, tarihçileri yalnızca birer olaylar tarihi yazdıkları için eleştirmiştir.⁵ Braudel'in olaylardan kastı (makina ile pamuklu dokumanın bu sektördeki rekabete son vererek İngiliz tekerciliğini başlatması gibi) önemli olaylar olmuştur.⁶

Olaylar dıştan içe doğru dizimsel (*syntagmic*) bir şekilde ele alınmıştır. Bu anlamda ticaret ile ilgili fırsat ve tehditlerin değerlendirildiği ortamdan, ürün ve para gibi ticaret araçlarına, oradan da ticaret ve nakliye gibi hareketin kendisine doğru inilmiştir.⁷ Braudel ekonomik sektörleri ticaret, sanayi ve tarım şeklinde önemlerine göre sıraya koymuştur.⁸

---

⁴ Ulysses Santamaria ve Anne M. Bailey, "A Note on Braudel's Structure as Duration", *History and Theory*, 1984, 23 (1), s. 82.

⁵ Bengt-Arne Vedin, "Incorporating the Past into the Future", *Futures Research Quarterly*, World Future Society-WFS, 2007, 23 (2), s. 61.

⁶ William H. McNeill, "Fernand Braudel, Historian", *The Journal of Modern History*, 2001, 73 (1), s. 134.

⁷ Hans Kellner, "Disorderly Conduct: Braudel's Mediterranean Satire", *History and Theory*, 1979, 18 (2), s. 211.

⁸ Immanuel Wallerstein, "Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down", *Journal of Modern History*, 1991, 63 (2), s. 357.

Braudel'in olayları ele alırken nedenlerin işlevleri üzerinde durmaktan çok amillerin mantıklı açıklamasını yapmaya çalışması deterministik bir yaklaşım içerisinde olmadığını gösteriyor olabilir.⁹ Tarihte bir olayı kendi kapsamından bütün olarak koparmaktan kaçınmak suretiyle incelemek gerekir.¹⁰ Braudel'in gözlemleri de zaman içerisinde değişmiş 1967 yılında kredinin 18. yüzyıl doğal ekonomileri için lüks bir ürün olduğunu belirledikten sonra 1979 yılında para ve kredinin ekonomik gelişmişliğe bağlı olarak her yerde görülebildiğini belirlemiştir.¹¹

1.1.1.1. Olayların kademeleştirilmesi

Braudel ticareti hacmine ve etkisine göre üç kademe incelemiştir. En alttaki birinci kademe zorunlu ihtiyaçları ve takas (*barter*)'i kapsar iken en üstteki üçüncü kademe kapitalist zengin ve etkili tüccarların en sonunda tekelleşmeye varan faaliyetlerini kapsar. Ortadaki ikinci kademe ise pazar ekonomisinin yer aldığı kademedir.¹² Pazar ekonomisi ile kapitalist ekonomi birbirinin devamı değil ama bir diğerinin tam zıttıdır. Kapitalist ekonomi rekabetin düzenleyicisi ya da tekelin garantörü durumunda olan devlet ile birlikte olduğunda başarılı olur. Ne kadar düzenlense de yönetişimin kurumsal ilkeleri ile uzun vadeli bir ekonomik sistem mümkün olmayabilir.¹³

Bu kademeleştirmenin önemi doğrudan tüketim (*immediate consumption*) gibi günlük faaliyetler ile yatırım, tüketim gibi ekonomik faaliyetlerin birbirinden ayrılması olmuştur. Ayrıca en üst kademe ile en alt kademe faaliyetleri opak olup gözlemlenebilmeleri ve araştırmalar için veri üretmeleri sınırlıdır. Orta kademe ise şeffaftır. Kapitalist faaliyetlerin karları zamanda düzensiz ancak miktarda büyük olup kapitalistler bu durumun yarattığı kriz ve kaosu ancak çok paraları olmak ile aşabilirler. İlk iki kademedeki ilişkiler yatay ancak kapitalizmdedekiler ya dikey ya da tekeldir.

---

⁹ Philip Nicholas Furbank, "The Myth of Determinism", *Raritan* (Rutgers University), 2006, 26 (2), s. 82.

¹⁰ Volker Barth, "The Micro-history of a World Event: Intention, Perception and Imagination at the Exposition Universelle de 1867", *Museum and Society*, 2008, 6 (1), s. 23.

¹¹ Charles Tilly, "General", *American Historical Review*, 1981, 86 (2), s. 369.

¹² Tulio Halperin-Donghi, "On Braudel", *Journal of Latin American Cultural Studies*, 2002, 11 (2), s. 115.

¹³ Emre Özçelik ve Eyüp Özveren, "An Institutional Perspective on the Future of the Capitalist World-Economy", *Journal of Economic Issues*, 2006, XL (2), s. 419.

Fiyat kontrolü söz konusu olduğunda devlet anti-piyasaya (tekelciye ve spekülöre) müdahale eder. Bu hali ile devlet de bir anti-piyasa oyuncusu kabul edilebilir.¹⁴

1.1.1.1.2. Zaman Katları

Braudel kültürel ve ekonomik olaylar için ayrıca üç katlı bir zaman kavramı geliştirmiştir. Bunlardan ilki ‘coğrafi zaman’ çok yavaş ilerler ve uzun vadeli olarak bin yüzyıl çerçevesinde işlenmiştir. İkincisi ‘sosyal zaman’ birkaç yüzyılı kapsayan ilerlemelere ayrılmıştır. Üçüncüsü tarihçilerin en çok dikkatini çeken ve dramatik olayların işlendiği ‘bireysel zaman’ yer almıştır.¹⁵

1.1.1.2. Konjonktür

Konjonktür, Türk Dil Kurumu sözlüklerinde bir geçerli durum, çeşitli durumların ve koşulların ortaya çıkardığı sonuç olarak tanımlanmaktadır.¹⁶ Ekonomik konjonktür ise bir araştırma alanını ya da bir deneme niteliğinde bir fikrin açıklanması çerçevesini ifade edebilir. Konjonktürel analiz, tarihsel bir açıklama için bir araç ve bir problemin formülasyonu anlamına gelebilir.¹⁷

Ekonomi çalışmalarına ait metodolojide her ne kadar birlikte yapılarak bir diğerini destekler şekilde ele alınmış olsa da; olaylara dayalı konjonktürel çalışmalar birçok anlamda örüntülere dayalı yapısal çalışmaların önüne geçmiştir.¹⁸ Tarih çalışmalarının yapısalıktan uzaklaşıp, süreçlere ve olaylara yoğunlaştığı kadarı ile kültürel çalışmalara daha uygun hale geldiği ya da başka bir deyiş ile her kültürel tarih çalışmasının işlendiği olaylara ve onların süreçlerine temel veren bir yapısal taban olmalıdır.¹⁹

---

¹⁴ Wallerstein, “Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down”, *a.g.e.*, s. 354-357.

¹⁵ Alfred J. Andrea, “Mentalities in History”, *Historian*, 1991, 53 (3), s. 605.

¹⁶ TDK, “Konjonktür”, *Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2009.

¹⁷ Fernand Braudel, *Akdeniz*, Çeviren: Aykut Derman ve Necati Erkurt, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2008, s. 270.

¹⁸ Samuel Kinser, “Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel”, *American Historical Review*, 1981, 86 (1), s. 98.

¹⁹ Leen Breure, Willelme Landman, Sandor Spruit ve Hans Voorbij, “Modeling Portals for Cultural Landscapes”, J. Trant ve D. Bearman (Editörler), *Museums and the Web 2008: Proceedings*, Toronto: Archives and Museum Informatics, 2008, s. 1.

1.1.2. Dünya Ekonomisi ve Ticaret

Braudel, bir medeniyetin karşısında aşılması gereken zorlamalar görmedikçe doğmayacağını belirtir.²⁰ Dünyayı ticaret olgusu çerçevesinde işlemek, aslında kültürel ve ekonomik bir işleme sayılıp konuyu medeniyet temelinde ele almayı gerektirir.²¹ Ticaret, erken modern dünyadaki bir imparatorluk halkının (savaş ve hac dışında) dışarıdaki dünya ile ilişki kurmasının tarzlarından birisi olarak da kabul edilebilir.²²

Braudel bu çerçevede kapitalizm ile medeniyet arasında bir ilişki kurmuştur.²³ Kapitalizme geçiş büyük ölçüde toplumsal düzen ile ilgilidir.²⁴ Kapitalizm Avrupa medeniyetinde birleştiren ve bu medeniyetin yayılmasını motive eden bir güç olmuştur.²⁵ Dünya ekonomisinin koşullarından etkilenen çeşitli gruplar ülkelerinde baskı odakları oluşturmuşlardır.²⁶

Braudel ve Wallerstein'in karşılıklı mutabakatları ile dünya ekonomisi tanımlarının ortak noktaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:²⁷

- Gelişmenin olduğu yerde birden çok dünya ekonomisi bulunur.
- Bir dünya ekonomisinin küçük bir merkezi çekirdeği, oldukça gelişmiş bir orta bölgesi ve geniş bir çevresel bölgesi bulunur. Artık değerler çevreden merkeze akarlar.
- Çoklu dünya ekonomileri düzeninde bu ekonomilerin merkezlerinin zaman içerisinde koşullara göre değişebilen ekonomik çekim alanları bulunur.

---

²⁰ Emel Kefeli, "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, 4 (1-I), s. 426.

²¹ Kelly A. Mulrone, "Discovering Fernand Braudel's Historical Context", *History and Theory*, 1998, 37 (2), s. 265.

²² Suraiya Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Çeviren: Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 195.

²³ Douglas Johnson, "Braudel, the Historian as Dramatist", *History Today*, 1986, 36 (7), s. 51.

²⁴ Allan Greer, "Wage Labour and the Transition to Capitalism: A Critique of Pentland", *Labour/Le Travail*, Athabasca University, 1985, 15, s. 22.

²⁵ David J.E. Scrivens, "Capitalism in the Eyes of an 'Anti-historian' The Wheels of Commerce Civilization and Capitalism Vol. II", *The Globe and Mail*, September 3, 1983, s. E.12.

²⁶ Immanuel Wallerstein, "Three Paths of National Development in Sixteenth-Century Europe", *Studies in Comparative International Development (SCID)*, 1972, 7 (2), s. 101.

²⁷ Cheng-Chung Lai, "Braudel's Concepts and Methodology Reconsidered", *The European Legacy*, 2000, 5 (1), s. 76.

- Bir dünya ekonomisinde devlet önemli rol oynasa da bu ekonominin sınırları politik ve kültürel sınırları aşabilir.
- Bir dünya ekonomisinin sınırları zaman içerisinde ancak yavaş değişir.

Nüfus, tarım, endüstri gibi medeniyetlerin arka planında her zaman yavaş ilerleyen ancak birleştirici bir ticaret medeniyeti olmuştur.²⁸ Nüfus ve doğa gibi konuları kullanarak tarih insanların kendi medeniyetlerini yaratışlarını ve kaderlerine sahip çıkmasını yazabilir.²⁹ İmparatorluk güçleri gibi dünya-çapında güçler iktisadi-ve-kültürel süreçleri ve insan hareketlerini engelleyici modernite stratejilerini üretseler dahi gelirler üzerinde kurulan kurumsal engellere karşı çıkan yaşam alanlarının sürekli çoğaldığı gözlenmiştir.³⁰

1.1.3. Osmanlı Dünya Ekonomisi

Osmanlı ekonomisi bir dünya ekonomisi olarak kabul edilebilir.³¹

Osmanlı için az gelişmişliğin Asya Tipi Üretim Tarzı'ndan mı, feodaliteye ve sömürgeciliğe dayalı bağımlılıktan mı, yoksa Modern Dünya Sistemi'ne uyumdan mı ileri geldiği ekonomi çevrelerinde tartışılmaya başlanmıştır.³² Asya Tipi Üretim Tarzı'nın en önde gelen özelliği, tarım ekonomisine dayalı merkezi bir devletin varlığıdır. Bu sistemde toprak mülkiyeti devlete aittir.³³ Osmanlı'da Asya Tipi Üretim Tarzı'na ait mülkiyet biçimi tarım ve el sanatları arasında gelişmiş bir iş bölümünü esas alan köy topluluklarının kendini destekler karakterine değil devletin üzerine almış olduğu kamu işlerine dayanmıştır.³⁴

²⁸ Peter Green, "Fruits of the Sea", *The New Republic*, January 28, 2002, s. 36.

²⁹ Robert D. Kaplan, "The Revenge of Geography", *Foreign Policy*, 2009, 172, s. 98.

³⁰ Arif Dirlik, "Performing the World: Reality and Representation in the Making of World Histor(ies)", *Journal of World History*, 2005, 16 (4), s. 403-404.

³¹ Richard T. Rapp, "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and the Commercial Revolution", *Journal of Economic History*, 1975, 25, s. 524-525; Colin Heywood, "Fernand Braudel and the Ottomans: The Emergence of an Involvement (1928-50)", *Mediterranean Historical Review*, 2008, 23 (2), s. 176.

³² Yakup Akkuş, "Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler: Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2004, 168, s. 136.

³³ Stefanis Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001, s. 55.

³⁴ Divitçioğlu, *a.g.e.*, s. 25

Osmanlı'nın Avrupa ile bütünleşme tarihini 16. yüzyıla kadar geri çekildiğinde, süreç 1550-1650 ve 1830-1900 olmak üzere iki döneme ayrılabilir. Bu iki dönem arasındaki dönem (1650-1850) ise Avrupa ilgisinin Hint Okyanusu'na odaklanma ve Osmanlı ekonomisinin toparlanma çabalarının olduğu dönemdir.³⁵ Başka bir görüşe göre 1750-1815 aralığı Osmanlı'nın dünya ekonomisine katılma dönemi olup 1800-1876 yılları arasında ise çevre bölgeye doğru itilmiştir.³⁶ İslamoğlu-İnan ve Keyder'e göre, Osmanlı'da 17. yüzyıla kadar Asya Tipi Üretim Tarzı, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar feodalleşme eğilimi vardır. Osmanlı 19. yüzyılı izleyen dönemde ise çevreleşerek bir kolonyal devlet haline gelir ve kapitalizme eklemlenir.³⁷

Osmanlı'nın 16. yüzyıldan itibaren buhranda olması Avrupa'nın iktisadî ve askerî yönlerden ondan daha hakim ve üstün bir sisteme sahip olma özelliğinden değil fakat aşağıdaki olgulardan kaynaklanmıştır denilebilir:³⁸

- (a) 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Amerikan gümüşünün bütün Avrupa'da gösterdiği etkilerin Osmanlı'ya da sınırlı olarak yansımaları ve
- (b) 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Wallerstein'in "kapitalist dünya ekonomisi" tezine de uygun olarak, Avrupa kapitalizminin gelişip, Osmanlı iktisadî hayatını tesir altına alması

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyıldan 19. yüzyıla gelene kadar bir çevreselleştirme (*peripheralization*) süreci içerisinde kapitalist dünya ekonomisine çevresel bir ekonomi olarak katılmıştır.³⁹

18. yüzyıl Osmanlı ekonomisinin gelişiminin aşağıdaki koşullardan hangisine daha çok dayalı oluşu tartışma konusudur:⁴⁰

---

³⁵ Ebubekir Ceylan, "Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2003, 1 (1), s. 83.

³⁶ Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: On Dokuzuncu Yüzyıl*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1993, s. 44-46.

³⁷ Suavi Aydın, "Aydınlanma ve Tarihçilik Problemleri Arasında Türk Tarih yazıcılığı: Feodalite Örneği", *Toplum ve Bilim (TTK)*, 2001-2002 (91), s. 73.

³⁸ Mehmet Öz, "Geleneği İslahat Düşüncesine Göre Osmanlı Devlet ve Toplum Düzenindeki Çözülmenin Mahiyeti", *Türk Yurdu*, Türk Düşünce Hayatı Özel Sayısı, 1991, 44, s. 49.

³⁹ Immanuel Wallerstein, Hale Decdeli ve Reşat Kasaba, "The Incorporation of the Ottoman Empire into the World Economy," Huri İslamoğlu-İnan (Derleyen), *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 97.

- (a) Kendi köklü geçmişine,
- (b) Mevcut ticaret yolları ve geleneksel ürünler kapsamında fakat yeni ticaret teknikleri ile süren yüzyılın mücadelelerine ya da
- (c) Kendisi dışında gelişmekte olan yeni pazarların bulunmasına yol açan keşiflerin sonunda gelişen sömürge ticaretine dayalı oluşu.

Osmanlı İmparatorluğu için 18. yüzyıl dünyada beliren yeni güçler karşısında bir konjonktür değişiminin yaşandığı dönem olmuştur.⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu'nun içine düştüğü uzun vadeli ekonomik sıkıntıları açıklamak için Osmanlı sistemine ait iç etkenler ile dış etkenler arasında farklı görece ağırlıkları olan bir tür buluşmayı gözlemek sistematik bir çaba ile mümkün olabilir.⁴²

1.1.3.1. Kapitülasyonlar ve İstanbul

Aslında iktisadi hayatı etkileyen, işsizliği artıran, imalatı yavaşlatan, ve üretimi düşüren en önemli unsur kapitülasyonlar değil, yabancı tüccarların Ümit Burnu lehine Akdeniz piyasasından çekilmiş olmalarıdır. Bunu Osmanlılardan zorluk gördükleri için yapmamışlardır. Bu gelişmeler Osmanlıyı, İtalya'yı ve Almanya'yı (büyük şehir birliği Hansa⁴³ şehirlerini) olumsuz etkilemiştir.⁴⁴

Kapitülasyonlar bilhassa Osmanlı hükümetinin yakın kontrolünde olan İstanbul'a yönelik uygulanmışlardır.⁴⁵

Uluslararası ticaretin gelişmesinin bir aracı olarak yabancı tüccarlara Kapitülasyon adı verilen ayrıcalıklar tanınıyordu (İngiltere'nin Hansa birliğine bağlı şehir devletlere tanıdığı ayrıcalıklar gibi). Avrupa 'da müttefik ülke sayısının artması ve

---

⁴⁰ Rapp, *a.g.e.*, s. 524-525; Heywood, *a.g.e.*, s. 176.

⁴¹ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "The Re-Establishment of Ottoman-Spanish Relations in 1782", *Turkish Studies*, 2007, 2 (3), s. 504.

⁴² Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim", Halil İnalcık ve Donald Quataert (Editörler), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2 1600-1914, İstanbul: Eren Yayıncılık Ltd. Şti., 2004, s. 603.

⁴³ Richard MacKenney, *Şehir Devletler 1500-1700*, Çeviren: Cem Demirkan, Yayına Hazırlayan: Özkan Akpınar, İstanbul: Babil Yayınları 29, 2004, s. 14.

⁴⁴ OAV, *İstanbul'un Fethi ve Avrupa Ticari Faaliyetlerine Etkisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OAV), 2009, s. 1.

⁴⁵ Relli Shechter, "Market Welfare in the Early-Modern Ottoman Economy- A Historiographic Overview with Many Questions", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 2005, 48 (2), s. 272.

bu ülkeler arasında rekabetin oluşturulması gibi bazı siyasi kazanımlar da elde ediliyordu. Kapitülasyonların verilmesinin bir başka yönü de, uluslararası yeni ticaret yollarının keşfi ile 16. yüzyılda okyanuslara kayma eğilimine giren Avrupa transit ticaretini Akdeniz'de tutma gibi bir amacı taşımasıdır. Ancak Kapitülasyonlar 18. yüzyılda, ülkenin dış ticaretinde ödemeler bilançosu açıklarına neden olmuş, iç imalatı ve üretimi baltalamış, dış ticaret sahasından Türk tebaanın çekilerek yabancıların ve içerde azınlıkların egemenlik kazanmalarını teşvik etmiştir.⁴⁶

1.1.3.2. Osmanlı Üzerindeki Baskılar

Batıda *Reconquista* (Endülüs döneminde İber Yarımadasındaki Hristiyanların, Müslümanların yarımadaadaki varlıklarını ortadan kaldırma amaç ve çabaları) ve Haçlı Seferleri gibi dini ve askeri hareketler Müslümanlarınkilere bir tepki olarak gelişmiştir. Müslümanların sonradan devam eden böylesi benzer hareketleri 18. yüzyılda Rusya tarafından durdurulmuştur. Daha sonra batılıların hareketleri doğunun verimli alanlarına, şehirlerine ve bunların erişim ağlarına, madenlerine ve daha önemlisi doğuda nüfus yoğunluğunun yükseltilerek batı gibi yaşanabilecek yerleşim merkezlerinin tesisine yönelmiştir.⁴⁷

Dünya ekonomisinde 18. yüzyıla girerken değişmekte olan dengeler, Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisini köklü bir yapısal dönüşüme zorlamış ve öngördüğü dünya ölçekli yeni işbölümü doğrultusunda imparatorluğun geleneksel iktisadi kurum ve politikalarında ciddi değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler klasik literatürde düşüş olarak adlandırılan kapsamlı bir paradigmaya uygulama alanı sağlamıştır. Ancak bu gelişmeler aynı zamanda yeni duruma uyum gösterme, yeniden yapılanma ve dönüşüm de sayılabilir.⁴⁸ Osmanlılarda ekonomik sistemin kapitalizme geçmesi söz konusu olmadan çökmesinde batının iktisadî hâkimiyeti belirleyici olmuştur.⁴⁹ Osmanlı Devletinin, dengenin yitirilişi ile birlikte bir çöküş sürecine girdiği genel bir kanıdır. Bu kanı tarihin uzun dönemli değişim süreçleri olarak görülmesi ve

---

⁴⁶ OAV, *a.g.e.*, s. 1.

⁴⁷ Maurice Aymard, "Fernand Braudel, the Mediterranean, and Europe", *Mediterranean Historical Review*, 1987, 2 (1), s. 106.

⁴⁸ Yıldırım Onur, "Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826", *Toplum ve Bilim*, 1999/2000, 83, s. 146.

⁴⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 280, 2005, s. 137.

tüm iniş çıkışlarına rağmen gelişen, yükselen, büyüyen bir gidiş olarak algılanması görüşü karşısında eksik kalabilir.⁵⁰

18. yüzyılın ortalarına kadar meydana gelen değişimler karşısında direnen Osmanlı, daha sonra Batıdaki hızlı gelişmelere karşı direnci zayıflamış, ancak batının sömürgeleştirme ve sömürge tipi ticaret politikalarına alet olmamıştır.⁵¹ Osmanlı 18. yüzyılın sonlarına doğru batı baskısına tepki olarak ıslahat hareketlerine girişmiştir.⁵²

1.1.3.3. Osmanlı'nın Ekonomi Zaafiyeti

Osmanlıların 18. yüzyılının geleceklerini yordayabilecek özelliklere sahip olup olmadığını Pamuk, Ethem Eldem (1999)'in fikirleri üzerinden tartışarak, ekonomi işlerinde Osmanlı kurumlarının uzun dönem planlama özelliklerinin olmadıkları gibi, korumacı ve merkantilist politikalar ile uluslararası ticaretin olumsuz etkilerini kaldıracabileceklerine dair düşünceden yoksun olduklarını ileri sürmüştür.⁵³

Osmanlı 18. yüzyılda refaha dayalı bir pazar yaratılması gibi ekonomik bilinci olmayan (ekonomi yönetimine rehber etmeyen) bir kavram etrafında yönetilmiştir. Toplumsal refahı hedef alan bu kavram içerisinde, verimliliği göz ardı eden bir rekabete müdahale ilkesi de yer almıştır.⁵⁴

Klasik olarak adlandırılan dönemin Osmanlı'daki en önemli yapı taşı oluşturulan toprak düzeni yüzünden; doğa, iklim ve coğrafi konum bakımından gelişmeye çok uygun olmak ile birlikte, devletin yasaklamakta ve güçleştirmekte yüksek düzen sahibi olan ancak ilerletmekte ve kolaylaştırmakta bu kadar iktidarsız kaldığı bir başka ülke de bulunmamaktadır.⁵⁵

---

⁵⁰ Zafer Toprak, "İktisat Tarihi", Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın, Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 220.

⁵¹ OAV, *a.g.e.*, s. 1.

⁵² Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, [Orijinal adı: *La Vie Quotidienne à Constantinople au Temp de Soliman le Magnifique et de se Successeurs (XVIe etXVII^e siecles)*], İstanbul: İmge Kitabevi, 1995, s. 152.

⁵³ Şevket Pamuk, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *Itinerario, European Journal of Overseas History*, 2000, 24, s. 114.

⁵⁴ Shechter, *a.g.e.*, s. 254.

⁵⁵ Edouard Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Çeviren: Ali Reşad, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999, s. 464.

Braudel'e (1994) göre Osmanlıların yerleşik göçebelik politikası onu Avrupa'dan gelecek tehlikelere karşı korumak üzere kapalı bir göçebe toplumu haline çevirerek, kendi tepkilerinin esiri yapmış olabilir.⁵⁶

1.2. 18. YÜZYIL'DA OSMANLI İMPARATORLUĞU

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılı'nın ele alındığı bu bölümde Osmanlı iktisadi hayatında ticaret açısından önemli olan ilkeler, Osmanlı ekonomi anlayışı ve Osmanlı kurumları işlenerek devrin dünya ekonomisi olayları üzerinde durulmuştur.

18. yüzyıl Osmanlı Padişahları:

Sultan Mustafa II (1695-1703)

Sultan Ahmed (1703-1730)

Sultan Mahmud I (1730-1754)

Sultan Osman III (1754-1757)

Sultan Mustafa III (1757-1774)

Sultan Abdülhamid (1774-1789)

Sultan Selim III (1789-1807)

1.2.1. Osmanlı İktisadi Hayatında Ticaret Açısından Önemli Olan İlkeler

Osmanlı iktisadi hayatında ticaret açısından önemli olan ilkeler aşağıda ele alınmaktadır.

---

⁵⁶ Paul Rich, "Civilizations in European and World History: A Reappraisal of the Ideas of Arnold Toynbee, Fernand Braudel and Marshall Hodgson", *The European Legacy*, 2000, 5 (3), s. 347-348.

1.2.1.1. Vüs'at-ı Maişet ve İbadullahın Terfih-i Ahvalleri

Narh ile tespit edilmiş fiyatın üstünde ya da altında satış yapılamazdı. Halk ve ordu için vüs'at-ı maişet (rahat bir geçim kaynağı) olan temel gıda maddelerinin ihracatı ise zaten yasaklanmıştı. Bütün bunların dayandığı ekonomi ilkesi “*ibadullahın terfih-i ahvalleri*” yani sosyal refahın sağlanması olmuştur.⁵⁷ Osmanlı’da “*ibadullahın terfih-i ahvalleri*” yani sosyal refahın her şeyden önce gelmesi önemli bir durum sayılabilir.⁵⁸ Sosyal refah ve adalet çerçevesinde öncelikle iktidar ile adâlet arasında aşağıda detayları verilen karşılıklı bir bağımlılık bulunmaktadır:⁵⁹

1. Asker olmadan devlet olmaz,
2. Mal olmadan asker olmaz,
3. Malı üreten reayadır,
4. Reayayı devlete bağlayan padişahın adaletidir,
5. Alemin nizamını adalet sağlar,
6. Dünya bağının duvarı devlettir,
7. Devlete nizam veren şeriattir,
8. Şeriatın muhafızı devlettir.

Bu ilkeler 1’den 8’e bir çember üzerinde gösterilebilir.⁶⁰

1.2.1.2. Arz Yönlü Ekonomi

Osmanlı kültür ve iktisat sistemi, talep yönlü değil arz yönlüdür. Bu hem insan hem de toplum ve ekonomi için böyledir. Talebin arttırılmasına dayalı bir sistem olan

---

⁵⁷ Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995, s. 180.

⁵⁸ Abdulkadir İlgen, “Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2001-2002, 3 (11), s. 113; OAV, *a.g.e.*, s. 1.

⁵⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 142; Ali Çelebi Kınalızade, *Devlet ve Aile Ahlakı II*, Hazırlayan: Ahmet Kahraman, Tercüman 1001 Temel Eser, tarih yok, s. 283 Aktaran: İlgen, *a.g.e.*, dn. 50.

⁶⁰ Ali Çelebi Kınalızade, *Ahlak-ı Alai*, Kahire: Matbaatü'l-Bulak, 1883, s. 47 Aktaran: Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 142.

kapitalizm, Osmanlı sistemine bu yönüyle yabancıdır. Ahi zihniyetinin rol oynadığı klasik Osmanlı zihniyetine göre insan alıcı olmaktan önce verici olmuş, rekabetçi değil dayanışmacı bir toplum oluşturmayı hedef almış, bencil değil diğergâm (*altrüist*) bir insan tipi ön planda olmuştur.⁶¹ Çağdaş kapitalist anlayışta insan ekonomi için iken arz yönlü (provizyonel) ekonomide (*supply side economics*) ekonomi insan içindir. Buna göre arz yönlü toplumda ekonominin görevi insan refahını arttırmak (tüketicinin istediği malı ödeyebileceği fiyattan alabilmesini) olduğuna göre öncelikle piyasalarda yeterli mal bulundurmak gerekir ve bütün toplum, kişinin kendisinden başlayarak en yakınlarından dış halkalara kadar infâk ile birbirine bağlanır. Bunun için Osmanlı ekonomisi, kitlesel üretim düşüncesinin olmadığı bir ortamda, yüksek bir üretim potansiyeline ve ithalat düzeyine sahip olmuştur. Vergi oranları ve sosyal güvenlik harcamaları gibi temel toplam arzı arttırıcı politika araçları ile girişim ve çalışma isteği yüksek tutularak enflasyon baskısı azaltılabılmıştır.⁶² Arzın düzenlenmesinde fiyat, tahsis (miktar), kalite ve stok (zamanlama) politikaları önemlidir.⁶³

Osmanlı'da 18. yüzyılın ilk yarısındaki iktisadî ve siyasî genişleme, kanun-ı kadime dönüşün son başarılı bir örneği olarak görülebilir. Oysa 17. yüzyılın başlarından 18. yüzyıl ortalarına kadar geçen süre, özellikle Orta ve Güney Avrupa toplumları için iktisadî bir durgunluk dönemidir.⁶⁴ Ahilik zihniyetinin (toplum yararını kendi çıkarından üstün tutan, elindeki ile yetinen fakat girişimci insan tipi) hakim olmasından dolayı Osmanlılar'da batı kapitalizmini oluşturan sömürgeci faaliyetler, burjuvazi ve buna dayalı sınıf mücadeleleri görülmemiş, büyük özel servetlerin oluşumu engellenmiştir. Bu duruma bağlı olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan esnekliği kaybetme, hakim dünya sistemi olma özelliğini de kaybetme demektir. Kapitalizmin model ve referans alındığı 18. yüzyılın sonları, Osmanlı devleti'nin bu sistem karşısında enerjisini kaybettiği ve tamamen onun etki alanına girdiği dönemdir. Batılılaşma tarihi, bir anlamda bu etkinin yoğunlaşmasının tarihidir. Yeni zihniyet (nizam-ı cedid) planında, gelenek düşüncesi (sorunlar karşısında kanun-ı kadime dönme

⁶¹ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler II, İslâm İktisadı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 281, 2005, s. 38.

⁶² Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 143; Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000, s. 133.

⁶³ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 139-144.

⁶⁴ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, a.g.e.*, s. 16.

düşüncesi) gelişme düşüncesinin arka planına düşse bile varlığını sürdürebilmiştir.⁶⁵ Yönetici sınıftan ve profesyonel tüccarlardan oldukça fazla sayıda insan ticaretle uğraştığı halde, kapitalizmin ortaya çıkmamış olmasında Osmanlı sistemine ait önemli etkenler söz konusu olmuştur. Önemsiz sayılamayacak bir sermaye oluşumu mevcut olmuştur, ancak bu oluşum, siyasal güç dağılımı nedeni ile, asla işletmelerin kendi kaynaklarına dayanarak büyür hale gelmesini sağlayacak düzeye ulaşamamıştır.⁶⁶

1.2.1.3. Kanunname-i Osmani

Osmanlı gelişme ve ilerlemenin mümkün olamayacağını tek değişim kaynağının bozulma olduğunu ilke edinerek Kanunname-i Osmani (Kanun-ı Kadim) ile yönetilirdi.⁶⁷ Bu kapsamda, Osmanlı ahlakının yaratılışçılığa (*creationism*) dayandığı düşünülebilir.⁶⁸ Bu kanunun kaynağı da hatırlanamayacak kadar geçmişten o güne kadar uygulanan ve tecrübe ile yararları görülen kaide ve görenekler olarak kabul edilmiştir, ki bunun aslı da gelenekselcilik olarak kabul edilebilir.⁶⁹ Bazı araştırmacılara göre ise, bu davranış bir ölçüde, bazı elit gruplarının Kanun-i Kadim'den sapılması yüzünden çıkar, izin ve ayrıcalıklarının zarar görmesinden ya da bozulmasından duydukları kaygıdan kaynaklanmış olabilir.⁷⁰

1.2.2. Osmanlı Ekonomi Anlayışı

Osmanlılar (Selçuklular gibi) serbest ticaret politikaları uygulamışlardır.⁷¹ Osmanlılar ne kameralist, ne de fizyokratlar, başka herhangi (merkantilizm gibi) bir politikaları da olmadığı için, fiiliyatta serbest ticaret yanlısı durumundaydılar. Fizyokratlar gibi onlar da, gelirlerinin çoğunun dolaysız kaynağı olan tarıma büyük

---

⁶⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 146-147; Genç, a.g.e., s. 135-136.

⁶⁶ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İnalcık ve Quataert, a.g.e., s. 603.

⁶⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 142.

⁶⁸ Virginia H. Aksan ve Daniel Goffman, *The Early Modern Ottomans: Remapping the Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 163 Aktaran: Christine Woodhead, "Consolidating the Empire: New Views on Ottoman History, 1453–1839", *English Historical Review*, 2008, CXXIII (503), s. 982; Ersin Kalaycıoğlu, "Politics of Conservatism in Turkey", *Turkish Studies*, 2007, 8 (2), s. 238.

⁶⁹ Genç, a.g.e., s. 69.

⁷⁰ Mehmet Öz, "Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslami Araştırmalar*, 1999, XII (1), s. 27-33.

⁷¹ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 133; OAV, a.g.e., s. 1.

önem vermekteydiler. Osmanlı'nın durumunu çağın Avrupa'daki mutlakıyetçi devlet arka planı ve mutlak üstünlükler kuramı çerçevesinde birlikte ele almak olanaklıdır.⁷²

Osmanlı ekonomi anlayışının üç ilkesi bulunmaktaydı: (a) İaşe (ikmal-provizyonizm), (b) fiskalizm (vergilendirme) ve (c) gelenekselcilik (statükoculuk).⁷³

1.2.2.1. İaşe

Osmanlı Devleti'nin, beslediği halkın temel ihtiyacı olan hububâtın sağlanması ve karşılanması için sağlam temeller üzerine kurduğu kurumsal yapı iaşe ilkesi çerçevesinde görev yapmıştır. İaşe ilkesi toplumun huzurlu yaşaması, sosyo-politik düzenin sağlıklı yürümesi ve devletin aksamadan yürümesinin koşulu olmuştur. Bundan dolayı Osmanlı Devleti tarım topraklarının mülkiyetini bireylere bırakmamış, kendi elinde bulundurmıştır. Mîrî adı verilen bu mülkiyet rejiminde, toprak çiftçilere babadan oğula geçecek şekilde; kiralanmış sayılır, vakfedilmesine ve bağışlanmasına izin verilmemiştir.⁷⁴ Çiftçilerin tarımsal verimi düşürmemesine dikkat edilmiş, üretimin aksamasına sebep olacak şekilde yerlerini terk etmelerine izin verilmemiştir.⁷⁵ Bu özenli çaba gerektiğinde tekel koymak şeklinde ve mahsülün hasattan sonra tüketiciye ulaşmasına kadar devam ettirilmiştir.⁷⁶

Osmanlı'nın 17. yüzyılın ortalarına kadar ihtiyacı olan malları kendi üretmeye gayret etmesi⁷⁷ ithalat kısıtlanıyor anlama gelmemiş ve devlet için önemli bazı sektörler haricinde ithalata müdahale edilmemiştir.⁷⁸ İç piyasada mal arzını yüksek tutma politikası, ihracat yapmama politikası şeklinde korumacı bir uygulamayı gerektirmiş olup, tahıl, bakliyat, at, silah, barut ve kurşun gibi malların ihracına hiçbir zaman izin verilmemiştir.⁷⁹

⁷² Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", Çeviren: Ayşe Berktaş. İncılık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 763.

⁷³ Genç, *a.g.e.*, s. 47-51.

⁷⁴ Memet Karagöz, "Filibe Kazası Rüsum Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004, 14 (2), s. 362-363.

⁷⁵ Genç, *a.g.e.*, s. 46-52.

⁷⁶ Lütfi Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (İFM)*, 1949-1950, 11 (1-4), s. 1-2.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzuncarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara: TTK Yayınları, 1965, s. 692.

⁷⁸ Genç, *a.g.e.*, s. 47.

⁷⁹ Uzuncarşılı, *a.g.e.*, s. 686-689.

Osmanlılar vergi geliri üretmesi bakımından uluslararası ticaretin önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, ithalat fazlasının ekonomi üzerinde olumsuz etki yapabileceğini düşünmemişlerdir. Korumacılık uygulamalarının nedeni kıdemsiz yetkililer olabileceği gibi, lüks ithal ürünlerinin ancak bir sonraki yüzyılda yerli üretim ile karşılaştırılabilir hale gelmesi de olabilir.⁸⁰

Osmanlı dış ticaret rejimi ikmal (iaşe) ilkeleri çerçevesinde şekillenmiş, bu yüzden piyasada mal arzını arttıran ithalat teşvik edilmiş, arzı azaltan ihracat ise hoş görülmemiş hattâ ancak marjinal faydası sıfır olan malların ihraç edilmesine izin verilmiştir.⁸¹

İaşe ilkesinde Osmanlı, merkantilizme ters bir politika izlemiştir.⁸² Merkantilizmde ihracat fazlalığı esas iken provizyonizmde ithalat fazlalığı gözetilmiş ve ithalat için her türlü kolaylık sağlanmıştır. Provizyonizm, İstanbul başta olmak üzere şehirlerin iâşesine öncelik tanınmış ve kıt kaynakların yurt dışına çıkışı engellenmiştir.⁸³ Kapitülasyonların gerisinde de bu mantık yer almıştır.⁸⁴ Ekonomide sosyal refah anlayışına dayalı olarak iaşe ilkesi çerçevesinde Osmanlı'nın bazı malların ihracını sınırlayıp ithalatı kısıtlamaması 18. yüzyılın ilk döneminde döviz bolluğu ve ihracat fazlası ile sonuçlanmıştır.⁸⁵ Osmanlı iaşe düzeni en olgun düzeyine 18. yüzyıl ortalarında gelmiştir.⁸⁶ Merkantilist (ve bir ölçüde bugünkü) düşüncelerin tersine, ithalatçı tüccarlardan genellikle bir tehlike beklenmemiştir.⁸⁷

---

⁸⁰ Pamuk, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *a.g.e.*, s. 114-115.

⁸¹ Genç, *a.g.e.*, s. 47.

⁸² Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914, a.g.e.*, s. 72-73.

⁸³ Elem Paylanbay, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007, 1, s. 50.

⁸⁴ Toprak, *a.g.e.*, s. 222.

⁸⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 74.

⁸⁶ Eyüp Özveren, "Black Sea and The Grain Provisioning of Istanbul: Imperial Legacies in Retrospect", Provisioning in the towns of the Mediterranean basin from Ancient to Modern times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002, s. 9.

⁸⁷ Suraiya Faroqhi, "İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)", Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın - Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi, C. 3*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 213.

1.2.2.1.1. Toprak

Provizyonizmin bir diğ er çok önemli boyutu da toprak mülkiyetidir. Sistem Osmanlı'ya hem Bizans hem de İslam imparatorluklarından gelerek *mîrî* toprak rejimi adını almıştır.⁸⁸

Osmanlıda topraklar öşrî, haracî ve ve mirî olarak üç e ayrılmıştır.⁸⁹ Bu ayrıma göre öşrî topraklar müslümanların özel mülkiyeti altındaki topraklardır. Bunların sahipleri elde ettikleri ürünlerinden zekatın bir çeşidi olarak %10 oranında öşür vergisi öderler. Haracî toprakların sahipleri ise silah ile fethedilip devlet mülkiyeti altına alınan topraklardır. Bunlar da öşrî toprak sahipleri gibi elde ettikleri ürünün onda birinden beşte birine kadar harac-ı mukaseme adıyla öşür ve bundan ayrı olarak harac-ı muvazzafa adıyla çift akçası (arazi vergisi) vermekle mükelleftiler. Mirî toprakları kullananlar teorik olarak, öşür veya haraç değil, sipahilere kira öderler. Tımar, Osmanlı uygulamasında üç kısma ayrılmıştır. Senelik hasılatı 20.000 akçeye kadar olan topraklar -dar anlamı ile- *tımar* unvanını korurlarken, 20.000-100.000 akçe gelimli bölgeler *zeâmet*, 100.000'den fazla geliri olan bölgelere de *has* denilmiştir. Haslar genellikle beylerbeyi ve sancakbeylerine verilen dirliklerdir.⁹⁰

1.2.2.1.2. İstanbul'un İaşesi

Osmanlılar için iaşe ilkesinin en önde giden politikası ise İstanbul'un iaşesi olmuştur. Öyleki bu politika fiskalizm (vergileendirme) ilkesini de gölgede bırakmıştır. İmparatorluktaki fiyat kontrolü, loncaların kontrolü, hizmet köyleri ve hizmet grupları, mal mübaya sistemi ile ihracı yasaklanan mallar listesi gibi konular hep İstanbul'un iaşesi politikasına göre şekillendirilmiştir.⁹¹

İstanbul pazarları imparatorluğun diğ er bölgelerindeki artı ürünün çekildiği yerler olmuştur. Bu pazarlarda geleneksel (klasik) resmi politikalar her zaman en titiz şekilde uygulanmıştır. İaşe ilkesinin tüketici haklarını sağlamak gibi genel bir amacı

⁸⁸ Murat Çizakça, "Mehmet Genç ve İktisat Tarihi", *Economic History*, İstanbul: Bahçeşehir University, 2005, s. 6.

⁸⁹ Hüseyin Haşimi Güneş ve Tanju Sarı, "Türkiye'de Tarım Topraklarının Mülkiyet Yapısı ve Tarihsel Süreçteki Değişimde Diyarbakır Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, 4 (13), s. 73; İlgen, *a.g.e.*, s. 110.

⁹⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 216-218.

⁹¹ Bruce McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, s. 11.

olmasından çok, devlete hizmet eden askeri ve bürokratik şahısların ödüllendirilmesi ile büyük şehirlerde yaşama hakkı olan devlet elitlerin pazar ihtiyaçlarının karşılanması amaçları olmuştur. Hatta bu ilke yalnızca İstanbul için, başarısı tartışılır şekilde uygulanmıştır.⁹²

1.2.2.2. Fiskalizm

Gelir arttırıcı ve gider azaltıcı olmak üzere iki rol üstlenen fiskalizm, provizyonizm ile gelenekselciliğin müdahale ettiği ticaret hacminin aşırı artması ya da azalması halinde ek bir müdahale aracı olarak da kullanılmıştır. Zamanla Osmanlı iktisadî dünya görüşünü her türlü iktisadi faaliyete sadece getireceği vergi açısından bakarak *fiskosantrik* hale gelmiştir.⁹³

1.2.2.3. Gelenekselcilik

Gelenekçilik ilkesi, mevcudu muhafaza etme ve değişimi engelleme iradesinin hakim olması şeklinde tanımlanabilir.⁹⁴ Gelenekselcilik kapsamında, toplumdaki sosyal dengelerin bozulmaması amacıyla Osmanlı tüccar sınıfının kârlarının %5 ile %15 arasında tutmuş ve bunun üzerindeki kârlara müsaade edilmemiştir.⁹⁵

Karen Barkey (1994)'e göre bürokratik ve tarımsal bir imparatorluk özelliği Osmanlıların var oldukları sürece geleneksel çizgideki sürdürülebilirliklerini sağlamıştır.⁹⁶

Osmanlı'da 18. yüzyılın sonuna kadar hakim olan, eskiyi ihya ederek yeniden yapılandırma şeklindeki düşünüş, tamamen yeni bir düzen yaratma düşüncesine henüz dönüşmemiştir.⁹⁷ Varlığını ve kaderini öteden beri Avrupa Devleti olmaya bağlayan

---

⁹² Shechter, *a.g.e.*, s. 255, 266-267.

⁹³ Genç, *a.g.e.*, s. 67.

⁹⁴ Paylanbay, *a.g.e.*, s. 50.

⁹⁵ Genç, *a.g.e.*, s. 51.

⁹⁶ Pamuk, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *a.g.e.*, s. 115.

⁹⁷ M. Cem Şahin, "Osmanlı Reform Çağında Gelenekçilikle Karşı Gelenekçiliğin Düşünsel Boyutu ve Eğitim Düşüncesindeki Paradigma Değişimi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2005, 1-2 (9), s. 102.

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın sonlarından itibaren kendi geleneklerinden kopmadan değişmeye çabalamıştır.⁹⁸

1.2.3. Osmanlı Kurumları

Osmanlı ekonomi politikaları ve kurumları merkezi bürokrasiye göre düzenlenmiştir.⁹⁹ İmparatorluğun çekirdeğinde başkente yakın bölgelerindeki yönetim ve kurumlar İstanbul'dakine benzemektedir. Ancak başkentden uzaklaştıkça, uzaklığa bağlı olarak güç dengesi İstanbul ile o illerdeki yerel güçler arasında paylaşılması durumu yönetim ve kurumlar üzerine yansımıştır.¹⁰⁰

Kurumsal ekonomideki yeni yaklaşıma göre, uzun vadeli ekonomik değişim, performansı doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyen politik ve ekonomik amillerin kısa vadede aldığı sayısız kararların kümülatif sonucudur. Devlet ve ilişkili kurumlar ise girilen mücadeleler ve ittifaklara uygun şekilde ileri sürdüğü yasal çerçeve ve teşvikler ile bu önemli amillerin arasında yer almış olarak düşünülmüştür. Ancak kurumlar bütünsel olarak nadiren istenen ekonomik hedeflere ulaşabilir hatta genel olarak onlara zarar verirler.¹⁰¹

1.2.3.1. Kefâlet Kurumu

Sosyal hayatın her alanında uygulanan şahsa kefâlet müessesesi mala kefâlet (*El-kefâle bilmal*) uygulaması ile birlikte iktisadi hayatta da uygulanarak şahıslar arasındaki ihtilâfların en aza indirilmesini ve güvenliğin belkide en çok ihtiyaç duyulduğu ticari hayatın, sağlıklı bir biçimde işlerliğini devam ettirmesini sağlamıştır. Ticari hayatta söz sahibi devlet görevlisi olarak muhtesib, esnafı birbirine kefil ederek esnafın esnafa ve esnafın mal getiren tüccarlara karşı borçlarını güvenceye almıştır. Böylelikle Osmanlı'da özel ihtimam gösterilen bir konu olarak iâşenin devamlılığını sağlamıştır. Bu yöntemle kendisini iflasa çıkararak borçlarını ödemekten kaçınan

---

⁹⁸ Mehmet Ö. Alkan, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Editörler), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi*, Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 17-21; Mehmet Akgül, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi, 1999, s. 55.

⁹⁹ Şevket Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *Financial History Review*, 2004, 11 (1), s. 8.

¹⁰⁰ Şevket Pamuk, "The Ottoman Monetary System and Frontier Territories in Europe, 1500-1700", *International Journal of Turkish Studies*, 2003, 9, s. 177.

¹⁰¹ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 30-31

esnafın kefilleri marifetiyle borçları ödenmekte ve tüccarların bol ve sürekli mal getirmeleri amaçlanmaktadır. Özellikle İstanbul'un iâşesi için bu uygulamanın oldukça yararlı etkileri olduğu söylenebilir. İstanbul'daki esnaf ve dükkânların muhtesib tarafından devamlı suretle sıkı kontrollerden geçtiği, kefil olmayan esnafın ticaret yapmasının yasaklandığı ve İstanbul'a gelen malların yalnız kefil olan esnafa dağıtımının yapıldığı bilinmektedir.¹⁰²

Kefalet sistemi ruhsat sisteminin bir sonucu olup başta devletin değil fakat daha çok esnaf birliklerinin girişimleri ve düzenlemeleri sonucu gedik hakkı denen tekelleşmeye yol açmıştır.¹⁰³

1.2.3.2. Vakıf Kurumu

Osmanlı toplumundaki özel mülk sahipleri her zaman devlet müdahalesine ve müsaderesine karşı korumak ve mirasçılarını mülklerinin gelirlerinden yararlandırabilmek için (İslâm hukukunda destek alarak) vakıflar kurmuşlardır.¹⁰⁴

İstanbul'da 18. yüzyılda vakıf görevlileri iâşelerinin sağlanmasında titizlik gösterilen bir zümreyi oluşturmuşlardır.¹⁰⁵ Evkaf yönetimi İstanbul yönetiminin içerisinde önemli bir yer tutmuştur.¹⁰⁶ 18. yüzyılda vakıfların durumu iyi olmamıştır. Vakıflara mütevellî tayininde büyük yolsuzluklar olduğu gibi tayin olunan vakıf mütevellîleri de vakıf reayasını pek gözetmemişler ve sayısı bir hayli yakınmalara yol açmışlardır.¹⁰⁷ İstanbul Ahkâm Deflerinde 1742-1764 yılları arasını kapsayan döneme ait ilk yedi defterin incelenmesinde vakıf yönetimi, çalışanları ve ücretleri ile vakıf denetimi ile ilgili 83 adet hüküm yer almaktadır.¹⁰⁸

¹⁰² Osman Uysal, "XIX. Yüzyılda İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefalet Sistemi", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007, 1, s. 7.

¹⁰³ Ahmet Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları I*, İstanbul Külliyyatı VII, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 15, 1998, s. 117-118.

¹⁰⁴ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914, a.g.e.*, s. 51.

¹⁰⁵ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 179.

¹⁰⁶ Mantran, *XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat, a.g.e.*, s. 75.

¹⁰⁷ Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2651, 2008, s. 17.

¹⁰⁸ Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Vakıf Tarihi I*, İstanbul Külliyyatı V, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 11, 1998, s. 11-12.

Vakıflar İstanbul'da fon temin eden kaynakların en önemlilerinden olmuştur.¹⁰⁹ İstanbul Ahkâm Deflerinde 1742-1764 yılları arasını kapsayan döneme ait ilk yedi defterin incelenmesinde para vakıfları ile 2 adet hüküm yer almaktadır.¹¹⁰ Gedik usûlü de vakıflar ile yakından ilgilidir ve vakıflara gelir kaynağı bulma amacı ile oluşturulmuş bir usûl olmuştur.¹¹¹ Bu arada 18. yüzyılda İstanbul'daki değirmenlerin bir bölümü ile hemen hemen tüm ekmekçi dükkanlarının mülkiyeti vakıflara ait olmuştur.¹¹²

Osmanlı vakıf sistemi özerk ve demokratik bir sivil toplum sistemi olmakla birlikte devletin denetiminin dışında olmayıp, nezaret kurumu bu denetimi sağlamaktadır. Özellikle büyük vakıflar sadrazam, şeyhülislâm, başdefterdar, kadı, enderun, daru's-saade ve babü's-saade ağaları, iç hazinedarbaşı, nakibu'l-eşraf gibi devlet görevlilerinin nezareti altındadır.¹¹³

1.2.3.3. Sigorta Kurumu

Sigortacılık iktisat teorisi literatüründe asimetrik bilgi ve bilgi ekonomisi kapsamında olan önemli bir inceleme alanıdır. Sigortacılık gelişimi Avrupa'da 18. yüzyılda tamamlanır iken Osmanlı'da ancak 19. yüzyılda başlamıştır.¹¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda sigortacılık gelişmemiş olmakla birlikte nakliye taahhüdüne giren gemiler toplu olarak sorumlu tutularak İstanbul'un iaşesi garanti altına alınmıştır. Ayrıca müteahhitler (bankerler) 2 aylık ikmal koltuk ambarı tutmaya mecbur edilmiştir.¹¹⁵

1.2.4. Olaylar

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyılı'nın dünya ekonomisi olayları bu bölümde (a) tarımda ticarileşme, (b) afetler, (c) göç ve (d) cizye reformu başlıkları altında işlenmiştir.

¹⁰⁹ Pamuk, "The Evolution of Fiscal Institutions in The Ottoman Empire, 1500-1914", *a.g.e.*, s. 7.

¹¹⁰ Kal'a, *İstanbul Vakıf Tarihi 1*, *a.g.e.*, s. 12.

¹¹¹ Mustafa Nuri Paşa (1327), *Netayicu'l-vukuat*, C. IV, İstanbul: Uhuvvet Matbaası, 1877, s. 100 Aktaran: Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 323, dn. 583.

¹¹² Şevket Kamil, *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2004, s. 323.

¹¹³ Kal'a, *İstanbul Vakıf Tarihi 1*, *a.g.e.*, s. 410.

¹¹⁴ Murat Baskıcı, "Osmanlı Anadoluşunda Sigorta Piyasası: 1860-1918", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2002, 57 (4), s. 2.

¹¹⁵ Özveren, *a.g.e.*, s. 14.

1.2.4.1. Tarımda Ticarileşme

İstanbul'un ikmalini yapan yakın bölgeler pazar için üretimin erken tarihlerde gelişmiş olduğu bölgelerdi. Kuzey Anadolu ve Karadeniz'in batı kıyıları ile Makedonya-Teselya 17. yüzyıl sonları ve 18. yüzyıl başlarında önemli çiftlik tarımı merkezleri haline gelmiştir:¹¹⁶

(a) Kuzey Anadolu ve Karadeniz'in batı kıyıları çiftlikleri: Osmanlı merkezi idaresi üzerinde politik nüfuza sahip kişiler İstanbul'un yakın çevresindeki çiftlikleri genişletmişlerdir. Yeniçerilerin ve acemi oğlanların alışlageldiği üzere tersaneye veya saraya kereste ve yakacak odun sevk etmek için gönderildikleri kuzeybatı Anadolu'da toprak sahipleri ile bağlantılar kurmuş oldukları ve Arnavut işçileri mevsimlik olarak istihdam ettikleri varsayılabilir. Osmanlı tebaasından olmayan tüccarlara kapalı ve 17. yüzyılın Avrupalı tüccarlarının Karadeniz bölgesinde çok az temsilcisi olduğundan, çiftliklerin oluşmasını İstanbul'un gıda maddesi talebi teşvik etmiş olmalıdır. İstanbul'un ikmalinin genellikle sanıldığından daha kazançlı bir iş olması muhtemeldir.

(b) Makedonya-Teselya çiftlikleri: Kuzey Anadolu ve Karadeniz'in batı kıyıları çiftliklerinden sonra ortaya çıkmış olan Makedonya-Teselya çiftliklerinde ise İstanbul'un ikmalinin yanı sıra esas olarak ihracat için üretim yapılmış olabilir.

1.2.4.2. Afetler

18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen bütün büyük kentlerinde doğal afetler yaşanmıştır. İstanbul'da yaşanan afetlerden yangınlar, depremler ve salgın hastalıklar aşağıda sıralanmaktadır:¹¹⁷

¹¹⁶ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 577-580.

¹¹⁷ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 774.

Yangınlar: İstanbul yangınları çok tahripkar olmuştur: 1718, 80.000 kadar evin yandığı 1750, 1756, 1782 ve kentin sur dışındaki kısmının üçte ikisinin yandığı, yaklaşık 40.000 kişinin hayatını kaybettiği 1787 yıllarındaki büyük yangınlarda önemli mal ve can kayıpları meydana gelmiştir.

Depremler: İstanbul 1756'da büyük bir deprem de geçirmiştir.

Salgın hastalıklar: İstanbul'u 1719 ve 1770 yıllarında 150.000'e yakın can alan çok ölümcül salgınlar vurmuştur. Şehir 1786 yılında nüfusunun yaklaşık üçte birini yitirmiştir. Başkent pek çok yiyecek sıkıntısı da yaşamış, fakat yiyecek ikmalini güvence altına almak için çaba gösteren devletçi rejim sayesinde gerçek bir kıtlık yaşamamıştır.

1.2.4.3. Göç

Göçlerin, özellikle İstanbul'a olmasının nedeni bu şehir sakinlerinin vergiden muaf olmasından ileri gelmiştir.¹¹⁸ İstanbul'a göç 17. yüzyılın başına kadar desteklenen bir Osmanlı politikası iken bilhassa 18. yüzyıldan itibaren durdurulmakta zorluk çekilen bir olgu haline gelmiştir.¹¹⁹ Kırsal kesimden göçü yasaklayan buyrukların 18. yüzyılda tekrar tekrar çıkarılmasının da gösterdiği gibi İstanbul kaçaklar ve iş arayan göçmenlerin en önemli hedeflerinden birisi olmuştur.¹²⁰

Rumeli'deki ve İran sınırındaki toprak kayıpları ile birlikte Lale Devri'nde konulan avarız vergilerinden kaçmak üzere (Bursa ve Edirne'nin yanı sıra fakat bilhassa) İstanbul'a yoğun göç başlamıştır. Bu yüzden nüfusu artan İstanbul'da fiyatlar artmış, geçim zorlaşmış, kiracılık ve gecekondulaşma başlamış ve kanundışılığa yeni boyutlar eklenerek güvenlik azalmıştır.¹²¹ Böylesi göçmenler taşrada imal edilerek İstanbul'a getirilen mamul maddeleri artık bu şehirde işlemiş, böylece İstanbul gümrüğü geliri azalmıştır. İstanbul'a bu yığılma Patrona Halil isyanının patlak vermesinde önemli

¹¹⁸ Yücel Özkaya, "Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1981, 14 (25), s. 172.

¹¹⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985, s. 230; Cengiz Kirli, "A Profile of the Labor Force in Early Nineteenth-Century Istanbul", *International Labor and Working-Class History*, 2001, 60, s. 134.

¹²⁰ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 776.

¹²¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 175-178.

rol oynamıştır.¹²² Faroqi'ye (1998) göre İstanbul'a 18. yüzyıl göçlerinin hemen tamamı erkek göçmenlerden oluşmuştur.¹²³

İstanbul'a göçle gelenler çarşı, pazar aralarında bulabildikleri yerlerde yerleşmişlerdir. Bunları önlemek için çarşı, pazar içlerinde ve mahalle aralarında belirsiz kişilere dükkân açtırılmamıştır.¹²⁴ İstanbul'da 18. yüzyılda ilk kahvehaneler kahve tüccarları tarafından açılmıştır. Çoğunlukla bir berber dükkanı ile yan yana olan kahvehanelerin üst katlarındaki birkaç odası kahvecinin kendisi gibi bekar olan inşaat işçisi ve kayıkçılar için barınma mekanı olmuştur. Aynı alışkanlık İstanbul'un ticari bölgelerindeki birçok meslek erbabı (bakkal, manav, fırıncı gibi) ve dükkanları için geçerlidir.¹²⁵

1.2.4.4. Cizye Reformu

Muhafazakârlık ve mevcut uygulamaların korunmasının yanı sıra durumu biraz olsun kurtarmak için bir takım çeşitlemeler yapmak ve eski kurumların yanına yenilerini eklemek de 18. yüzyıl Osmanlı üslubunun bir parçası olmuştur. Osmanlılar 1695 yılında (Fransa ile hemen hemen aynı zamanda) cizye sisteminde reform yapmışlar ve avarız vergilerinin kapsamını genişletmişlerdir.¹²⁶ Böylece cizye reformu ile gayrimüslim cemaatlerin bütün yetişkin erkek üyeleri için üç ayrı yükümlülük düzeyi saptanmıştır. Bundan temel amaç, Avrupa eyaletlerinde fetih zamanından beri yürürlükte olan eski hane vergisini terk edip, daha katı İslâmi normlara dönmek olmuştur. Üç basamaklı sistemdeki vergi yükümlülerinin büyük çoğunluğu orta kategoride yer almakla birlikte, kişisel vergi sistemi devam etmiştir.¹²⁷

1.2.4.5. Patrona Halil İsyanı

Sultan III. Ahmet (1703-1730) saltanatına *Lale Devri* adı verilmiştir. Bu devirde birçok pahalı eğlenceler düzenlenmiş olup bu devir zevk verici ve külfetli yaşam biçimi ile aynı zamanda yönetici zümrenin zihniyetinde de derin bir değişikliğe

¹²² Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, a.g.e., s. 231-232*

¹²³ Selma Akyazıcı Özkoçak, "Coffehouses: Rethinking the Public and Private in Early Modern Istanbul", *Journal of Urban History*, 2007, 33 (6), s. 976.

¹²⁴ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu, a.g.e., s. 170.*

¹²⁵ Özkoçak, *a.g.e., s. 968-969.*

¹²⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, a.g.e., s. 260.*

¹²⁷ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e., s. 836.*

yol açmıştır. Ancak mali olanakların seferber edilmesi ile sağlanan bu değişiklik, yüksek gelirlere sahip yönetici çevreler, tüccarlar, tımar sahiplerinden oluşan görünür biçimde yeni bir sosyal zümre oluşturmuştur.¹²⁸ İran savaşlarındaki olumsuz sonuçları hakkında saltanatı (padişahı ve sadrazamı) eksik, ihmalli ve zayıf gören halk tabakalarının tepkisi de isyanın çıkış nedenleri arasında sayılabilir. Ayrıca yüksek gelirli yeni zümrenin yaşadığı gösterişli yaşam karşısında göç olgusu ile birlikte geçim sıkıntısı içerisinde olan halk tabakasının tepkisi de nedenler arasında değerlendirilmelidir.¹²⁹ Sosyal, siyasi ve askeri ve ekonomik yönleri değerlendirildiğinde 1730 yılında baş gösteren Patrona Halil isyanını Fransız İhtilali ile benzeştiren araştırmacılar bulunmaktadır.¹³⁰

Patrona Halil'in başkaldırısının birden patlayışı ve kazandığı başarılar şunu gösterir: Osmanlı Devleti'nin durumu, görünüşlerindeki parlaklığa karşın, sağlam ve güven verici olmaktan uzaktır.¹³¹

1.2.4.6. Barış ve Ticaret Anlaşmaları ile Kapitülasyonlar

Osmanlı'nın Avrupa devletlerine ve onların tüccarlarına tanıdığı ticari ayrıcalıklar, bu yüzyılda kaybedilen savaşlar ile ilgili olarak bu devletler ile yapılan her türlü anlaşmalar ile adım adım kaybedilen ekonomik bağımsızlığın yansımaları olduğu ileri sürülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu 17. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar (19.5.1650 - 16.8.1838) 26 adet ticaret anlaşması yapmış olup, bunlardan 11 adedi barış anlaşması olup diğer 15 adedi temeli ticarete dayalı ticaret anlaşmalarıdır.

Yabancılarla tanınan ayrıcalıklar anlamına gelen kapitülasyonlar önceleri bunları tesis eden padişahın ömrü ile sınırlı iken 1740 yılından sonra daimi ve kapitüler bir nitelik almışlardır.¹³²

---

¹²⁸ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 1, Kuruluş ve Yükseliş Yılları*, Çeviren: Server Tanilli, İstanbul: Alkım Yayınevi No: 205, 2007, s. 321-323.

¹²⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s. 175; Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1799)", Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın - Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi, C. 3*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 60-61.

¹³⁰ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 740.

¹³¹ Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 1, Kuruluş ve Yükseliş Yılları, a.g.e.*, s. 324.

Tablo 1.1. Osmanlı İmparatorluğunun 18. Yüzyıl (19.5.1650 - 16.8.1838) Ticaret Antlaşmaları

Sıra No.			Antlaşma
Antlaşma	Barış Antlaşması.	Ticaret Antlaşması	
1		1	Avusturya - Roma İmparatorluğu ile 19.5.1650 tarihli antlaşma
2	1		Venedik Cumhuriyeti ile Nisan 1669 tarihli antlaşma
3	2		Venedik Cumhuriyeti ile Ağustos 1670 tarihli antlaşma
4		2	İngiltere ile 1675 tarihli antlaşma
5		3	İrlanda ile 1680 tarihli antlaşma
6	3		Venedik Cumhuriyeti ile Nisan 1700 tarihli antlaşma
7	4		Venedik Cumhuriyeti ile 8 Ağustos 1717 tarihli antlaşma
8		4	Avusturya ile 10 Ağustos 1717 tarihli antlaşma
9	5		Rusya ile 21.11.1720 tarihli antlaşma
10	6		Rusya ile 3.9.1739 tarihli antlaşma
11		5	İsveç ile 1730 tarihli antlaşma
12	7		Avusturya ile 19.9.1739 tarihli antlaşma
13		6	Danimarka ile 1756 tarihli antlaşma
14	8		Prusya ile 1761 tarihli antlaşma
15	9		Rusya ile 5.7.1774 tarihli Kaynarca Barış Antlaşması
16	10		Rusya ile 10.3.1779 tarihli Aynalıkavak Antlaşması
17		7	İspanya ile 1773-1778 arası antlaşma
18		8	Rusya ile 1782 tarihli antlaşma
19		9	Rusya ile 31.1.1790 tarihli İttifak Antlaşmasından
20		10	İsveç ile Mart 1826 tarihli antlaşma
21		11	Sicilya ile 1.11.1827 tarihli antlaşma
22		12	İspanya ile 1827 tarihli antlaşma
23		13	Birleşik Amerika ile 9.5.1829 tarihli antlaşma
24	11		Rusya ile 14.9.1829 tarihli Edirne Barış Antlaşması
25		14	Toskana ile 5.2.1832 tarihli antlaşma
26		15	Belçika ile 4.8.1838 tarihli antlaşma

Kaynak: Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981, s. 27.

¹³² Uygur Kocabaşoğlu, *Majestelerinin Konsolosları- İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004, s. 19; Hamit Sadi Selen, *Ticaret Tarihi*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1947, s. 100.

Bu antlaşmaların ortak özelliği Fransız kapitülasyon hükümlerini kapsamaları ve gümrük vergilerini düşürmeleridir (dış gümrükler (rüsumat- hariciyye) âmediye (ithalât), reftiye (ihracat) vergileri 5.6.1673 tarihli kapitülasyona kadar %5 iken %3'e indirilmiş; %3 mururiye (transit) vergisi ise 20.5.1604 tarihli kapitülasyon ile kaldırılarak bu muafiyet ticaret antlaşmalarına da yansıtılmıştır. Dahilî vergiler olan bağ, ihtisabiye, kalemiye, ruhsatiye, kantariye gibi vergi ve harçlar 28.5.1740 tarihli yedinci ve son kapitülasyonla kaldırılınca ticaret antlaşmalarına da bu muafiyetler derhal yansımıştır).¹³³

Bir başka açıdan bakıldığında barış antlaşmalarına ticarî faaliyetlerin canlandırılması için gerekli maddeler koymuş olması, ticarî güvenliği tehlikeye düşüren ve gümrük gelirlerini azaltan başka devletler arasındaki savaşlarda da arabuluculuğa girişmiş olması, hatta bizzat kendilerinin harp hâlinde buldukları devletlerden ticareti engellememelerini istemiş olması gibi konjonktürel tutumları Osmanlı'nın transit ticarete verdiği önemi de göstermektedir.¹³⁴

Fransız'lara lütfedildiği, ihsan buyrulduğu ve birer âtifet belgeleri olarak imzalandıkları ileri sürülen 7 adet imtiyaz mukavelesi (kapitülasyon) padişaha ve tarih sırasına göre aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

---

¹³³ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul, 1981, s. 27; Toprak, *a.g.e.*, s. 228.

¹³⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 134.

Tablo 1.2. Fransız Kapitülasyonları

Sıra	Padişah	Tarih
1	Kanunî Süleyman	Şubat 1535
2	II. Selim	Aralık 1569
3	III. Murat	Temmuz 1581
4	III. Mehmet	25 Şubat 1597
5	I. Ahmet	25 Mayıs 1604
6	IV. Murat	5 Haziran 1673
7	I. Mahmut	28 Mayıs 1740

Kaynak: Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981, s. 24-25.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik bağımsızlığın tehlikeye girmesi Ruslar ile 1829 yılında yapılan Edirne Barış Antlaşması¹³⁵ ile fakat 18. yüzyıl liberalizminin etkin hale gelmesi İngiltere ile 1838 yılında imzalanan serbest ticaret antlaşması¹³⁶ ile olmuş kabul edilmektedir.

1.3. 18. YÜZYIL'DA AVRUPA

18. yüzyılda Avrupa'da vebaya çare bulunduğundan önemli bir nüfus artışı olmuş, veba Osmanlı'yı da kapsayacak şekilde doğuya kaymıştır.¹³⁷ Avrupadaki nüfus artışının asıl nedeni tarımsal üretimin gelişmesiyle bağlantılı olarak büyüyen para

¹³⁵ Kurdakul, *a.g.e.*, s. 20-22.

¹³⁶ Yusuf Kemal Öztürk, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde İktisadi Düşünce Akımları (1838-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2007, s. 2.

¹³⁷ McGowan, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800, a.g.e.*, s. 20.

bolluğu olmuştur.¹³⁸ Nüfus kavramının bir yönetim ölçüğü olarak geliştirilip ileri sürülmesi, önemli bir zihniyet değişimine yol açmıştır.¹³⁹

Kapitalizm, Kalvinizm ortaya çıkana kadar gelenekçi, işgücünün örgütlenmesinde irrasyonel bir tutum içindeydi. Batı Hıristiyanlığı'nın değerlerini belirleyen Katoliklik, fakirliği, fakirlere yardımı yüceltmekte, faizi yasaklamakta, böylece kapitalizmi engellemektedir. Modern uzmanlaşmaya yol açan, tüketimi frenleyen, tasarrufu teşvik eden ve zenginleşmeye yönelik bütün ahlak eleştirilerini ortadan kaldıran Kalvinist protestan ahlak, ekonomik rasyonelleşmeye etki eden bir ekonomi-dışı rasyonelleştirici olgudur. Kapitalizmin ruhunun anahtar kavramı, kalvinist protestan ahlaktaki "seküler yetingenlik"tir. Kapitalizm, böylece rasyonel bir şekilde zenginlik peşinde koşan kalvinistin bu azla yetinme tavrı içinde atılımının ilk hareketini bulmuştur.¹⁴⁰ Protestan ahlâk; hak eşitliği, düşünce özgürlüğü, kâr peşinde koşma, servet ve maddi başarıya saygı gibi liberalist ideolojinin başlıca öğelerinin toplum hayatına yerleşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴¹

Protestanların kapitalist değil, kapitalistlerin Protestan oldukları ifade edilmektedir.¹⁴² Protestan ahlakın temsilcisi Kalvinsitler Avrupa'da 16. ve 17. yüzyıllarda iş dünyasına yönelmişler ve bu dönemi izleyen tarihlerde birçok Avrupa ülkesinin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.¹⁴³ Kapitalizmin oluşturup idealize ettiği ekonomik insan (homo economicus)'un temel güdüsü bireysel çıkardır ve bunun somut şekli burjuvadır.¹⁴⁴ Batı rasyonalizmi burjuvazi tarafından taşınmış, bu burjuvazi ilk atılımını dinde, daha da özel olarak kalvinizmde bulmuştur.¹⁴⁵

---

¹³⁸ Michel Foucault, "Yönetimsellik", *Entelektüel'in Siyasal İşlevi*, Çeviren: O. Akınhay ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000, s. 280.

¹³⁹ Ahmet Murat Aytaç ve Sarp Balcı, "Türkiye'de 'Şansın Terbiye Edilişi'ne Geçiş: Mehmed Cavid Bey'in İhsaiyat Kitabı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, 62 (3), s. 61.

¹⁴⁰ Mehmet Ali Kılıçbay, "Kapitalizm, Kalvinizm ve İslami Kalvinistler", *TİSK Akademi*, 2006/1, 1 (1), s. 95.

¹⁴¹ İshak Torun, "Kapitalizmin Zorunlu Şartı 'Protestan Ahlâk' ", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, 3 (2), s. 95.

¹⁴² Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, Çeviren: Y. Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 72-73.

¹⁴³ Kılıçbay, *a.g.e.*, s. 96.

¹⁴⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 146-147; Genç, *a.g.e.*, s. 135-136; Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 365.

¹⁴⁵ Kılıçbay, *a.g.e.*, s. 95.

1.3.1. Ekonomik İnsan ve Protestan Ahlakı

Batıda kapitalizme yol açan gelişmeleri bir dini inancın belirli bir iktisadi davranışın ortaya çıkmasını sağlayabilmesi şeklinde ele almamak gerekir. Hristiyan reform tarafından dönüştürülen dünya içerisinde çilecilik ile yüklü bir dinsel ruhun “dünya malına ilgi duymama” düsturu ile ticarete ve kâra adanan bir hayat ile bağdaşabildiği anlaşılması kolay olmayan noktalarıdır.¹⁴⁶ Bu zorlukların güçlülere yol açmaması Protestan vurgunun hiç bir içsel, teolojik nedeninin olmayışına; fakat bu vurgunun, kapitalist endüstrinin gelişmekte olduğu bir toplumda dinin doğal sonucu olmasına bağlanabilir.¹⁴⁷

Protestanların kapitalist değil, kapitalistlerin Protestan oldukları ifade edilmektedir.¹⁴⁸ Protestan ahlâk; hak eşitliği, düşünce özgürlüğü, kâr peşinde koşma, servet ve maddi başarıya saygı gibi liberalist ideolojinin başlıca öğelerinin toplum hayatına yerleşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁴⁹ Kapitalizmin oluşturup idealize ettiği ekonomik insan (*homo economicus*)'un temel güdüsü bireysel çikardır ve bunun somut şekli burjuvadır.¹⁵⁰

1.3.2. Olaylar

Avrupa'nın 18. yüzyılı'nın dünya ekonomisi olayları bu bölümde (a) Magna Carta, Utrecht Antlaşması ve Westphalia Antlaşması, (b) levanten ticareti, (c) ticaret devrimi, (d) endüstri devrimi, (e) Fransız ihtilali ve (f) coğrafi keşifler başlıkları altında işlenmiştir.

1.3.2.1. Magna Carta, Utrecht Antlaşması ve Westphalia Antlaşması

Magna Carta (1215) ile gündeme gelen serbest ticaret konusu, Utrecht Antlaşması'ndan (1713) sonra yaygınlaşan serbest ticaret anlaşmaları ile birlikte, Westphalia ile sekülerleşen ve ulus-devlet olma yolunda ilerleyen Batı Avrupa ulusları

¹⁴⁶ Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, Çeviren: H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s. 40-41.

¹⁴⁷ David S. Landes, *Kapitalizmin Doğuşu*, Çeviren: S.E. Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995, s. 13-55.

¹⁴⁸ Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, Çeviren: Y. Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 72-73.

¹⁴⁹ İshak Torun, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı ‘Protestan Ahlâk’ ”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, 3 (2), s. 95.

¹⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 146-147; Genç, a.g.e., s. 135-136; Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 365.

merkantalist gündemin büyük bir bölümünü şekillendiren korumacı zihniyetten uzaklaşmaya başladılar.¹⁵¹ Çeşitli devletlerde toprakta sınırsız ve tam mülkiyete (sınırsız ve tam fikrî mülkiyeti örneğin patent yasasıyla tesisi) doğru giden evrim tamamlanmıştır.¹⁵² Dönem olarak 18. yüzyıla gelindiğinde İngilizler savaş zamanlarında çok yararı görülecek olan devlet borçlanma tahvillerini icat etmiş, Hollandalılar ile İtalyanlar ise yepyeni bir başka dünya olan kredi araçları alanına hakim olmuşlardır.¹⁵³

1.3.2.2. Levanten Ticareti

Yeterince büyük olmayan ve ticaret hakları yeterince sınırlı bir zümreye münhasır olmayan 18. yüzyıl levant ticareti, sömürge ticareti değildi. Lakin yine de burayla ticaret yapan batılıların, özellikle de Fransızların merkantalist planları içine iyi oturuyordu.¹⁵⁴

Eldem'e (1994) göre, zamanla Fransız tüccarlar da İstanbul'daki ticaretlerinde Osmanlı müdahaleci zihniyetine uyum sağlayarak, onun bir parçası haline gelmişlerdir.¹⁵⁵

1.3.2.3. Ticaret Devrimi

Dünyada 18. yüzyılda meydana gelen ticaret devrimi, ürün farklılaştırması ve genişletilmiş uzun yol ticareti temellerine dayanmış ve sonuçları da tüccar organizasyonlarının ve ticarete yardımcı hizmetlerin gelişmesi ile daha geniş sermaye birikiminin sağlanması şeklinde olmuştur.¹⁵⁶

---

¹⁵¹ Joseph Schumpeter, *History of Economic Analysis*, New York, 1981, s. 370 Aktaran: McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 833.

¹⁵² Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, Londra: Verso Books, 1979, s. 429 Aktaran: McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 833.

¹⁵³ Fernand Braudel, *The Wheels of Commerce, Civilisation and Capitalism, 15th -18th Centuries, C. II*, New York: Harper and Row, 1982 Aktaran: McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 833.

¹⁵⁴ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 848.

¹⁵⁵ Shechter, *a.g.e.*, s. 271.

¹⁵⁶ John Richard Edwards, Graeme Dean ve Frank Clarke, "Merchants' Accounts, Performance Assessment and Decision Making in Mercantilist Britain", *Accounting, Organizations and Society*, 2009, 34, s. 552.

Tablo 1.3. 18. Yüzyıl Avrupa Finansal Krizleri

Kriz Dönemleri	Kaynak	Etkilenen Merkezler	Amiller
1708-1710	Neal (1990, s. 46, 134)	Londra (1708-1710)	İspanya Veraset Savaşı (1702-13) için hükümetin finans ihtiyacı
	Lüthy (1959, C. 1, s. 226)	Paris (1709)	Salgın, kıtlık ve krala borç veren bankaların batması
1715	Lüthy (1959, C. 1, s. 256-257)	Paris	Fransız hükümeti borçlarının askıya alınması
1720	Kindleberger (1989) Neal (1990)	Londra, Paris	Güney Denizi, Mississippi
1725	Marion (1914, s. 124-129)	Paris	Yasal sistemin tasfiyesi ve <i>livre tournois</i> in devalüasyonu
1745	Neal (1990, s. 169), akt. Ashton (1959)	Londra	İskoçya'da Jacobite isyanı; Amsterdam üzerindeki yoğun etkisi olan Avusturya Veraset Savaşı (1740-1748)
1761	Neal (1990, s. 170), akt. Ashton (1959)	Panic confined to London	bilinmiyor
1763	Kindleberger 1989; Luckett, (1992, s. 134)	Amsterdam, Hamburg, sonra Londra ve Paris	Yedi Yıl Savaşının sona ermesi, De Neuvilles bozgunu
1772-1773	Neal (1990, s. 170); Kindleberger (1989).	Scotland, sonra Londra ve Amsterdam	bilinmiyor
1783	Bigo (1927, s. 76-94), Bouchary (1937, s. 43) Luckett (1992)	Paris	<i>Caisse d'escompte</i> devam eder, Amerikan Bağımsızlık Savaşı biter
1788	Luckett (1992)	Paris	Fransa'nın borçlarını kısmen ödemekten kaçınması

Kaynak: Marc Flandreau, Christophe Galimard, Clemens Jobst ve Maria Del Pilar Nogués Marco, *The Bell Jar: Commercial Interest Rates between Two Revolutions, 1688-1789*, Londra: The Centre for Economic Policy Research (CEPR) Discussion Paper No. 5940, 2006, s. 46.

Hane halkı araştırmaları 18. yüzyıla kadar sürmüş olan ticaret devriminin Avrupa ortaçağının hane halkı örüntülerini nasıl devam ettirdiği üzerinde yoğunlaşmışlardır.¹⁵⁷

1.3.2.4. Endüstri devrimi

Avrupa'da endüstri devriminin 18. yüzyılda başlamasından sonra ulusal ekonomiler üretimde sağladıkları iç verimliliklere göre birbirinden farklılaşarak dünya

¹⁵⁷ Mary S. Hartman, "How Northwestern Europe Was Strange- Marriage, Households, and History", *The Household and the Making of History: A Subversive View of the Western Past*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 33.

ekonomisine egemen olmaya başladılar. Diğer bir deyiş ile bu yüzyılda Avrupa’da bir dünya ekonomisinden çok ulusal ekonomilerden bahsetmek gerekir.¹⁵⁸

Osmanlı’da endüstrisinin 18. yüzyılda bile gelişmemesi üzerine, zamanla ucuza satılan hammaddeler, Avrupa ülkelerinde işlendikten sonra çok daha yüksek fiyatlar ile Osmanlı’ya geri satıldığından, bu durum Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.¹⁵⁹ Ekonomileri endüstri ağırlıklı batılı ülkelerin, Osmanlı gibi geleneksel tarım ağırlıklı ekonomiye sahip ülkelere üstünlüğü 18. yüzyıl boyunca giderek artmıştır.¹⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. yüzyılın sonunda insan gücüne dayanan geleneksel üretim sistemini bırakıp makine gücü ile üretim sistemine geçişe ait reform yapılamadığı için kısa süre içinde el-tezgâhı üretimi iflas etmiş; yerine makine endüstrisi getirilemediği için de batı kapitalizminin pençesine düşülmüştür. Bunun sonucu olarak, bir zamanlar Fransızlara büyüklük gösterisi olarak lütfedilen birtakım haklar (kapitülasyonlar) sömürü aracı durumuna dönüşmüş; devlet gırtlığına kadar yabancılara borçlanarak bu borçların faizlerini ödeyemez duruma gelince de 1881 Muharrem Kararnamesi ile (*Düyun-u Umumiye*) felaketi Osmanlı İmparatorluğunun üzerine çökmüştür. Osmanlı’nın 18. yüzyılda Avrupa’ya hammadde deposu olarak gelişebileceği hayali ile birlikte endüstri devrimi düşüncesinin (vizyonunun) devrin ileri gelen düşünürlerinde (Namık Kemal gibi) yer almamış olması kapitülasyonların neden olduğu sonuca gidilmesindeki asıl neden olarak gösterilmektedir.¹⁶¹

1.3.2.5. Fransız İhtilali

Başlangıcı olarak 5 Mayıs 1789 tarihi kabul edilen Fransız İhtilali, meydana getirdiği gelişme ve olaylarla çeyrek yüzyılda Avrupa’nın siyasi, ekonomik ve sosyal hayatını değiştirdi. Fransa’nın toplum yapısında çok büyük eşitsizlikler vardı. Soylular ve papazlar sınıfı imtiyazlara sahipti. Ticaretle meşgul olan ve şehir merkezlerinde

¹⁵⁸ Theotdnio dos Santos, “World Economic System: On the Genesis of a Concept”, Festschrift for Immanuel Wallerstein, Part I, Published under the sponsorship of the Center for Global, International & Regional Studies and the Division of Social Sciences at the University of California, Santa Cruz, *Journal of World-System Research*, 2000, XI (2), s. 461.

¹⁵⁹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 128.

¹⁶⁰ Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990, s. 213.

¹⁶¹ Kurdakul, a.g.e., s. 16-17.

oturan burjuvalar ise zengin olmuşlardı. Hiçbir hakkı olmayan köylüler ise çalışmak ve vergi vermekten başka hiçbir hakka sahip değillerdi.¹⁶²

Fransız İhtilali hürriyet düşüncelerinin yayılmasını sağlayarak devrin monarşilerini tehdit etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda bu yeni duruma ayak uydurabilmek için uğraşmıştır.¹⁶³

1.3.2.6. Coğrafi keşifler

Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'ya getirilen gümüşlerin para arzını çoğaltması nedeniyle batıdaki fiyatlar genel düzeyi Osmanlı ülkesinden daha yüksek hale gelmiştir. Bu farklılık, ihracı yasak olan gıda maddelerinin bile batıya kaçma eğilimine girmesine yol açmıştır.¹⁶⁴ Dünyada 18. yüzyılın sonunda dört yüzyıldır süren coğrafi keşiflerin semeresi alınmış ve Akdeniz sınırlarının ötesinde, Osmanlı gemi ve tüccarlarının hemen hemen hiç bir rol sahibi olmadığı bir dünya ticareti gelişmiştir.¹⁶⁵ Tarih içerisinde Osmanlı tüccarına ilk ve en önemli darbeyi ticaret yollarının okyanuslara kayması vurmuştur. Böylece dış ticaretle uğraşanlar içeriye yönelerek esnaflaşmaya başlamışlardır.¹⁶⁶

1.4. İSTANBUL İLE FRANSIZ TİCARETİ

İstanbul ticaretine büyük ölçüde egemen olan İngilizler'in yerini (onların ve Hollandalıların yeni keşfedilen yerler ve uzak doğu ile daha çok ilgilendiklerinden) 18. yüzyıldan itibaren Fransızlar almıştır.¹⁶⁷

Osmanlı İmparatorluğunun 18. yüzyılında İstanbul'daki ticaret ağırlık olarak uzak yol ticareti bakımından uzak doğudan Avrupa'ya, Avrupa'da da Fransa'ya kaymıştır. Fransa'nın bu ayrıcalığı Osmanlı ile savaşmamasına bağlı olduğundan ve bu yüzyılın sonunda bu özelliğini kaybettiğinden takibeden yüzyılda sürdürülemediği.

¹⁶² Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih (1789- 1939)*, Ankara: Gün Yayıncılık, 2005, s. 16-17.

¹⁶³ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, "The Impact of the French Revolution on the Ottoman-Spanish Relations", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2008, 3 (1), s. 351.

¹⁶⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 247.

¹⁶⁵ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncelik ve Quataert, *a.g.e.*, s. 853.

¹⁶⁶ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 137-138.

¹⁶⁷ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2*, s. 172-173.

Yukarıda atfedilen öneme binaen İstanbul'un Fransız ticareti özel bir bölüm olarak ele alınmıştır. Gerçi Fransızların Osmanlı ile olan müttefikliği her zaman kuşku ile karşılanan bir husus olmuştur.¹⁶⁸

Bu bölümde İstanbul'da Fransız ticaretinin hacmi ve önemi açısından aşağıdaki bilgiler işlenmiştir:

- İstanbul'da ihracat ve ithalat olmak üzere Fransız ticareti (1701-1792) (*livres tournois*)
- İstanbul'dan Fransa'ya (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) pamuklu tekstil ihracatı (1705-1714, 1732-1740 ve 1766-1772) (*livres tournois*)
- İstanbul ile Fransa (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) ihracat ve ithalatı (1700-1702, 1750-1754 ve 1786-1789) (*livres tournois*)
- İstanbul'dan Fransa'ya moher yün ihracatı (1701-1792) (*livres tournois*)
- Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a elbise ihracatı (1700-1792) (adet)
- Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a başlıca kalitelere göre elbise ihracatı (1718-1788) (adet)

İstanbul'da 18. yüzyılda ihracat ve ithalat olmak üzere Fransız ticareti (1701-1792) devrin Fransız kaydı para birimi *livres tournois* cinsinden aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

---

¹⁶⁸ Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, a.g.e., s. 205.

Şekil 1.1. 18. Yüzyılda İstanbul'da Fransız Ticareti (1701-1792)

Kaynak: Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 31.

Yukarıdaki şeklin incelenmesinden 18. yüzyılda (1701-1792 yılları arasında) İstanbul'un ihracatı Fransa'ninkine göre oldukça sınırlı kalmış olduğu görülmektedir. Zaman zaman durum değişerek 1720-1721 yıllarında İstanbul'un ihracatı Fransa'ninkinden fazla olduğu ve 1771-1772 yıllarında İstanbul'un ihracatı Fransa'ninkine yakınlığı da gözlenmektedir.

İstanbul'dan Fransa'ya (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) 18. yüzyılda (1705-1714, 1732-1740 ve 1766-1772 yılları arası esas alınmak sureti ile) pamuklu tekstil ihracatı devrin Fransız kaydi para birimi *livres tournois* cinsinden aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1.4. İstanbul'dan Fransa'ya (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) Pamuklu Tekstil İhracatı (1705-1772) (livres tournois)

	1705-1714	1732-1740	1766-1772
İstanbul	96,300 (%25,59)	4,800 (%0,40)	3,100 (%0,18)
Toplam	376,300	1,209,300	1,713,100

Kaynak: Edhem Eldem, "Capitulations and Western Trade", Suraiya N. Faroqhi (Editör), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603–1839*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 327.

Yukarıdaki tabloda gösterilen bilgilere göre İstanbul'dan Fransa'ya 18. yüzyılda (1705-1772 yılları arasında) pamuklu tekstil ihracatı hem mutlak değer olarak azalmakta hem de mutlak değer olarak artan Osmanlı (toplam) pamuklu tekstil ihracatındaki payı da düşmektedir.

Osmanlı (toplam) ve İstanbul ile Fransız ticareti ihracat ve ithalat yönünden 18. yüzyılda (1700-1702, 1750-1754 ve 1786-1789 yılları arası esas alınmak sureti ile) karşılaştırmalı olarak devrin Fransız kaydi para birimi *livres tournois* cinsinden aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1.5. İstanbul ile Fransa (Osmanlı ile Karşılaştırmalı) ihracat ve ithalatı (1700-1702, 1750-1754 ve 1786-1789) (livres tournois)

	Ticaret	1700-1702	1750-1754	1786-1789
İstanbul	İhracat	906,000 (%9,09)	842,000 (%3,86)	2,554,000 (%7,87)
	İthalat		3,101,000 (%21,24)	4,769,000 (%27,28)
Toplam	İhracat	9,970,000	21,800,000	32,440,000
	İthalat		14,600,000	17,480,000

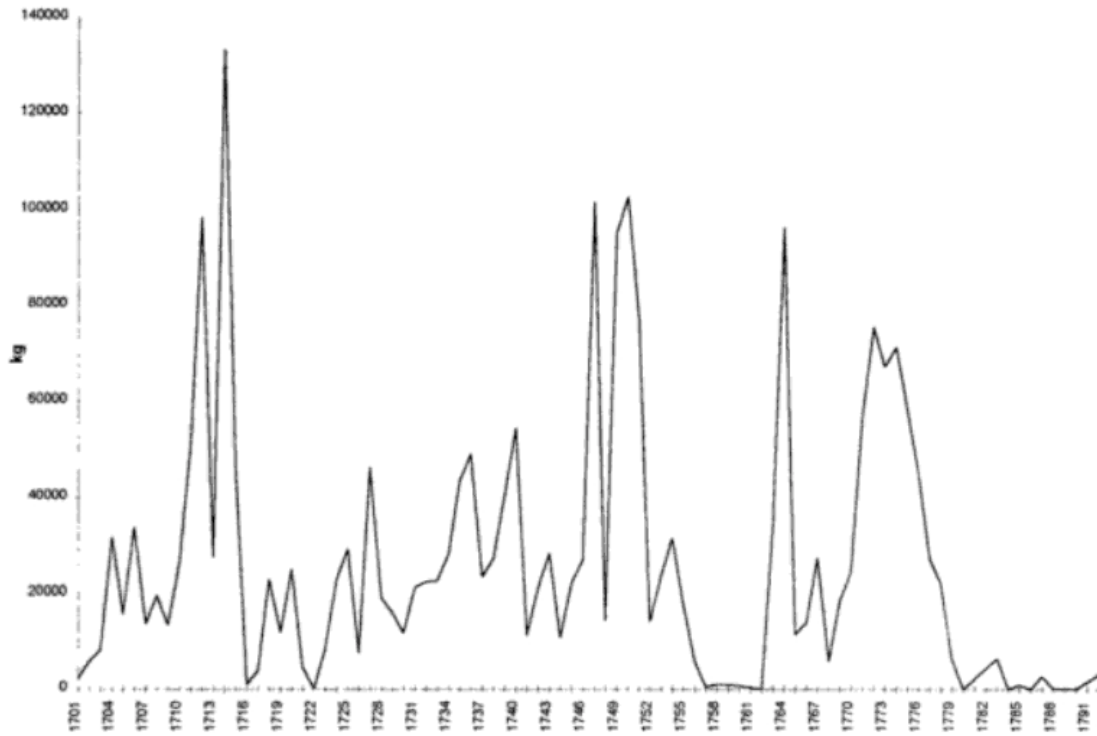
Kaynak: Edhem Eldem, "Capitulations and Western Trade", Suraiya N. Faroqhi (Editör), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603–1839*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 335.

Yukarıdaki tabloda gösterilen bilgilere göre İstanbul'dan Fransa'ya ihracat yıllar içerisinde dalgalanmış; Fransa'dan İstanbul'a ihracat ise yıllar içerisinde artmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Fransa'ya ve Fransa'dan Osmanlı İmparatorluğu'na

ihracat da yıllar içerisinde artmıştır. İstanbul'un Fransa'ya ihracatının Osmanlı'nın Fransa'ya ihracatının içerisindeki payı da yıllar içerisinde dalgalanmıştır.

İstanbul'dan Fransa'ya 18. yüzyılda (1701-1792 yılları arasında) moher yün ihracatı devrin Fransız kaydi para birimi *livres tournois* cinsinden aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

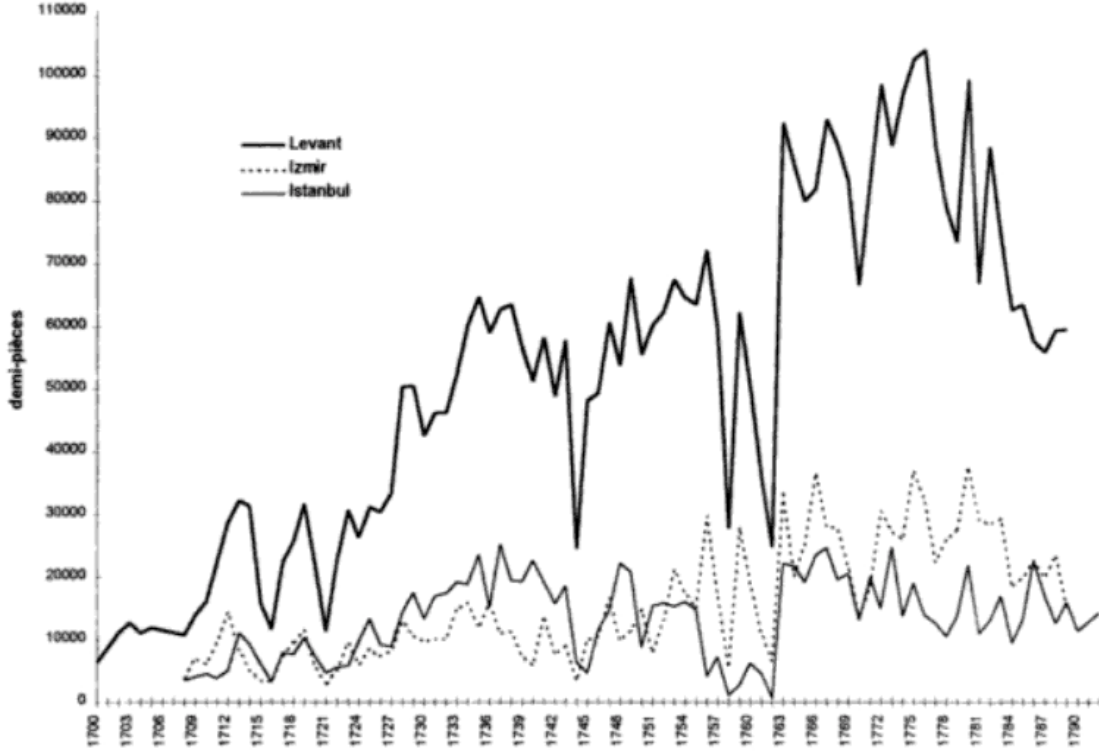

Şekil 1.2. İstanbul'dan Fransa'ya Moher Yün İhracatı (1701-1792)

Kaynak: Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 98.

İstanbul'dan Fransa'ya 18. yüzyılda (1701-1792 yılları arasında) moher yün ihracatı çok dalgalanmalı gelişmiş, zaman zaman çok yüksek değerlere çıkarken oldukça sık bir şekilde de durma noktasına gelmiştir.

Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a elbise (adet) ihracatı 18. yüzyılın 1700-1792 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde aşağıda gösterilmektedir

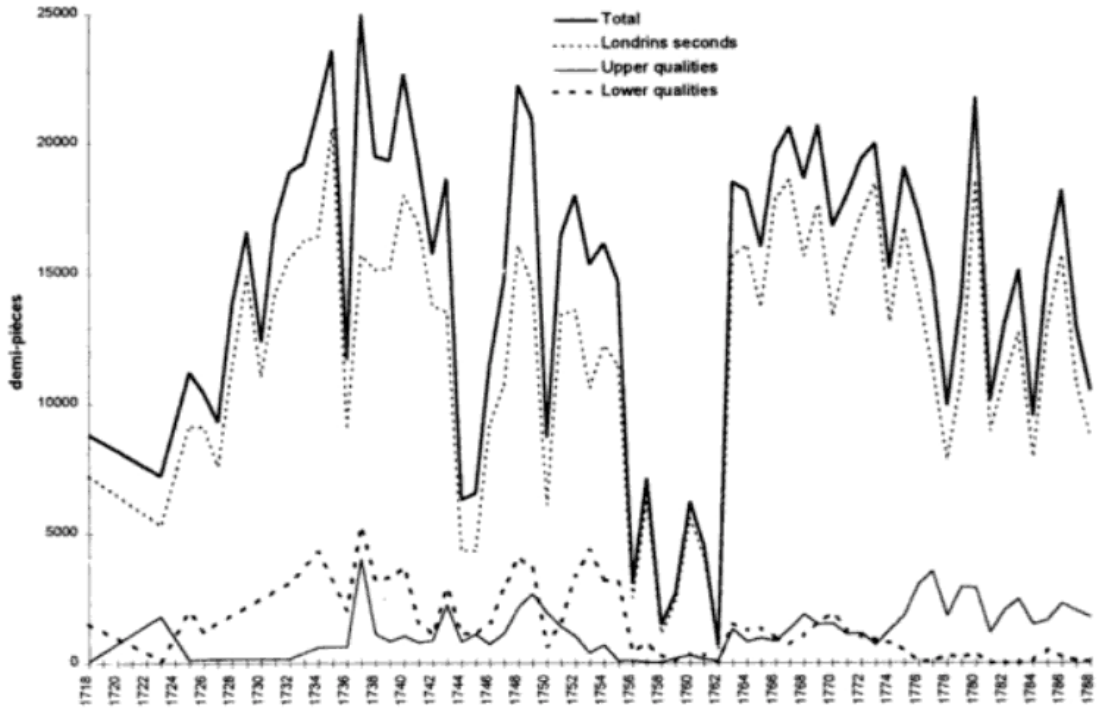

Şekil 1.3. Levanten Limanlardan olan İstanbul'a ve İzmir'e Marsilya'dan Elbise Sevkiyatı (1700-1792)

Kaynak: Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 36.

Yukarıdaki şekilde Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a elbise (adet) ihracatı 18. yüzyılın 1700-1792 yılları arasındaki dönem temel alınarak incelendiğinde İzmir'e olan elbise ihracatının 1750'li yıllardan itibaren altında kaldığı gözlenmektedir.

Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a başlıca kalitelerine göre elbise (adet) ihracatı 18. yüzyılın 1718-1788 yılları arasındaki dönemi kapsayacak şekilde aşağıda gösterilmektedir

Şekil 1.4. İstanbul'da Fransız Elbise Ticareti (Başlıca Kalitelere göre) (1718-1788)

Kaynak: Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 37.

Yukarıdaki şekilde Marsilya'dan (Fransa) İstanbul'a başlıca kalitelere göre elbise (adet) 18. yüzyılın 1700-1792 yılları arasındaki dönem ihracatı, temel alınarak incelendiğinde en çok satanın ikinci kalite londrin olduğu görülmektedir.

Bu veriler ışığında Fransa'nın İstanbul ile olan ticari ilişkilerinin 18. yüzyılda oldukça parlak geçtiği söylenebilir.

2. BÖLÜM: İSTANBUL'DA TİCARET

İstanbul'da ticaret konusunun detaylandırıldığı araştırmanın ikinci bölümünde önce İstanbul şehri ticari semtleri ile birlikte ele alındıktan sonra İstanbul'un iâşesi üzerinde durularak İstanbul'un bir dünya ekonomisi şehri oluşu yakalama alanı ve ekonomi alanı açılarından işlenmiş, İstanbul şehri ticari semtleri ile birlikte ele alındıktan sonra İstanbul'un iâşesi üzerinde durularak İstanbul'un bir dünya ekonomisi şehri oluşu yakalama alanı ve ekonomi alanı açılarından ele alınmış ve son olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda İstanbul'daki ticaret ile ilgili gruplar lonca, ayanlar, sarraflar ve gayrimüslim tüccarlar olmak üzere dört başlık halinde çalışılmıştır.

2.1. OSMANLI'DA 18. YÜZYILDA TİCARETİN GENEL DURUMU

Bu bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda ticaretin genel durumu Osmanlı İmparatorluğu ticaretinin 18. yüzyılda iki döneme ayrılması ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaretin önemi başlıklar halinde aşağıda ele alınmıştır.

2.1.1. Osmanlı Ticaretinin 18. Yüzyılda Dönemlere Ayrılması

Osmanlı iktisat tarihi (hem genel olarak ve hem de 18. yüzyıla ait olmak üzere) kırılma noktası batı kapitalizmi ile bütünleşme olacak şekilde iki ana dönemde ele alınabilir.¹⁶⁹ Osmanlı 18. yüzyılının iktisat tarihinde 1760 yılı itibarı ile çok belirgin olmayan bir bölme hattı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰

(a) Yüzyılın ilk altmış yılında cam, sabun, şeker, barut ve kâğıt gibi bir takım yeni teknolojilerin gösterişsiz ama inandırıcı ilk adımlarına tanık olunmuştur.

(b) 1760'lardan sonra ise bu çabalar duraksamış, hatta bazı durumlarda gerilemiş görülmektedir.

---

¹⁶⁹ Toprak, *a.g.e.*, s. 221.

¹⁷⁰ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 761.

Bu bölme hattına göre Osmanlı'nın 18. yüzyıl ticareti 1760 yılından önce ve 1760 yılından sonra olmak üzere iki döneme bölünebilir.

2.1.1.1. İlk Dönem

Osmanlı 18. yüzyılın başından itibaren 1760 yılına kadar, daha önce uyguladığı ihracat yasaklarını büyük ölçüde kaldırmış ve iktisadi ilişkilerde tekrar bir canlılık dönemi yaşanmıştır. Osmanlıda bu dönemde nüfus ve üretimde nisbi bir artışın görüldüğü söylenebilir.¹⁷¹ Süreçlerin etkileri göz önüne alındığında bu dönemi batılıların Türklere karşı elde ettikleri ilk lehte anlaşma olan Karlofça (Carlowitz) Anlaşması'ndan (1699) başlatmak mümkün olabilir.¹⁷²

Karlofça (Carlowitz) Anlaşması'ndan (1699) sonra İstanbul sosyal ve ekonomik bir dönüşüme sahne olmuştur. Böylece 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan uzun bir barış dönemi ekonomik istikrar, ticari genişleme, şehirlerin büyümesi ve Osmanlı piyasalarının dünya ekonomisine bağlanması durumlarını getirmiştir.¹⁷³ Osmanlı tarımı 18. yüzyıl koşullarından etkilenmiş ve tarımın ticarileşmesi diye adlandırılan bir dönem açılmıştır.¹⁷⁴ Bu durumlara bağlı olarak batı Anadolu'da ve Balkanlar'da kırsal kesimlerde başlayan tarımda ticarileşme ve sakınan ağır vergiler köylüyü şehre zorlamış; şehirlerde artan rekabet ve nüfus loncalar içerisindeki baskıyı arttırmıştır.¹⁷⁵

Osmanlı'da 18. yüzyılın ikinci yarısı öncesinde, kıyı bölgelerinden biraz uzaklaşıldığında Avrupa'dan ithal edilen malların yerel imalâtlarla rekabet edemediği görülmüştür. Belli bir takım lüks mallar da kuralı bozmayan istisnayı oluşturmuştur.¹⁷⁶ Zengin tebaanın, tüketimi bir statü tesis aracı olarak kullanma girişimleri ve sosyal statüyü gösterişli tüketim vasıtasıyla belirgin hale getirme eğilimi 18. yüzyılın ilk

---

¹⁷¹ F. Başkan Özgen, "Osmanlı Devletinin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum, 6 (32), 2000, s. 107.

¹⁷² Necdet Sevinç, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Bilge Karınca, 2007, s. 369.

¹⁷³ Şevket Pamuk, *A Monetary History of the Ottoman Empire*, Cambridge, 2000 Aktaran: Fariba Zarinebaf-Shahr, "The Role of Women in the Urban Economy of Istanbul, 1700-1850", *International Labor and Working-Class History*, 2001, 60, dn. 11.

¹⁷⁴ Mehmet Karagöz, "1193/1779 Senesi Rüşum Defteri'ne Göre Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), s. 280.

¹⁷⁵ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, a.g.e., s. 288-295; Zarinebaf-Shahr, a.g.e., s. 143.

¹⁷⁶ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İnalçık ve Quataert, a.g.e., s. 655.

yarısında özellikle dikkat çekici olmuş ve sarayla bağlantılı olduğu sürece hoş görülmüş, hatta desteklenmiştir.¹⁷⁷ Giysiler de 18. yüzyıl Osmanlı tüketimciliğinin (*consumerism*) belirtileri arasında sayılabilir.¹⁷⁸

Yüzyılın başından itibaren olumlu konjonktürü Osmanlı İmparatorluğu'nda kendi lehine kullanmaya başlamıştır. Bu kapsamda olmak üzere yolların bakımını ve önemli geçitlerin güvenliğini sağlayan derbent organizasyonu desteklenmiştir.¹⁷⁹ Genel olarak 18. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı dış ticareti fazla vermeye devam etmiştir. Osmanlı ticaret politikalarından ithalatın serbest, ihracatın ise kısıtlı olmasından ödemeler dengesi açığı Sudan ve Fas yolu ile Afrika'dan sağlanan altın ihracı ile finanse etmiştir.¹⁸⁰

2.1.1.2. Son Dönem

Osmanlı'nın 18. yüzyılının son dönemi 1760 yılında başlayıp yüzyılın sonuna kadar süren dönem olarak kabul edilmektedir. Süreçlerin etkileri göz önüne alındığında bu dönemi 1830 yılına kadar sürdürmek mümkün olabilir. Osmanlı için 1760-1830 yılları arasındaki dönem ise yeni bir durgunluk dönemi olmuştur. Osmanlı akçesi sürekli değer yitirmekte, yoğun fiyat artışları görülmektedir. Osmanlı iktisadi ilişkilerinde, Hindistan yolu ve Ortadoğu ticareti büyük ölçüde önemini kaybeder iken, Karadeniz merkezli ticaret önemini sürdürmüş, doğu ve güney Avrupa ticareti, batı Avrupa ticareti haline dönüşmeye başlamıştır. Bu arada 18. yüzyılda kuzeyde sürdürülen savaş, İstanbul'un dış ticaretteki önemini geçici olarak azaltmıştır.¹⁸¹ Diğer bir deyiş ile Osmanlı ekonomisinin göreceli olarak genişlediği ilk dönem 1760'lı yıllarda sona ermiş ve yerini uzun süre boyunca devam eden bir iktisadî bunalıma bırakmıştır.¹⁸² Osmanlı İmparatorluğu 1750'li yıllardan itibaren endüstri devriminin

---

¹⁷⁷ Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, a.g.e., s. 223.

¹⁷⁸ Madeline C. Zilfi, "Muslim Women in the Early Modern Era", Suraiya N. Faroqi (Editör), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 251.

¹⁷⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 263.

¹⁸⁰ OAV, a.g.e., s. 1.

¹⁸¹ Özgen, a.g.e., s. 107.

¹⁸² Faroqi, "İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)", a.g.e., s. 208.

etkisini, İngiltere ile artan ilişkilerinin bir sonucu olarak hissetmeye başlamıştır.¹⁸³ İngiltere'deki üretim, verimlilik ve karlılık artışı 1760 yılından sonra meydana gelmiştir.¹⁸⁴ Sonuç olarak, 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı'da fiyatlar yükselmiş ve temel ihtiyaç maddelerinin bulunması güçleşmiştir.¹⁸⁵

Osmanlılar Avrupa'ya ham madde, özellikle de pamuk temin edip, karşılığında mamul madde aldıkları için, 1760'lara kadar bir ölçüde genişleyen dış ticarete, değer ve kapsam itibarıyla bir gelişme meydana gelmemiştir.¹⁸⁶ Osmanlı'nın Avrupa ile olan ticareti 1780-1830 yılları arasında ancak %1,5'tan az büyümüştür.¹⁸⁷ 18. yüzyılın ortalarından itibaren bazı politik ve askerî gelişmeler İstanbul'un iâşesinde de ciddi sıkıntılara neden olmuştur.¹⁸⁸

Fransız arşivlerinden elde edilen 18. yüzyıl Osmanlı ticaretinin istatistiklerine ait 1785 tarihli bir belgeye (National Archives, A. N. Paris, F12 549-550) göre İstanbul'un Avrupa'dan ithalatı 11-12 milyon livres tournois (Fransız ithalatı bunun 5-6 milyon livres tournois kadarı) ve Hint Okyanusu üzerinden gelen mallar 10-11 milyon livres tournois (üçte ikisi kumaş olmak üzere) tutmaktadır (1726 yılında 1 sterling = 25 livres tournois, 1789-1799 Fransız İhtilali ile 1 livres tournois = 1 frank).¹⁸⁹

Osmanlı ekonomisi 1780 yılına kadar istikrarlı olup genişleme özellikleri göstermiştir.¹⁹⁰ Ayrıca 18. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı imalatçıları Osmanlı'nın

---

¹⁸³ Davut Kılıç, "XIX. Asırda İngiltere'nin Ortadoğu Politikasının Osmanlı Ermenilerine Yansıması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1998, 117, s. 89; Şevket Kamil Akar, "İstanbul'da bir Askerî Terzihane Atölyesinin Kuruluşu ve Nizamnamesi", *Turan Yazgan'a Armağan*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 2006, s. 945.

¹⁸⁴ Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, a.g.e., s. 193.

¹⁸⁵ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 245.

¹⁸⁶ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, a.g.e., s. 761.

¹⁸⁷ Paul Masson, *Histoire du Commerce Français dans le Levant au XVIIIe Siècle*, Paris: Hachette, 1911 Aktaran: Charles Issawi, *The Economic History of the Middle East, 1800-1914: A Book of Reading*, Chicago: University of Chicago, 1966, s. 30 Aktaran: Robert Paris, *Histoire du Commerce de Marseille, C. 5: de 1660 à 1789, le Levant*, Paris, 1957, s. 572-577 Aktaran: Şevket Pamuk, "The Ottoman Empire in the 'Great Depression' of 1873-1896", *The Journal of Economic History*, 1984, 44 (1), s. 108.

¹⁸⁸ Kamil, a.g.e., s. 323.

¹⁸⁹ Katsumi Fukasawa, *Toilerie et Commerce du Levant*, Marseilles: Centre National de la Recherche Scientifique, 1987, s. 41 Aktaran: Daniel Panzac, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 1992, 24 (2), s. 191.

¹⁹⁰ Pamuk, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", a.g.e., s. 104.

Avrupa ile sınırlı olan ve genellikle lüks malları kapsayan ticareti içerisinde Avrupa endüstrisinden ciddi bir rekabet baskısı görmemişlerdir.¹⁹¹

Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ile arasındaki gelişmişlik farkının iyice açılması üzerine Avrupa sistemlerini incelemeye ancak 18. yüzyılın sonlarına doğru yanaşmıştır. Bu konuda sefir mektupları önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Sefir mektupları ile ilgili en önemli örneği III. Selim tarafından 1791 yılında Avusturya'ya vergi, finans, maliye, madenler, tarım, banka senedi, piyango, posta ve karayolları idareleri konusunda rapor yazmak üzere gönderilen Ebubekir Ratıp Efendi'nin mektuplarıdır. Ebubekir Ratıp Efendi ülkede üretilmiş kumaşların milli servet olarak yurt dışına gönderilmesinin engellenmesi ve ekonomik refah için bütçe fazlasının gerekli olduğunu bildirmiştir.¹⁹²

Sultan Selim III tahta çıktığında Osmanlı İmparatorluğu'nda yeniçeri müessesesi ticaretle uğraşan insanlarla dolmuştu.¹⁹³ Ticaret alanında Sultan Selim III zamanında Nizam-ı Cedit ıslahatı kapsamında fakat yetersiz sayılabilecek ıslahatlar (1792) aşağıda sayılmaktadır:¹⁹⁴

- Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan yabancı elçi ve konsoloslar dil bilmedikleri için Osmanlı Hıristiyan halkından tercüman kullanabilmişlerdir. Tercümanlar rahat bir şekilde geçinebilecek haklara sahipti ve esnafılık, tüccarlık yapmamaları gerekiyordu. Bu kural zamanla bozulmuştur.
- Osmanlı ile ticaret yapan yabancı tüccarlara iç ticaret yapmamaları ve %3 olarak vermesi gereken gümrük vergisini %1,5 olarak vermemeleri bildirilmiştir.
- Osmanlı'da bazı Rum kaptanları Rus konsolosluğundan pasaport ile birlikte Rus himayesine girdiğini gösteren patent almışlardır. Gemilerine Rus bayrağı çeken bu patente sahibi Rumlar böylece Rus donanmalarına sağlanan

¹⁹¹ Şevket Pamuk, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 2001, 33 (1), s. 85.

¹⁹² Faik Reşat Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1968, s. 155-160.

¹⁹³ Bilge Hamarat, "Osmanlıda Değişim Adı III. Selim", Bekir Günay (Editör), *Düşünce Tarihi*, Kocaeli: Sayfa Yayınları, 2008, s. 1.

¹⁹⁴ Fahri Çetin Derin, "Yayla İmâmî Risalesi", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1973, 3, s. 213-272.

ayrıcılıklardan yararlanabilmişlerdir. Bu durumu engellemek için Osmanlı vatandaşı olan Rumlar'dan patentleri alınmış, diğer devletlerin elçiliklerine de Osmanlı tebaasına patent verilmemesi bildirilmiştir.

2.1.2. Osmanlı'da Ticaretin Önemi

Osmanlı İmparatorluğu altı yüzyıl boyunca kıtalararası ticaretin kavşak noktasında yer almıştır.¹⁹⁵ Ticaret, Osmanlı ekonomisinde tarım ve sanayi ile birlikte üç önemli kategoriden birisini oluşturmaktadır. Ancak bu kategorilerden en büyüğü hep tarım olmuştur.¹⁹⁶ Osmanlıların ticarete gereğince önem vermedikleri, ticareten uzak durdukları ve imparatorluğun bu yüzden yıkıldığına yönelik kanaatlere temel veren mülahazalar:¹⁹⁷

- Türkler fetih düşüncesiyle, toprakları işgal etmişler, bunun dışında, devlet idaresiyle ilgilenmişler, bu iki sahanın dışındaki işleri kendilerine layık görmemişler, sanat ve ticareti zahmetli ve hakir görmüşler ve bu tür faaliyetleri gayrimüslimlere bırakmayı tercih etmişlerdir,
- Yabancı devletlerle imzaladıkları ticaret anlaşmalarının hep tek taraflı işlemiştir,
- İmparatorluk sınırları dışına çıkmamışlardır,
- Enerjilerini ticaretin geliştirilmesine sarf etmemişlerdir,
- Ticaret Türklerin zihin dünyalarında herhangi bir yer işgal etmemiştir,
- Ticaret ile ilgili kararlarında yanılmışlar ve
- Ticaret yollarındaki değişimin farkında olamamışlardır.

---

¹⁹⁵ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 8.

¹⁹⁶ Mehmet Bulut, "Reconsideration of the Economic Concepts of the Ottomans and Western Europeans during the Mercantilist Ages", Tebliğ, *18th Middle East History and Theory Conference* (Chicago, 9-10 May 2002), XXII. Oturum: Ottoman Empire and the World, the Council on Advanced Studies and the Center for Middle Eastern Studies, Chicago: The University of Chicago, 2002, s. 3.

¹⁹⁷ OAV, *a.g.e.*, s. 1.

Osmanlı imparatorluğu'nda ekonomide ticarileşme 18. yüzyılda başlamış¹⁹⁸ olduğundan hareket ile yukarıdaki mülahazalara bu olgu gözönünde bulundurularak aşağıdaki cevabî eleştiriler getirilebilir:¹⁹⁹

- a) Osmanlı'da ticaret küçümşenen ve hor görülen bir faaliyet değil, aksine övülen bir faaliyet idi. Bu sebeple tüccarlara himaye ediliyor ve geniş hareket özgürlüğü sağlanıyordu. Tüccar, toplumda bir kısım askeri zümre mensuplarından daha yüksek bir konuma ve prestije sahip idi. Bu durum bile kendi başına Osmanlının ticarete verdiği önemin bir ifadesidir.
- b) Doğudan Batıya giden büyük uluslararası ticaret yollarının Osmanlı ülkesinden geçmesi ticari mübadele hacmini geniş tutuyordu. Osmanlılar bu elverişli coğrafi konumdan azami ölçüde faydalanmaya çalışıyorlardı. Araştırmalar bir çok Osmanlı ticaret gemilerinin Mısır, Kuzey Afrika, Kuzey Karadeniz'de ticari seyahatlere çıktıklarını, 16.-17. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Hindistan ve Çin ile ticaret yapan zengin bir tacir sınıfın bulunduğunu göstermektedir.
- c) İş bölümünün gelişmişliği piyasaların genişliğini açıklayan bir kıstastır. Gelişmiş bir iş bölümü mutlaka yoğun bir ticari faaliyeti gerekli kılar. Biri diğeriyle paralel bir şekilde gelişir veya daralır. Yapılan bir resmi geçitte İstanbul 'da 735 çeşit esnaf birliğinin katılması Osmanlı'da iş bölümünün Batıyla kıyaslanmayacak derecede ne denli geliştiğini gösterir. 17. yüzyılda İstanbul'da yaklaşık 1100 esnaf birliğine bağlı 25000 işyeri bulunuyor ve bu işyerlerinde usta, kalfa ve çırak olarak toplam 80.000 kişi, ortalama ise 3-4 kişi çalışıyordu.
- d) Osmanlının ticarete gösterdiği yakınlığın bir başka göstergesi ticari alt yapı yatırımlarıdır. Ülkede ticaret yolları üzerine bedesten, çarşı han, mahzen, kervansaray ve kapan gibi ticari müesseseler ve bunların yanında belirli aralıklarla kurulan panayırlar sayesinde yoğun bir ticari mübadele hüküm

---

¹⁹⁸ Emin Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 63.

¹⁹⁹ OAV, *a.g.e.*, s. 1.

sürüyor; bu yolların güvenliği de derbentçi adı verilen yarı askeri bir teşkilât tarafından sağlanıyordu.

- e) Osmanlı sultanlarının, ülkede ticari faaliyetlerin çoklaştırılması yönünde başvurdukları politikalarından biri de tüccar ve zenaatkarlar zümresini başta İstanbul olmak üzere büyük Osmanlı şehir merkezlerine toplamasıdır.

Osmanlı'da 17. yüzyıl sonlarında sipahi sayısının 200 bine ulaştığı tahmin ediliyor.²⁰⁰ Braudel'e göre bu miktara ulaşan geniş bir askeri zümre hakim bir sınıf oluşturamayacak kadar fazladır.²⁰¹ Bu haliyle Weber'in ileri sürdüğü anlamda artı değere el koyan askerî bir zümrenin hakimiyeti düşünülmemelidir.²⁰²

Erkân-ı Erbaa (Dört Direk / Anasır-ı Erbaa)

Tüccarların Osmalı'daki yerini belirlemek açısından *erkân-ı erbaa* (dört direk) felsefesine bakılabilir. Klasik İslâm siyaset felsefesinin temel kavramlarından birisi de toplumu oluşturduğu varsayılan dört ana sınıfın temel fonksiyonlarını ve bunların birbirleri ile münasebetini izah eden *erkân-ı erbaa* (bazen *anasır-ı erbaa*) kavramıdır. Toplumda mevcut dört sınıftan, yani (a) ilim ehli, (b) savaşçılar, (c) tüccar-esnaf-zanaatkârlar ve (d) çiftçilerden bahsedilmiştir.²⁰³ *Erkân-ı erbaa* teorisinin öğeleri doğada var olan dört temel unsur olan su, ateş, toprak ve havanın toplumu oluşturan unsurlara benzetilmesi ile eşleştirilmiştir.²⁰⁴

- a) Ulema, kadılar, kâtipler, muhasebeciler, tabibler, şairler, müneccimler vb. den oluşan ehl-i kalem su karşılığıdır. Su vücudun hayatı için nasıl gerekliyse ilim de insanların ruhu için öyle gereklidir;

²⁰⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 227.

²⁰¹ Fernand Braudel, *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*, Vol. 2 (Trans. S. Reynolds, 2nd imp.), Fontana/Collins, 1976, s. 721 Aktaran: Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, dn. 210.

²⁰² Bryan S. Turner, *Max Weber ve İslâm Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çeviren: Yasin Aktay, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s. 116 Aktaran: İlgen, *a.g.e.*, dn. 48.

²⁰³ Celâlüddîn-i Muhammed Devânî, *Ahlâk-ı Celalî [Levâmi'ul-Eşrâk fî Mekârim-il-Ahlâk]* Aktaran: Erwin I.J. Rosenthal, *Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi*, Çeviren: Ali Çoksü, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, s. 318.

²⁰⁴ Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alaî III*, Kahire: Matbaatü'l-Bulak, 1883, s. 7-8 Aktaran: Mehmet Öz, "Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihi Temeller ve Ana İlkeler", *İslami Araştırmalar*, 1999, XII (1), s. 27-33

- b) Düşmanlara karşı ülkeyi koruyan kumandan ve askerlerin oluşturduğu kılıç erbabı ise ateş gibidir;
- c) Tüccar ve zanaatkârlar hava gibidir, halkın ihtiyaçlarını karşılarlar;
- d) İnsanların yiyeceklerini karşılayan çiftçiler ise toprak gibidir, cümlenin menfaati bunlardan hasıl olur.

İnsan vücudunun sağlığı açısından da toplum açısından da dört unsur dengeli bir şekilde bir arada bulunmalıdır, aksi takdirde hastalıklar zuhur eder.

Daha önce işlenen ve Osmanlı iktisat felsefesinde yer alan *vüs'at-ı maişet* (rahat bir geçim kaynağı), *ibadullahın terfih-i ahvalleri* (sosyal refah) ve arz yönlü ekonomi ilkeleri ile Kanunname-i Osmani de Osmanlı'da canlı bir ticari hayata işaret etmektedir.

2.2. İSTANBUL'DA TİCARET

Bu bölümde İstanbul şehri ticari semtleri ile birlikte ele alındıktan sonra İstanbul'un iâşesi üzerinde durularak İstanbul'un bir dünya ekonomisi şehri oluşu yakalama alanı ve ekonomi alanı açılarından işlenmiştir.

2.2.1. İstanbul Şehri

İstanbul bir şehir olarak Roma, Bizans ve Osmanlı imparatorlukları olmak üzere, üç imparatorluğa 2000 yıl süre boyunca başkentlik yapmış bir şehirdir.²⁰⁵ İstanbul coğrafi konumu, ekonomik önemi ve taşıdığı tarihî miras nedeniyle daima büyük önem taşımış bir yerleşim birimidir. Öte yandan bu şehir, ekonomik ve siyasi önemi yanında tarih boyunca entellektüel bir merkez olma özelliği de taşımıştır. Avrupa ile Asya'nın merkezi, aynı zamanda bir liman şehri olması, İstanbul'u çok avantajlı hale getirmiş, gerek Roma ve Bizans gerekse Osmanlı imparatorluğu dönemlerinde İstanbul,

---

²⁰⁵ İlhan Akşit, *Capital of Three Empires: Istanbul*, İstanbul: Akşit Kültür Turizm, 2006, s. 9; Vedia Dökmeci ve Nazmiye Balta, "The Evolution and Distribution of Hotels in Istanbul", *European Planning Studies*, 1999, 7 (1), s. 99.

en yoğun nüfusa sahip başkentlerden birisi olma özelliğini korumuştur.²⁰⁶ İstanbul, 1560-1730 yılları arasında nüfus bakımından dünyanın en büyük metropolü olmuştur.²⁰⁷ Dünyanın eski ve büyük şehirlerinden biri olan İstanbul her devirde zengin bir ticaret piyasasına sahip olmuştur.²⁰⁸

İstanbul denilince coğrafi anlamda birincisi dar, ikincisi orta ve üçüncüsü geniş anlamda İstanbul'dan bahsedilmektedir. Dar anlamda İstanbul, Suriçi ile sınırlı İstanbul'dur. Burası aynı zamanda İslâmbol, Asitâne-i saadet, Der-aliyye ve Kostantiniyye olarak da anılmıştır. Orta anlamda İstanbul, Suriçi ile birlikte Bilâd-ı Selâse adı verilen Eyüp, Galata ve Üsküdar kazalarının dahil olduğu İstanbul'dur. Geniş anlamda İstanbul denildiğinde Suriçi ve Bilâd-ı Selâse kazalarıyla bunların ekleri olan yerler ifade edilmektedir. Bu kapsamda olmak üzere Galata kazasının ekleri Bandırma'ya, Eyüp veya Haslar denilen kazanın Vize'ye, Üsküdar'ınki ise Adapazarı'na kadar dayanmış, geniş anlamda İstanbul, Marmara bölgesinin büyük bir kısmını içermiştir.²⁰⁹

İstanbul'un bir belediye başkanı olmamış ve yasal sistemde yapılan merkezileştirme düzenlemeleri ile kadılar İstanbul'da (ve diğer Osmanlı şehirlerinde) en yetkili memurlar haline gelmişlerdir.²¹⁰ İlke olarak İstanbul kadısı şehrin iâşe yönetiminin ana sorumlusu olmuştur.²¹¹ İstanbul surlar ile çevrilmiş (*intra muros*) olup, (Eyüp'ü sur içi saymak koşulu ile) sur dışında, Pera (Galata) ve Üsküdar bölgeleri yer almıştır.²¹² İstanbul'da ticaret konusundaki nihai yetki üç bölge başkent kadılarına bırakılmıştır.²¹³

²⁰⁶ Salih Aynural, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İstanbul Değirmenci ve Fırıncı Esnafının Nizamları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1992, 81, s. 111.

²⁰⁷ Yıldırım, "Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826", *a.g.e.*, s. 149.

²⁰⁸ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, "17. Asırda İstanbul'da Yiyecek Maddeleri ve Piyasası", Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Sami Önal (Hazırlayan), *Tarihin Aynasında İstanbul Hayatı*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998, s. 132.

²⁰⁹ Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları- Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 1.

²¹⁰ Saïd Amir Arjomand, "Coffeehouses, Guilds and Oriental Despotism Government and Civil Society in Late 17th to Early 18th Century Istanbul and Isfahan, and as seen from Paris and London", *European Journal of Sociology*, 2004, 45 (1), s. 38.

²¹¹ Kamil, *a.g.e.*, s. 322.

²¹² Suraiya Faroqhi, "Supplying Seventeenth- and Eighteenth-Century Istanbul with Fresh Produce", Provisioning in the towns of the Mediterranean basin from Ancient to Modern times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002, s. 1.

²¹³ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 829.

İstanbul, politik ve idarî başkent niteliği ile çeşitli köken, din ve töreden oluşan nüfusu ile; donuk sosyal ve ekonomik kurum ve yapısı ile Osmanlı İmparatorluğu'nun küçültülmüş bir modelidir.²¹⁴ Taşrada 18. yüzyılda zayıflayan devletin yerini dolduran bir takım keyfi güçler ortaya çıkmıştır. Bu anlamda Osmanlı sanatının ve kültürünün en iyi seviyede temsil edildiği bir merkez olarak İstanbul keyfiliğın olmadığı düzenli bir şehir oluşu ile huzur ve güvenin de merkezi olmuştur.²¹⁵

2.2.2. Ticari Semtler

Haliç kıyıları, Bedesten ve Beyazıt semti, Mahmutpaşa Caddesi ve Uzun Çarşı caddesinin oluşturdukları büyük damarlarda yoğunlaşmıştır. Başlıca çarşılar, ambarlar, depolar, bedestenler ile dükkanların çoğu ve hanlar bu caddelerin sınırladığı dörtgenin içinde yer almıştır.

Adını esnaf gruplarından alan mahalle veya semtler

İstanbul'da 18. yüzyılda bulunan esnaf ve esnaf birlikleri açısından İstanbul Ahkâm Defterlerine göre incelendiğinde defter serisinin 1764-1793 yılları arasında kapsayan 7.-12. defterlerinde aşağıda belirtilen yüzaltmışyedi adet esnaf ve esnaf birlikleri belirlenmiştir:²¹⁶ Abacı esnafı, akideci esnafı, alçıcı, arabacı, aşçı, attâr esnafı, bağçevân taifesi, bakırcı hakkaki esnafı, bakkal taifesi, balık tuzlayıcı taifesi, balıkçı esnafı (taifesi), balmumcu esnafı (taifesi), balmûmı dökücü taifesi, barutcu taifesi, basdırmacı, bâzârcı (bâzergân), berber esnafı, bezzaz esnafı (hırfeti), bıçakçı taifesi, billûrcı esnafı, boğasıcı, boyacı esnafı, al boyacı esnafı, elvan boyacı, lal boyacı esnafı, kürk boyacı taifesi, börekçi, buğday döğici esnafı, bükücü esnafı (ameleleri), bürüncük bükücü taifesi, ibrişim bükücü esnafı, camcı esnafı (taifesi), celeb taifesi, cerrah taifesi, çarıkcı esnafı (taifesi), çâryekci (taifesi), çıkıkçı esnafı, çıkırıkçı esnafı (taifesi), çiçekçi, çizmecı esnafı, çömlekçi, çörekçi esnafı, debbağ esnafı, debbağhane esnafı, dellâl taifesi, derzi esnafı, dikici esnafı (taifesi), dökmece esnafı, döşekçi, dülbendci esnafı

²¹⁴ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e., s. 236.*

²¹⁵ Ali Fuat Bilkan, "Kîtâbîyat: Nâbî'nin Şiirlerinde Merkez-Taşra Mukayesesi ve İstanbul Sevgisi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, 17, s. 182-183.

²¹⁶ Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Esnaf Tarihi 2*, İstanbul Külliyyatı VIII, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 16, 1998, s. 11-12.

(taifesi), etmekti esnafı (taifesi), francacı taifesi, furuncı, gazzâz esnafı, gözlemeci esnafı, göztaşçı esnafı, habbâz taifesi (habbâzân), hallaçlar, hammâmcı, hammâl, hancı, hasırcı, helvacı, hinta döğici taifesi, horasancı, hoşâbcı esnafı, hurdeci esnafı, hurdefurûş esnafı, iğneci, kadayıfçı taifesi, kâğıdıcı esnafı, kalafatçı esnafı (taifesi), kalaycı esnafı, kalıbcı, kalpakçı taifesi, kapamacı esnafı, kara timürçi, kassâb (taifesi), kaşıkçı esnafı (ustaları), kayıkçı esnafı (taifesi), piyade kayıkçılar, kaymakçı taifesi, kebabcı, kebeci taifesi, keçeci esnafı (taifesi), kerâsteci esnafı, kettâncı esnafı, kıbracı, kıyıcı taifesi, kireççi (taifesi), kirişçi esnafı, koltukçı taifesi, kömürçi esnafı (taifesi), koçici taifesi, koğacı esnafı, kömürçi esnafı (taifesi), kûfeci taifesi, kunduracı esnafı (taifesi), kutucu taifesi, kuyumcu esnafı (taifesi), külahçı esnafı (taifesi), kürek yapucu esnafı, kürekçi esnafı (taifesi), kürkçi esnafı, mandıracı taifesi, manav esnafı (taifesi), mavnacı, meşki, meyhaneci taifesi, mezarcı taifesi, mezbelecı taifesi, mismarcı esnafı (taifesi), mûmci esnafı (taifesi), mûytâb taifesi, nakkaş, na'lbendesnafı (taifesi), na 'lbûr esnafı, na'linçi esnafı, navluncı taifesi, neccâr, nessâc taifesi, pabuç dikicileri, lâciverdi pabuç dikici esnafı, paçacı, parçacı taifesi, remâdcı, rençber taifesi, sabûncı esnafı, saka taifesi, sandalcı, sebzeçi esnafı (taifesi), sebzeâne esnafı, sepetçi, sermayeci esnafı, serrâc esnafı, sırık hammâlları, sıvacı esnafı, simidci esnafı (taifesi), sofcı esnafı (taifesi, hırfeti), soğancı esnafı, sucukçı taifesi, sûzenci esnafı (taifesi), süpürgeçitaifesi, salcı esnafı, şerbetçi esnafı, şeker şerbetçi taifesi, ayakta şerbet satıcı taifesi, sükkerî şerbetçi esnafı, şişeci esnafı, tacir esnafı, tarakçı esnafı (taifesi), taşçı esnafı (taifesi, amelesi), tavukçı, tekneçi, topçı taifesi, tuğlacı, tulumbacı şeridci, turşıcı esnafı, tüccar taifesi, tütüncü esnafı, ütücü esnafı, vezneçi taifesi, yapağıcı ustaları, yaş yemişçi esnafı, yemenici esnafı, yorgancı esnafı ve yumurtacı esnafı. İstanbul'daki esnaf grupları 18. yüzyıl Seriyeye Sicillerinde de sayılmaktadır.²¹⁷ İstanbul mahalle ve semtlerinin önemli bir kısmı adını, o mahalle veya semtteki muayyen bir esnaf ya da pazaryerinden almaktadır. İstanbul'da üretimin ve dağıtımın düzenlenişi, esnafın tabi olduğu kurallar çerçevesinde belli esnaf gruplarının bir sokakta toplanması ve o sokak ya da mahallenin bu mesleğin adı anılması sonucunu doğurmuştur. Bu yoğunlaşmanın başlıca iki nedeni vardır. Bunlardan biri, aynı meslek dalındaki zanaatkarlar ile dükkancılar arasındaki gayr-i meşru rekabeti önlemek, diğeri de kadı ile muhtesibin denetimini

---

²¹⁷ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı, a.g.e.*, s. 74.

kolaylaştırmaktır. Bu yoğunlaşma ayrıca esnafın dayanışma ve birlik kavramını da güçlendirmiştir. Ayrıca bu durum tüketici açısından da ihtiyaçlarını karşılamada büyük kolaylık sağlamıştır. Bu çerçevede ismini esnaf gruplarından alan Arakiyeci Mahalleleri, Arpa Emini, Bakırcılar Çarşısı, Bit Pazarı, Çakmakçılar, Çubukçular, Debbaglar, Divitçiler, Düğmeciler, Fermeneciler, Fincancılar, Fodlacı, Galata, Hakkaklar Çarşısı, Kâğıthane, Kapalıçarşı (Kapalı Çarşı - Büyük Çarşı), Kapanlar, Mısır Çarşısı, Sahafklar Çarşısı, Saraçhane, Simkeşhane, Tülbentçi gibi semtler (şüphesiz bu türden mahalle ve semtler bu sayılanlardan daha fazladır) bulunmaktadır.²¹⁸ Burada adları geçen bedestenlerin önde gelen dört fonksiyonu olmuştur.²¹⁹

1. Malların fiyatlarının belirlendiği yer olması (borsa);
2. Vergilendirilmenin yapılması ve verginin tahsil edilmesi (vergi dairesi);
3. Kamuya ve özel şahıslara ait değerli malların, bilhassa kumaşların, altın-emas gibi mücevherlerin ve kıymetli vesikaların devlet teminatı altında, emniyet içinde depolanması ve satışa sunulması;
4. Yerleşik tacirlerin ticarî faaliyetlerini yürüttüğü ve sınır ötesi ticaret için kervanların hazırlandığı yer olması.

2.2.3. İstanbul'un İaşesi

Endüstri öncesi dönem şehirleri, ekonomik faaliyetler açısından benzer bir nitelik göstermişlerdir. Ayrıca yalnız İstanbul değil fakat diğer İmparatorluk başkentleri için iaşe sorunu daha da ciddî boyutlar almıştır. Bunun sebebi, bu tür başkentlerin sakinlerinin önemli bir bölümünü toplumsal ortalamanın oldukça üstünde bir tüketim standardına sahip geniş bir idarî ve askerî kadro oluşturmuş olmasıdır.²²⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nda öncelikle İstanbul'un gereksinimlerinin sağlanması istenmiş, eğer bu

²¹⁸ Fahri Solak, "İstanbul'da Adını Esnaf Gruplarından Alan Semt, Mahalle ve Sokak İsimleri", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri (22-23 Mayıs 2003)*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 225-228.

²¹⁹ Nazım İntepe, "Osmanlı'da Bedestenler", *Sancağ*, 2008, 2 (3), s. 12.

²²⁰ Kamil, *a.g.e.*, s. 319.

olmazsa büyük olaylar çıkacağına inanılmıştır. Bu yüzden İstanbul'un et, ekmek, yiyecek, yakacak ve diğer ihtiyaçlarının teminine büyük özen gösterilmiştir.²²¹

Bir mide başkent (*capitale-ventre*) olan İstanbul'un iâşesi, doğrudan doğruya devleti ilgilendiren temel sorunların başında geliyordu. Gerçekten, çevresiyle birlikte 700-800.000 bir nüfusu barındıran İstanbul'un beslenmesi öncelikli sorunlardan biri olmuştur. Saray, saray hizmetlileri, ordu mensupları, vakıf görevlileri gibi önemli kişilerin iâşesinin sağlanması o günün koşullarına göre oldukça zordu. Kaldı ki İstanbul yalnızca bir tüketim, değişim ve dağıtım merkezi olarak görülmektedir.²²² İstanbul uluslararası bir ticaret merkezi hüviyetine bürünmüş idi. İstanbul bir mide kent olduğu kadar bir antrepoydu aynı zamanda.²²³ İstanbul (ve diğer Osmanlı şehirleri) halkının bütçelerinin %70-80'i yiyeceğe ayrılmıştır (%24-32'si ekmek ve un %5-8'i ise et olmak üzere).²²⁴

İstanbul, birinci derecede önemli bir üretim merkezi değildir. *Endüstri* burada az gelişmiştir. Bunun yanında İstanbul ilkel maddeler açısından da dışa bağımlıdır. Beslenme için gerekli olan tahıl, pirinç, sebze, kuru ve yaş meyveler, yağ, bal, kasaplık hayvan gibi mallar imparatorluğun çeşitli yörelerinden gemilerle buradaki iskelelere getiriliyor ve buralarda dağıtım yapıyordu.²²⁵ Bu arada 18. yüzyıl ile ilgili arşiv belgeleri Midilli, Kalonya ve Molova kazalarından gelen yağların bir kısmının *ahalinin yemekliğine tahsis* edildiğini açıkça ortaya koymaktadır.²²⁶ Başkente gerekli gıda ve ihtiyaç maddeleri yalnız imparatorluk, içinden elde edilmiyor, Avrupa ülkeleriyle yapılan ticaret de gerekli nesnelere sağlıyordu. Bütün imparatorluk başkentin beslenmesi açısından belirli bölgelere ayrılmış ve bu yörelerde elde edilen ürünlerin İstanbul'a gönderilmesi için yükümlü kılınmıştı.²²⁷

²²¹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, a.g.e., s. 20.

²²² Mantran, *İstanbul Tarihi*, a.g.e., s. 179; Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, a.g.e., s. 106.

²²³ OAV, a.g.e., s. 1.

²²⁴ Şevket Pamuk, "Urban Real Wages around the Eastern Mediterranean in Comparative Perspective, 1100-2000", Alexander J. Field, Gregory Clark ve William A. Sundstrom (Editörler), *Research in Economic History*, 23, 2005, s. 215-216.

²²⁵ Mantran, *İstanbul Tarihi*, a.g.e., s. 180-230.

²²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet (İktisat)*, 339 (28 Ra 1201).

²²⁷ Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İâşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", a.g.e., s. 397-416.

İstanbul'da 18. yüzyılda sürekli (haftalık olanlardan farklı olarak) olup belirli mallar üzerinde uzmanlaşmış pazarların varlığı rekabet ortamı açısından belirli mallara ayrıcalıklar tanımış olduğu anlamına gelebilir.²²⁸

İstanbul'un iâşesinin karşılaşılabilen bütün sorunlara rağmen çağındaki diğer metropoller ile karşılaştırıldığında mükemmel yapılmış olmasını Osmanlı devlet yapısındaki hiyerarşik düzenin muntazam işlenmesine ve askeri-mülki-idare ilişkilerinin aksaksız çalışmasına bağlamak mümkündür.²²⁹

İstanbul'un iâşesinde temel mallar arzının sağlanmasında nitelikleri itibariyle farklı iki iâşe sisteminden (iâşe ihtiyacının büyüklüğüne ve sorunun şiddetine göre seçenekli olarak) yararlanılmıştır.²³⁰

- a) Yönetimler, piyasa düzenleyici bir rol üstlenerek şehirlerin iâşesinin sağlanmasına destek olmuşlardır. Bu piyasaları düzenleyen ayrıntılı kurallarla üretici ve tüketici arasındaki ilişkilerin problemsiz işlemesi sağlanmaya çalışılmış ve bu kuralları uygulamakla görevli kurumlar oluşturulmuştur. Ayrıca kriz dönemlerinde devreye girmek üzere kamuya ve özel kesime ait tersanelerde ihtiyat stokları oluşturmuştur.
- b) Yönetimlerin tarımsal çevre ve üretim üzerinde etkin bir denetim sistemi oluşturulmasına dönük düzenlemeler yapmışlardır. Coğrafi çevre üzerinde monopolistik bir hegemonya kurularak ticaretin normal yollarından belirli bir bölge veya şehir lehine yön değiştirmesi sağlanmıştır. Bu politikanın en aşırı şeklini ise tahıl ticaretinin tamamıyla bir monopson piyasasına dönüştürülmesi oluşturmuştur.

---

²²⁸ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 64.

²²⁹ Mesut Küçükkalay ve Hüseyin Topuz, "Osmanlı'da İstanbul Nasıl Beslenirdi", Ali Tayyar (Editör), *Sosyal Tarih, İstanbul: Yeni Osmanlılar*, 2009, s. 1.

²³⁰ Kamil, *a.g.e.*, s. 320.

Şekil 2.1. 18. Yüzyıl Sonlarında Doğu Akdeniz'in Osmanlı İktisadi Sistemine Katkısı

Kaynak: Bruce McGowan, *Economic life in Ottoman Europe- Taxation, and the Struggle for Land : 1600-1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1981, s. 33 Aktaran: Bruce McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", Çeviren: Ayşe Berktaş, Halil İnalçık ve Donald Quataert (Editörler), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2 1600-1914, İstanbul: Eren Yayıncılık Ltd. Şti., 2004, s. 850.

İstanbul'un iâşesinde ekmek ve fırın konusu çok önemlidir. 18. yüzyılda İstanbul'daki fırınların bazıları devlet ileri gelenlerinin, bazıları da Rumların ve Ermenilerin mülkiyetinde iken²³¹ değirmenlerin bir bölümü ile hemen hemen tüm ekmekçi dükkanlarının mülkiyeti vakıflara ait olmuştur.²³² Fırınlar genel olarak ikiye ayrılmıştır: (1) Has ekmek fırını ve (2) harcî (her keseye uygun) ekmek fırını. Has ekmek fırını eskiden kalma beş fırındı. Bununla birlikte, has ekmek işleyen fırınlar bazen harcî ekmek de işlemiştir. Fırınların sayısı sınırlandırılmış²³³ ve her bir fırının ekmek satacağı alan çok iyi belirlenmiştir.²³⁴

²³¹ Ahmet Refik Altınay, "İstanbulun Beslenme Sorunu", Hazırlayan: Alpay Kabacalı, Sami Önal (Hazırlayan), *Tarihin Aynasında İstanbul Hayatı*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998, s. 126.

²³² Kamil, *a.g.e.*, s. 323.

²³³ Altınay, "İstanbulun Beslenme Sorunu", *a.g.e.*, s. 126.

²³⁴ Kamil, *a.g.e.*, s. 323.

İstanbul'un tahıl gereksinimi için neredeyse bütün imparatorluk seferber edilmiştir. Akdeniz kıyıları, Batı Anadolu, Marmara bölgesi, Eflak-Boğdan, Karadeniz kıyıları gibi yerler İstanbul'a buğday gönderen bölgeler olmuşlardır.²³⁵ Mahsul taşımak üzere kiralanan gemilerin ücretleri ile değirmenlerin ücretleri hakkında İstanbul Ahkâm Defterleri'nde 1743-1757 yılları arasını kapsayan dönemde bazı zirai hükümler yer almaktadır.²³⁶ Trakya İstanbul'un tahıl ambârı rolünü üstlenmiştir.²³⁷ Bu yörelerden gelen buğday, Unkapanı'nda fırıncılara dağıtılmıştır. Ancak kiler-i âmire, imarethane, darüşşifa gibi kuruluşların taşradaki vakıf arazilerinden elde edilen buğday doğrudan doğruya buralara gönderilmiştir.²³⁸ Osmanlıda ihraç yasağı yalnız tahılla sınırlı kalmıyor, esnafın gereksinimi olan hammaddeden stratejik diye nitelendirilebilecek metaya kadar çok geniş bir alanı kapsıyor, fakat bu yasaklama, zaman zaman verilen akitnamelere göre daralıp genişliyordu²³⁹.

İstanbul'a 18. yüzyıl ortalarında çeşitli bölgelerin üretiminden yaklaşık 6 milyon kile buğday tahsis edilmiş, ancak fiilen getirilen miktarlar 4 milyon kile civarında kalmıştır.²⁴⁰

---

²³⁵ Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", *a.g.e.*, s. 397-416.

²³⁶ Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Tarım Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı IV, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 4, 1997, s. 13.

²³⁷ Karagöz, "1193/1779 Senesi Rüşum Defteri'ne Göre Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi", *a.g.e.*, s. 277.

²³⁸ Güçer, "XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", *a.g.e.*, s. 398.

²³⁹ Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 279-306.

²⁴⁰ Kamil, *a.g.e.*, s. 321.

Tablo 2.1. İstanbul Tahıl İaşesi (kile) (1758)

Kaynak limanlar	Buğday	Arpa	Toplam
Tuna boyları	1.110.000	490.000	1.600.000
Karadeniz	2.164.000	459.000	2.623.000
Marmara			1.800.000
Balıkesir			400.000
Diğer			647.000
Toplam			7.070.000

Kaynak: Lütfi Güçer, “XVIII.Yüzyıl Ortalarında İstanbul’un İaşesi için Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1950, XI, s. 406-410 Aktaran: Eyüp Özveren, “Black Sea and The Grain Provisioning of Istanbul: Imperial Legacies in Retrospect”, Provisioning in the Towns of the Mediterranean Basin from Ancient to Modern Times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002, s. 9-10.

Tahıl ikmal sistemi 18. yüzyılın hemen hemen sonuna kadar devletin kontrolü altında kalmıştır. Ancak yüzyılın son yıllarında tahıl ikmal sistemi, serbest pazar süreçleri yönünde çevrilmesine yol açan belirli şoklara maruz kalmıştır. Mısır 1760 yılından sonra yerel siyasal koşullarda meydana gelen değişiklikler nedeni ile olağan takviye tahıl kaynağı olma işlevini kaybetmiştir. Küçük Kaynarca Anlaşması (1774), Romanya eyaletlerinde kullanılmasına izin verilen alım yöntemleri üzerinde yumuşatıcı bir etki yapmıştır.²⁴¹

Batılılar için yasak bölge olan Karadeniz mallarının, hatta buğday gibi ticareti yasaklanmış malların alım satım işleri ile Rumlar uğraşmışlar ve Ege Adaları’nı buğdayın kaçak ticaret merkezi haline getirmişlerdir.²⁴²

İstanbul’a 18. yüzyılda odunun ve kömürün rençberlerden satın alınmasında aşağıda sayıldığı gibi üç yöntem uygulanmıştır:²⁴³

²⁴¹ McGowan, “Ayanlar Çağı 1699-1812”, İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 845; Kamil, *a.g.e.*, s. 323.

²⁴² Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 197.

- a) Rayiç fiyâtdan odun ve kömürün rençberlerden satın alınması ve parasının peşin olarak ödenmesi yöntemi,
- b) Odun ve kömürü almadan rençberlerin birtakım masraflarını karşılayıp, onlara borç para verip karşılığında odun ve kömür alınması yöntemi ki, bu şekilde rençberlere kredi açan ve borç para verenlere *sermayeci* adı verilmiştir,
- c) *Selem usülü* ile satın alma yöntemi (bir yıl öncesinden odun ve kömür parasının peşin olarak ödenmesi yöntemi).

İstanbul'a 18. yüzyılda odun ve kömür sevkiyatı aşağıda sayıldığı gibi üç şekilde yapılmıştır:²⁴⁴

- a) İstanbul'daki oduncu ve kömürcü esnafı tarafından doğrudan üretim bölgelerine gidilerek, odun ve kömür işi ile uğraşan köylülerden odun ve kömürün satın alınması ya da az da olsa kendilerinin odun kesip, kömür hark etmesi daha sonra bu odun ve kömürleri iskelelere getirip burada bekleyen gemilere yükleyip İstanbul'a nakledilmesi,
- b) Odun ve kömür işi ile meşgul olan köylülerin kendi imkânları ile odun ve kömürü iskelelere getirip buradaki gemi reislerine satması, gemi reislerinin de İstanbul'a ulaştırması,
- c) Özellikle İstanbul'a çok yakın olan bölgelerde, köylünün bizzat odun ve kömürü kendisinin İstanbul'a getirip satması.

İstanbul'a odun getiren reislerden yılda bir kereye mahsus olmak üzere getirdikleri gemi veya tekne dolusu odunun yarısının mîrî fiyat, diğer yarısının rayiç

---

²⁴³ Salih Aynural, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'un Odun ve Kömür İhtiyacının Karşılanması", Eren, G., Çiçek, K.,

Oğuz, C. ve İnalçık, H. (Editörler), *Osmanlı*, C. 5, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 565.

²⁴⁴ Salih Aynural, "The Provision of Wood and Coal for İstanbul in the 18th Century", *The Great Ottoman Turkish Civilisation*, C: 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 157.

fiyat üzerinden İstanbul ağası tarafına satılması istenmiştir. Buna *derya mübâayaası* adı verilmiştir.²⁴⁵

İstanbul'un odun ve kömür ihtiyacının karşılanması belirli bir organizasyon çerçevesinde yürütülmüştür. Nitekim, hangi bölgelerden, dağlardan ve korulardan odun kesileceği ve kömür imâl edileceği, bu odun ve kömürlerin hangi iskelelere indirileceği ve nasıl İstanbul'a nakledileceği belirlenmiştir. Bu organizasyonda özel teşebbüs ön planda yer almakla birlikte devlet de arka planda özel teşebbüse her türlü yardımı (odun ve kömürlerin güvenliğinin temini, odun ve kömürlerin İstanbul'a naklinde kolaylık sağlanması, nüfuzlu kişilerin ve bazı devlet memurlarının haksız müdahalelerinin önlenmesi gibi) yapıyordu.²⁴⁶

Fırıncılara bir yıl yetecek kadar odun temin edilmeden, başkalarına gürgen ağacından kesilen ve *elleme* denilen odunun satışı yasaklanmıştır. Fırıncılar da genellikle kullandıkları odunların parasını bir yıl öncesinden ödemişlerdir. İstanbul'un ekmek ihtiyacını karşılamak çok önemli olduğundan fırıncı esnafının fırınlarında yakacak odun kalmadığı taktirde derhal odun kullanan sabunhane, hamam, boyahane ve tuğlacıların ellerinde bulunan odunlar alınarak fırıncılara verilmiştir. Odun ayrıca halkın ısınma ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmıştır.²⁴⁷ Zaman zaman çıkan yangınlar çok sayıda fırının ve değirmenin yanmasına neden olmuş olduğundan İstanbul fırınlarında (a) talaş gibi başka malzemelerin neden olabileceği açık yangın tehlikesine karşı ve (b) bacanın neden olacağı yangın tehlikesine karşı odun kullanılması genellikle teşvik edilmiştir.²⁴⁸ 18. yüzyılda bazı kişilerin iskelelere giderek, sermayeci adı ile yakacak satın alması ve fazla fiyatla satması yüzünden İstanbul'da yakacak sıkıntısı da olmuştur.²⁴⁹ İstanbul Ahkâm Defterlerinde 1757-1763

²⁴⁵ Aynural, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'un Odun ve Kömür İhtiyacının Karşılanması", *a.g.e.*, s. 565.

²⁴⁶ Aynural, "The Provision of Wood and Coal for İstanbul in the 18th Century", *a.g.e.*, s. 160.

²⁴⁷ Aynural, "XVIII. Yüzyılda İstanbul'un Odun ve Kömür İhtiyacının Karşılanması", *a.g.e.*, s. 565-566.

²⁴⁸ Aynural, *a.g.e.*, s. 112-113.

²⁴⁹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 248.

yılları arasını kapsayan dönemde korulardan odun kesilmesini düzenleyen bazı zirai hükümlere de yer verilmiştir.²⁵⁰

Mısır'dan İstanbul'a yüklenen gemilerde saray mutfaklarına giden baharat ile piyasada satılmak üzere gönderilen baharat paketleri ayrı ayrı kolilere konulmuştur.²⁵¹

Osmanlı'da 18. yüzyılın İstanbul iâşe düzeni %90 özel sektör tarafından kendi ticari kuralları ve yolları üzerinde sağlansa bile oldukça kurallılaştırılmış (*regulated*) olup, bu yolda devlet kendi ikmal yollarını özel sektöre kullandırmamış, onu kendi gereksinimleri için sürekli açık tutmuş ve yüksek düzeyde esneklik içerisinde pragmatist bir ekonomi-politika gütmüştür.²⁵² Birçok malın İstanbul'a ikmali 1826 yılından itibaren tekel yöntemi (*yed-i vahid*) ile sağlanmıştır. Zeytinyağındaki tekel yöntemi (*yed-i vahid*) 1838 Balta Limanı antlaşmasından daha önce kaldırılmıştır ama, İstanbul için gerekli olan yağ ve sabunun öncelikle sağlanması yoluna gidilmesi için de gerekli önlemler alınmıştır.²⁵³

İstanbul'un iâşe sistemi 18. yüzyılın sonlarında, merkezî yönetimle mahallî güçler arasındaki temel mücadele alanlarından birisi olmuştur. İktisadî kaynaklardan daha fazla pay alma gayretlerinin iâşe alanındaki yansıması, devletin iâşe politikasını daha da sertleştirmiştir.²⁵⁴ Bilhassa İstanbul'un iâşesinin özel sektöre devredilmesini (ticari kontrol ve narh sistemi dışında kalması) rejimin çözülmesi olarak gören bazı araştırmacılara göre ekmek iâşesi hiçbir zaman kuralsızlaştırılmamıştır. 1783 yılında kurulan Zahire Nezareti ekmeğin her zaman devlet kontrolünde olduğunu göstermektedir.²⁵⁵ Böylece devlet kendisi tarafından belirlenen fiyatlarla tahılın en

²⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 203, Hüküm: 620, Defter: 5, s. 235, Hüküm: 719, Defter: 6, s. 102, Hüküm: 287, Defter: 6, s. 140, Hüküm: 401, Defter: 6, s. 150, Hüküm: 425 ve Defter: 6, s. 199, Hüküm: 558 Aktaran: Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Tarım Tarihi 2*, İstanbul Külliyyatı X, Yayın Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 18, 1998, s. 201, 221, 314, 333, 338-339, 355.

²⁵¹ Giancarlo Casale, "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 2006, 49 (2), s. 184.

²⁵² Özveren, *a.g.e.*, s. 9.

²⁵³ Zeki Arkan, "Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, 25 (40), s. 23.

²⁵⁴ Kamil, *a.g.e.*, s. 323.

²⁵⁵ Onur Yıldırım, "Bread and Empire: The Workings of Grain Provisioning in İstanbul during the Eighteenth Century", Provisioning in the Towns of the Mediterranean Basin from Ancient to Modern Times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002, s. 3-4.

büyük alıcısı konumuna gelmiş ve İstanbul'un tahıl ikmalinde özel kesimin faaliyet alanı önemli ölçüde daralmıştır.²⁵⁶

İstanbul'da her zaman bol et bulundurmak için şu noktalara önem verirdi: Kasapların seçimi, o dönemin deyimleriyle kasap yazılması, celep tayini, her kadılıkta celep örgütü, celeplerin istanbul'a getirecekleri koyunların türü, et fiyatı, istanbul halkına etin dağıtım biçimi, kasap sermayesi, kasapların açığını halktan toplanan kasap akçesiyle kapatmak.

Yedikule dışında olan eski salhaneleri (Ayasofya Camii vakfı) 18. yüzyıl başında tehdit eden Leventler'in Tersane-i Âmire çevresinde açtıkları salhaneler kapatılmış ve çeyrekçiler (Fatih, Beyazıt ve Yenicami önlerinde, Haslar kazasında, uygun yerlerde yarı fiyata et satanlar) azaltılmıştır. Et işinde fiyatından dolayı zarar etme olasılığı olduğu için kimse kasap olmak istemezdi. Bu nedenle İstanbul'un Müslüman ve gayrimüslim (çoğunlukla Musevi) zenginlerinden varlıklı ve kasaplık yapabilecek kimselerden seçilenlerin adları kasap defterine kaydedilirdi. Kasapların açıklarını (narh, yeniçerilere tercihli fiyat gibi hususlardan kaynaklanan) kapatmak için kasap akçesi halkın zenginlerinden toplanırdı. İstanbul'a koyunu (Türkmen koyunu, kıvırcık, arman koyunu, Kırçan koyunu) celepler (yazılı celep ya da gönüllü celep) toplanıp Anadolu, Rumeli, Eflâk ve Boğdan'dan getirilmiştir. Genellikle öbür yiyecekler için olduğu gibi, et için de resmî fiyat (narh) konulmuş, kasap yerleri ve adetleri sınırlanmış olup kimlerin ve hangi bölgelerin etlerini hangi kasaplardan alacakları koyun emini tarafından belirlenmiş, bu görev İstanbul Kadısı aracılığıyla yerine getirilmiştir.²⁵⁷

İstanbul'da bir tür ölçü birimi, imparatorluğun diğer yerlerinde farklı ölçü birimleri kullanılmıştır. Kutucu esnafına kile, şinik, ayar ve damga kethüdalığı yaptırılmıştır.²⁵⁸

---

²⁵⁶ Kamil, *a.g.e.*, s. 324.

²⁵⁷ Altınay, "İstanbulun Beslenme Sorunu", *a.g.e.*, s. 127-130.

²⁵⁸ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı*, *a.g.e.*, s. 89, 321.

2.2.4. Dünya Ekonomisi Şehri

Brudel, dünya ekonomisi kavramını kullanarak, her biri oldukça belirli sınırlara sahip ve canlı bir iç ticaretin farklı şekillerde bütünleştirdiği Avrupa'daki ve Avrupa dışındaki bir takım iktisadi bölgeleri birbirinden ayırmıştır. Her bir dünya ekonomisine tek bir şehir hakimdir ama bu şehir, söz konusu dünya ekonomisinin sınırlarında değişikliğe yol açmaksızın yerini daha şanslı bir rakip şehire de bırakabilir. Ayrıca, bir dünya ekonomisinin içine aldığı alan hiyerarşik bir örgütlenmeye tabidir. Egemen şehrin etrafındaki kırsal alan genellikle bu şehrin ayrıcalıklı konumundan yararlanır ve şehire yakın mesafedeki zengin bölgeler 'çevre'ye doğru giderek silikleşir. Diğer taraftan kırsal alan seyrek nüfuslu, iktisaden az gelişmiş ve merkezdeki şehir tarafından rahatlıkla sömürülen bir konumdadır; düşük fiyat seviyeleri iktisadi yaşamdaki hareketsizliğin oldukça kesin bir göstergesidir.²⁵⁹

Dünya ekonomisi şehri kavramı çerçevesinde Braudel'in belirlemeleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:²⁶⁰

- Her zaman bir dünya ekonomisinin merkezinde başat bir kapitalist şehir yer alır.
- Bir dünya ekonomisinin merkezi olmayı farklı şehirler sıra ile üstlenebilir.
- Şehirlerin gücü ve etkisi farklı olabilir.
- Bir dünya ekonomisindeki bölgeler arası hiyerarşide yer alan şehirler merkezdeki şehir tarafından kutuplaştırılarak bütünleştirilirler.
- Bir dünya ekonomisi doğal sınırları ile zarflanır.

²⁵⁹ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 605.

²⁶⁰ Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık*, Cilt: 3 Dünyanın Zamanı, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1993, s. 24-45.

18. yüzyılda tüccarların ülkelere ya da şehirlere çekilmesi sorunu, daha sonra dünya ekonomisinin servetinin sermaye olarak ülkeye ya da bölgeye çekilmesi sorununa dönüşmüştür.²⁶¹

2.2.5. Yakalama Alanı

Uzun yol transit ticareti faaliyetleri giderek tarihçilerin gözündeki önemini yitirmiş; araştırmacılar artık şehirlerin hemen civarlarındaki art bölgeler ile ticari bağlarını vurgular olmuşlardır.²⁶² Buna göre, İstanbul’u kendini beslemesi açısından altı halkalı olarak düşünen araştırmacılar bulunmaktadır. Buna göre birinci halka süt yumurta gibi çabuk bozulabilir üretimin yapıldığı çevre olup, ikinci halka koru ve ormanlara yer verilmiştir. Üçüncü halka üzerinde 18. yüzyıldan itibaren sebze yetiştirilmiş, dördüncüsünde ise çayır ve meralar yer almıştır. Beşinci ve altıncı halkalarda üç-dönüşümlü (rotasyon) tarım ve hayvancılık yapılmıştır.²⁶³ Ancak, Thünen halkaları İstanbul’un bir dünya ekonomisi şehri olduğunun kabul edilmesi için yeterli sayılmamaktadır.²⁶⁴

İstanbul’un çevresi ‘yakalama alanı’ (*catchment area*)²⁶⁵ kavramına göre giderek genişleyen ikmal halkalarına ayrılabilir. Bunlardan ilki, içerisinde erişilebilecek ikmal halkası olabilecek iken (ki bu halka İstanbul için yok denecek kadar zayıftır) ikincisi biraz daha geniş bir çevresel ikmal halkası ve sonuncusu uzak yol ticaretine ait ikmal halkası olarak kabul edilebilir. Paris’in iaşesine ait bir çalışmada da ‘tedarik taçları’ ya da ‘iaşe taçları’ diye adlandırılan böyle 3 bölge kullanılmıştır.²⁶⁶

Yakalama alanı kavramının uygulanmış olması ile uzaklıkların neden olduğu olumsuzluğu (*tyranny of distance*)²⁶⁷ pazarların derecelendirilmiş bütünleştirilmesi

²⁶¹ Molly Greene, “Merchant of Venice, Merchant of Istanbul”, *Evolution of Commercial Institutions, The Economic Performance of Civilizations: Roles of Culture, Religion, and the Law*, February 23, 2007, The Institute for Economic Research on Civilizations (IERC), Los Angeles: The University of Southern California, 2007, s. 2.

²⁶² Faroqi, “Krizler ve Değişim”, İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 654.

²⁶³ Johann Heinrich von Thünen, *Der isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie*, Hermann Lehmann and Lutz Werner (Editör), Berlin: Akademie-Verlag, 1990 Aktaran: Suraiya Faroqi, “Supplying Seventeenth- and Eighteenth-Century Istanbul with Fresh Produce”, *a.g.e.*, s. 2-3.

²⁶⁴ Faroqi, “Krizler ve Değişim”, İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 606.

²⁶⁵ Fernand Braudel, *The Wheels of Commerce*, New York: Harper and Row, 1982, s. 188 Aktaran: Özveren, *a.g.e.*, s. 12.

²⁶⁶ Steven Laurence Kaplan, *Provisioning Paris: Merchants and Millers in the Grain and Flour Trade during the Eighteenth Century*, New York: Ithaca, Cornell University Press, 1984, s. 88-91 Aktaran: Özveren, *a.e.*, dn. 12.

²⁶⁷ Poul Holm, “Oceans and Seas”, *Encyclopedia of World Environmental History*, 2003, 3, s. 959.

(*entegrasyonu*) yolunu ve kara ikmalinin yetmediği yerde denizden ikmal yöntemini kullanarak bilhassa yerel piyasa sorunları (bu durumda İstanbul) çözümlenebilmiştir. Çağımızda bu ekonomi ölçekleri için anında yapılabilen pazar bütünleştirilmesi uygulamalarının ilk örneği kabul edilebilecek Osmanlı ikmal ve iâşe sistemi için ikinci-en-iyi çözüm denilebilmiştir.²⁶⁸

İstanbul, Osmanlı ülkesindeki bölgesel organizasyon üzerinde çok güçlü bir etkiye sahip olmuştur. Braudel'in öne sürdüğü üzere dünyanın her yerinde büyük şehirlerin küçük şehirlerin hizmetlerini kendilerine tabi kılmış olmasından İstanbul da istisna olmamıştır. Başkentin ihtiyaçlarının ikmali ile ilgili ticareti İstanbullu tüccarlar ellerinde tutmuşlar ve zaman zaman da kendilerine ciddi birer rakip haline gelebilecek taşra tüccarlarını kısıtlayacak müdahalelerde bulunmuşlardır.²⁶⁹

2.2.6. Ekonomi Alanı

Osmanlı kara ve deniz yolları ile bir pazar sistemi oluşturmamış olsa bile (çağdaş ekonomi ilkelerinden segmentasyon ile uyumlu bir şekilde) bir ekonomi alanı (*economic space*) oluşturmuştur.²⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'da ticaret ile ilgili olarak denizyolu bağlantıları kapsamında ticari iskeleleri ve karayolu bağlantıları kapsamında yol şebekeleri aşağıda başlıklar halinde ele alınmaktadır.

2.2.6.1. Kapanlar

Devlet, toptan mal alım-satımlarında vergi tahsilatını sağlamak ve kolaylaştırmak için gözetimi ve denetimi yapılan kapan, mizan, iskele, han ve pazaryeri gibi yerler tanzim etmiştir.²⁷¹ Kapanlar gibi düzenlemeler ile Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaretle ilgili vergiler devlet maliyesine, miriye mal edilmiştir.²⁷² Şehre getirilen ürünler, gelir gelmez kapan veya han adı verilen depolara konulmuş ve

²⁶⁸ Orhan Oğuz ve Ahmed Tabakoğlu, "An Historical Approach to Islamic Pricing Policy: A Research on the Ottoman Price System and Its Application", *Journal of King Abdul Aziz University: Islamic Economics*, 1991, 3, s. 74; Özveren, *a.g.e.*, s. 13.

²⁶⁹ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 623.

²⁷⁰ Özveren, *a.g.e.*, s. 11-12.

²⁷¹ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*, *a.g.e.*, s. 136.

²⁷² Lütfü Güçer, "XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Politikası", *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 1988, 1, s. 27.

naibler bunları kayda geçirmişlerdir.²⁷³ Şehrin etrafındaki bağ ve bostanlar gibi yerlerde üretilen mahsuller bile ancak kapanda tartılıp vergileri ödendikten sonra, doğrudan üreticiler tarafından pazarlanabilmiştir.²⁷⁴ Cinsi ne olursa olsun emtia, o malın dağıtımının yapıldığı kapana getirilmiş ve burada perakendeci tüccara satış yapılmıştır. Bu kapanlar, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde, her mal için ayrı olup genellikle kapan-ı dakık (un kapanı), kapan-ı asel (bal kapanı), kapan-ı koton (pamuk kapanı) gibi o malın adı ile anılmıştır.²⁷⁵

Kapan terimi büyük miktarlarda tartılan veya toptan satılan mallar için kullanılmıştır ve kökeninde Roma kantarı (*campana*) ve Osmanlıcada büyük terazi, baskül anlamına gelen *kabbân* sözcüğü bulunmaktadır. Ambar (Rumca: *emporion*) antrepo, tahıl deposu anlamına gelmektedir. İlk anlamı ev olan hane, anlam genişlemesi yolu ile genel mağaza, kuruluş ve imalathane ifade etmektedir.²⁷⁶

Perakende ticaretten önceki safha ülke çapındaki toptan ticarettir. Toptan ticaret kapanlarda yapılmıştır. Bazı toptancı veya üreticilerin mallarını kimlere satacakları tahsis politikası çerçevesinde belirlenmiştir. Perakende satışa konu olan mallar bakkallara pazarbaşı, diğer esnafa ise kethüda, yiğitbaşı ve ustabaşları tarafından dağıtılırdı. Stratejik önemi bulunan mallar bizzat satın alınmazdı. Bir görevlinin nezaretinde her esnaf ihtiyacı kadar alabilirdi.²⁷⁷ Kapanlara getirilen malların toptancıdan perakendecilere intikali belli bir düzen (eşit ve nöbetleşe düzen) içinde gerçekleştirilmiş, esnafın malsız kalmaması amaçlanmıştır.²⁷⁸ Bu anlamda kapanlar mal borsaları işlevi görmüştür.²⁷⁹

Kapanlar (un, zeytinyağ ve bal için kapan; buğday, odun, kumaş, arpa, saman ve tuz için ambar; deri, sebze ve meyva için hane) zorunlu ihtiyaç maddelerine ve öncelikle de gıda maddelerine tahsis edilmişlerdir: Buğday ve un, zeytinyağı, sebze ve

²⁷³ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 54.

²⁷⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 237, dn. 268.

²⁷⁵ P. Ğugas İncicyan, *18. Asırda İstanbul*, Çeviren: Hrand D. Andreasyani, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları 43, 1976, s. 27.

²⁷⁶ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 62.

²⁷⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 268.

²⁷⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 137.

²⁷⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 271.

meyva, bal, arpa, deri ve kumaş depoları hariç, bunların hepsi Unkapanı ile Bahçekapı arasında Haliç kıyısında yer almışlardır. Ancak bunlardan biri zahire ambarı ve diğeri de yağ kapanı olmak üzere iki tanesi Galata'da bulunmaktadır. Bu yerleşim düzeninin nedenleri öncelikle boşaltma ve depolama kolaylıklarıdır, daha sonra tekne ile depo arasında mal ziyanını önlemek amaçlanmaktadır.²⁸⁰

Osmanlı esnaf sisteminde olduğu gibi ticaret sisteminde de tüccara tanınan tekel hakları oldukça yaygın olmuştur. İstanbul için bu tür tekel hakkına sahip tüccarların başında kapan tüccarı gelmiştir.²⁸¹ İstanbul iaşesinde özel sektörü, kapan tüccarları temsil etmiştir. Kapan tüccarlarının hangi cins zahireyi getirecekleri de önceden belirlenmiş, bir çeşit uzmanlaşma ve işbölümü esası uygulanmıştır.²⁸²

Kapan tüccarları mübayaa yaptıkları zahire cinslerine göre (a) Unkapanı tüccarları ile (b) Yağkapanı ve Balkapanı tüccarları olmak üzere iki ana guruba ayrılabilir. Unkapanı tüccarları İstanbul nüfusunun ihtiyacı olan hububat nev'inden (buğday, arpa, pirinç vs.) zahireyi, zahire ticareti sistemi içerisinde mübayaa eden tüccarlardı. İstanbul'da 18. yüzyılın ortalarında, 1748 yılından itibaren kapan tüccarları için de geçerli olan ve hububat mübayaa sisteminde üretim bölgelerinin belirli iskelelerle bağlandığı *mukayese nizamı* denilen yeni bir sistem uygulamaya konulmuştur. Yağkapanı ve Balkapanı tüccarları ise İstanbul'un ihtiyacı olan hububat cinsi haricindeki zahireyi (sadeyağ, don, çerviş, bal, mum, pastırma, işkenbe gibi) temin eden tüccarlardı. Yağkapanı ve Balkapanı tüccarları ortaklıklar halinde işlerini organize etmişler ortaklardan biri veya birkaçı kendilerine bildirilen, üretim bölgelerine giderek taahhüde buldukları miktar zahireyi mübayaa etmişlerdir.²⁸³

İlke olarak İstanbul kadısı gemilerin yüklerini kapanlarda boşaltmasından ekmeğin nihaî tüketiciye ulaşmasına kadar şehrin iaşe yönetiminin ana sorumlusu

---

²⁸⁰ İncicyan, *a.g.e.*, s. 36; Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 62.

²⁸¹ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1, a.g.e.*, s. 124, dn. 193.

²⁸² Salih Aynural, *III. Selim Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989, s. 4-10; Salih Aynural, "XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Esnafında Üretim Anlayışı ve Organizasyonu", *İÜ. İktisat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetin 70. Yıl Armağanı, 1993, 46, s. 255-362.

²⁸³ Salih Aynural, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1992, 80, s. 207-212.

olmuştur.²⁸⁴ Kapan naibinin kapan tüccarlarına kefil olduğu fermanlı-tezkereli zahire ticaretini İstanbul kadısı 1791 tarihli ilamı ile düzenlemiştir.²⁸⁵ İstanbul kadısı şehrin iaşesinin denetlenmesinde kilit rolü oynamıştır.²⁸⁶ Öyle ki denetimli zahire İstanbuldaki un kapanına (kapan-ı dakik) tezkereli sefain ya da kapan sefinesi denen gemiler ile getirilmiştir.²⁸⁷

Zahire İstanbul'a ulaştığında kadı tarafından görevlendirilen naiplerin ilk görevi, tüccar ve gemi kaptanları ile esnaf loncası yöneticileri arasındaki fiyat pazarlığına başkanlık etmek olmuştur. Kapana gelen zahire için bir narh sözkonusu değildir çünkü bu tür uygulamalar zahirenin pazarlardan tamamıyla kaybolmasına neden olabilmıştır. Naip aynı zamanda getirilen zahirenin vergilendirilmesi ile ilgili olarak tüccar ve kapan eminleri arasındaki malî uyuşmazlıkların çözümünde de hakem rolü oynamıştır. Kapanda 18. yüzyılda hükümet görevlilerinin naipler ile de işbirliği yaparak kanunsuz taleplerde bulunması sürekli ve çözülememiş bir problem haline gelmiştir.²⁸⁸

Yarı resmi hüviyetli kapan tüccarları 18. yüzyılın ikinci yarısının başlarında İstanbul'un zahire iaşesinin sağlanmasında zayıflık gösterdiklerinde devlet İstanbul'un zahire iaşesi işini bizzat üzerine almıştır.²⁸⁹ İstanbul'un zahire iaşesinin sağlanmasındaki zayıflığa kapan ticareti dahilindeki yed-i vahid sistemine bağlı tekelci düzen yol açmıştır.²⁹⁰ Sonuç olarak 1793 yılında Zahire Nezareti kurulmuştur.²⁹¹ Bunda, önceki sorunların yanı sıra kapan tüccarlarının sattıkları zahirenin parasını fırıncılardan toplayamamalarının yol açtığı sermaye zayıflığı da rol oynamıştır.²⁹²

2.2.6.2. Ticari İskeleler

Karadeniz limanları olarak Bulgar ve Dobruca vilayetlerinin ürünleri Varna, Sözebolu, Burgaz, Balçık, Ahyolu, Kavarna, Mangalia, Köstence limanları üzerinden,

²⁸⁴ Kamil, *a.g.e.*, 322-323.

²⁸⁵ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 324.

²⁸⁶ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 623-624.

²⁸⁷ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 330.

²⁸⁸ Kamil, *a.g.e.*, 322-323.

²⁸⁹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 271.

²⁹⁰ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 252.

²⁹¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, *a.g.e.*, s. 271.

²⁹² Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 329.

Wallachia tahılları Yerköyü (Giurgiu) ve Rusçuk limanları üzerinden, Moldovya buğdayı Galatz limanları üzerinden, daha kuzeye doğru çıkıldığında Bucak ürünleri Akkerman ve Ozu (Oczakov) limanları üzerinden 1783 yılında kaybedilene kadar Kırım'ın tahılları düzenli olarak Kertch, Caffa, Balaklava, Bahçesaray, Güsleve (Köslov), Azov ve Taganrog limanlarından İstanbul'a ikmal edilmiştir.²⁹³

Endüstri öncesi dönemde tarımsal çevrenin ekonomik fazla üretme kapasitesinin düşüklüğü, üretimin hava şartlarına bağımlılığı, taşıma olanaklarının yetersizliği ve piyasa sisteminin işleyişindeki güçlükler İstanbul gibi büyük şehirlerin iaşesinde zaman zaman ciddi sıkıntıların doğmasına neden olmuştur.²⁹⁴ İstanbul'u 1755 yılında açlık tehdit etmeye başlamış, bütün ümitler Karadeniz'den gelecek buğday yüklü yetmiş gemiye yönelmiş ancak gemiler Boğaz'a girmeden batmıştır.²⁹⁵ Karadeniz söz konusu olduğunda hava ve deniz koşullarının uygun olmaması ve limanların küçük olması etkin bir ikmal rejiminin sağlanmasını zorlaştırmıştır. Marmara limanları için koşullar daha elverişli ve daha esnek bir ikmal sistemi söz konusu olmuştur. Tekirdağ-Rodosçuk'ta, Trakya'dan gelen tahıl ve Mısır'dan gelen pirinci talep edildiğinde hemen başkente gönderilmeye hazır tutmak üzere özel ambarlar inşa edilmiştir. Bursa, İstanbul'un bir atölyesi gibi hizmet yapmıştır.²⁹⁶ Ancak Ege limanlarından İstanbul'a ikmalde izinler tek sevkiyatlık olduğundan daha kontrollü olmuştur.²⁹⁷ Selanik'in ekonomisi de, daha az ölçüde olmakla birlikte, İstanbul'a yönlenmiştir.²⁹⁸

İstanbul'da yapılan ticarî işler ve gelen eşyanın nakledilecekleri yerlere yakın olması gerektiğine göre muhtelif iskelelere göre taksim edilmiştir. Buraya gelen her eşya için belli yerlerde antrepolar vardı; örneğin İzmir'den İstanbul'a gelen eşya İzmir iskelesine, Boğdan gemileri Unkapanı iskelesine, pirinç ve arpa getiren gemiler İhtisap iskelesine yanaşıp eşyalarını çıkarırlardı.²⁹⁹

²⁹³ Marie Mathilde Alexandrescu-Dersca, "Contribution a l'étude de l'approvisionnement en blé de Constantinople au XVIII-e siècle", *Studia et Acta Orientalia*, 1958, I, s. 13 Aktaran: Özveren, *a.g.e.*, s. 11.

²⁹⁴ Kamil, *a.g.e.*, s. 319.

²⁹⁵ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 328.

²⁹⁶ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 623.

²⁹⁷ Özveren, *a.g.e.*, s. 11-12.

²⁹⁸ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 623.

²⁹⁹ M. Tayyib Gökbilgin, *Osmanlı Müesseseleri, Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977, s. 51.

Tuna nehrini Demirkapı Boğazı'nda doğal bir engel tıkadığından ve yalnız küçük teknelerin geçmesine izin verdiğinden, Osmanlılar için ticari açıdan Tuna'nın yalnız Demirkapı'nın aşağısında kalan mecrâsı İstanbul'a tahıl nakliyatı için uygun olmuştur.³⁰⁰

2.2.6.3. Karayolları Şebekesi

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki karayolları sistemi askerî ve ekonomik ihtiyaçlar göz önüne alınarak düzenlenmiştir.³⁰¹ İstanbul Rumeli'ye ve Anadolu'ya çeşitli yollar ile bağlanmıştır. Bu yollar türlü seçenekli ikmal güzergahlarını içermek ile birlikte, ana arterler itibarıyla aşağıda ele alınmaktadır.

Rumeli Yolları

Osmanlı'nın Avrupa'daki yolları İstanbul ve Gelibolu'dan başlamıştır. Edirne'de birleştikten sonra bir kolu Aydos, Babadağı üzerinden Eflak-Boğdan'a, ikincisi Selanik-Serez-Ohri üzerinden Adriyatik sahillerine; üçüncüsü ise Filibe'den Tatarbazarı'na geldikten sonra ikiye ayrılarak bir kolu Sofya-Niş-Belgrat yoluyla Macaristan'a diğeri Köstendil-Üsküp-Sarayovası-Mostar'dan geçerek (bir şehir devleti olan³⁰²) Dubrovnik'e varmıştır.³⁰³ Osmanlı'nın Rumelide en iyi bilinen yolu Belgrat ve Buda'yı, Edirne, Filibe (Plovdiv), Sofya ve Niş üzerinden, Romalıların Via Egnatia'sını izleyerek İstanbul'a bağlayan yolu olmuştur.³⁰⁴ Osmanlı için Rumeli ticaret yollarının emniyeti diğelerinden daha önemlidir.³⁰⁵

Anadolu Yolları

İstanbul'u Anadolu'nun kervan kentlerine bağlayan iki önemli yol olmuştur.³⁰⁶

³⁰⁰ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 611.

³⁰¹ İbrahim Sezgin, "XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadî ve Ticarî Durumu", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, 8 (1), s. 28.

³⁰² McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 613.

³⁰³ Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ekmelelettin İhsanoğlu (Editör), C. II, İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, 1999, s. 590.

³⁰⁴ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 612.

³⁰⁵ Selen, *a.g.e.*, s. 63.

³⁰⁶ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 612-614.

İstanbul-Erzurum-Diyarbakir: Erzurum ve Diyarbakir Osmanlı'nın İran ticaretinin sınır yakınındaki başlıca antrepoları olmuştur. Bunlardan Diyarbakir'in İstanbul'a bağlantısı oldukça zor bir güzergah üzerinden olsa da Erzurum bağlantısı iki güzergah (birincisi Eskişehir üzerinden Ankara'ya, sonra Tokat üzerinden Erzurum; diğeri ise Anadolu'daki sıradağları aşarak Osmancık'ta Kızılırmak'ı geçerek Amasya üzerinden Erzurum) üzerinden işlek olmuştur.

İstanbul-Halep: İstanbul'u Halep ve Şam'a bağlayan yol Akşehir ve Konya durak noktalarını aşarak Toros Dağları'nı geçmiş ve Çukurova ovası üzerinden Adana'ya oradan da sahil boyunca Karanlık Kapu geçidinden geçerek doğuya, Halep'e; oradan da ya Şam'a ya Bağdat'a ya da Birecik ve Urfa üzerinden Diyarbakir ve Tebriz'e yönelmiştir. Medine ve Mekke'ye ise Şam üzerinden ulaşılmıştır.

2.2.6.4. Gümrükler

İstanbul'da 18. yüzyılda gümrük işleri de devletin siyasal ve toplumsal durumu gibi karşı durumda olmuştur. Gümrükte kaçakçılık çok görülmekle birlikte, gümrük memurlarının da rüşvet ve zulmü sınırını aşmaya başlamıştı.³⁰⁷ Gümrük ile ilgili vergiler aynı mukataa usulü gibi yönetilmiş ve peşin vergiler mültezimler tarafından hazineye ödenmemiştir.³⁰⁸

İç ticarete kasabalar ve iskeleler arasında alınan vergiler gümrük ve istihlak (tüketim) vergileri iken dış ticarete alınan rüsumlar daha çok kapitülasyonlar ile düzenlenmiştir.³⁰⁹ 18. yüzyılın sonuna kadar ihracat ve ithalâttan %3 vergi alınmıştır.³¹⁰ Kapitülasyonlar ile gümrük vergileri müstemin (ülkeye izin ile giren) tüccara %5'ten %3'e düşürülünce, tercümanlık da zimmîler (bir İslâm devletindeki gayrimüslim vatandaşlar) için cazip bir hale gelmiştir.³¹¹

³⁰⁷ Ahmet Refik Altınay, *Eski İstanbul*, Hazırlayan: Sami Önal, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 88-89.

³⁰⁸ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 109.

³⁰⁹ Selen, a.g.e., s. 100.

³¹⁰ Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri: 1812-1914", Çeviren: Süphan Andiç. İncalcık ve Quataert, a.g.e., s. 943.

³¹¹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 144.

Gümrük resimlerinin devlet gelirinin önemli bir kısmını oluşturması Osmanlı İmparatorluğu'nun ticareti ile yakından ilgilendiğini ve ticaret temel gerçeğinin farkında olduğunu göstermektedir.³¹²

2.3. TİCARET İLE İLGİLİ GRUPLAR

İaşe ve fiskalizm konuları hakkında kesin birşey söyleyebilmek için Osmanlı devlet özelliklerine ve farklı sosyal gruplar ile ilişkisine bakmak gerekebilir. İstanbul'daki hükümet 18. yüzyılda merkezî bürokrasi özellikleri etrafında yoğunlaşmaya başlamıştır. Böylece tüccarların, toprak sahiplerinin ve sarrafların baskılarına karşı koyabilmiştir. Bu sosyal grupların politikalar üzerindeki etkileri de böylece çok sınırlı kalmıştır. Ancak taşra eyaletlerindeki ayanlar kendi alanlarında artan ancak sermaye birikimine dönüşmeyen bir güce erişmişlerdir. Ticaret, imalat ve tarımdaki ilgileri her zaman iltizama ve malikaneye olan ilgilerinin gölgesinde kalmıştır.³¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda İstanbul'daki ticaret ile ilgili gruplar lonca, ayanlar, sarraflar ve gayrimüslim tüccarlar olmak üzere dört başlık halinde aşağıda ele alınmaktadır.

2.3.1. Lonca

Lonca terimi Osmanlı'da 18. yüzyıldan itibaren yerleşik şekilde kullanılmıştır.³¹⁴ Sanat sahiplerinin (esnafların) kendi aralarında kurdukları düzen ve birlik işleri için toplandıkları odaya lonca denilmiştir. Loncanın başkanı esnaf şeyhi, diğer önde gelenleri kethüda (maddî ve idarî konular) ve yiğitbaşı (sanat ve ustalıkla uğraşmak, işçilik düzeninin düşmemesine dikkat etmek, yeni ustaların yetişmesini sağlamak, sıkı işbirliği ve disiplini kurmak gibi görevleri olan) olmuştur. 18. yüzyılda yiğitbaşılık eski önemini yitirdiğinden esnaf arasında karışıklıklar, bozuk mal yapımı gibi sorunlar ortaya çıkmıştır.³¹⁵ 18. yüzyılın başında kurulan esnaf loncaları ticaret ve zanaatı bir arada tutmuştur. Her meslekle ilgili bir fermanname hazırlanır ve

³¹² Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, a.g.e., s. 195.

³¹³ Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri: 1812-1914", *İnalcık ve Quataert*, a.g.e., s. 943; Pamuk, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", a.g.e., s. 114-115.

³¹⁴ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*, a.g.e., s. 47.

³¹⁵ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 72-73.

yönetmelikler oluşturulmuştur. Örneğin İstanbul'da iki yüz terlikçi dükkanının bulunması sabitlenmiştir. Bu sosyal düzen sayesinde hem esnaf hem de tüketici koruma altına alınmıştır.³¹⁶

Ahiliğe ait fütüvvet ilkelerinden 18. yüzyıl esnafı uzaklaşmıştır.³¹⁷ Esnaf loncaları, 18. yüzyılda topyekün bir dönüşüm sürecine girmişler ve yapılarında barındırdıkları ve klasik dönemle özdeşleşmiş birçok unsuru terk ederek ya da gösterdikleri uyum ve dönüşüm sayesinde ikame ederek ve yeniden yapılanarak varlıklarını sürdürebilmişlerdir.³¹⁸

Lonca sistemi çırak-kalfa-usta hiyerarşisi içerisinde sürdürülmüştür.³¹⁹ Esnafın Osmanlı ekonomi anlayışı ilkeleri çerçevesinde örgütlenmesi, onun sıkı bir şekilde kayıt ve kontrol (Esnaf Defteri ve Esnaf Yoklama Defteri gibi) altına alınmasını da beraberinde getirmiştir. Kethüdanın ve lonca ustalarının tanımadığı, bilmediği kişiler esnaf olamazlardı. Ancak, kethüda ve ustaların kefaletleri ile esnaf olma hakkına sahip olabilirlerdi. Esnaf olan kişiye, kethüda tarafından ücretsiz tezkire verilir, daha sonra esnaf defterine kaydedilerek, esnaflıkları resmiyete geçmiştir.³²⁰ İstanbul'da 18. yüzyılda küçük sermayeli tüccarlar olan esnafın, rekabete dayalı serbest piyasa yerine, devletin desteğini arkalarına alarak tekelleşmesine doğru gitmesinde bu sürecin önemli rolü olduğu gözlenmiştir.³²¹ Süreç aynı dönemde İstanbul'un dışında kalan bölgelerde tam tersine işlemiştir.³²² Esnaf Defteri'nde esnafın ad ve adresleri³²³ ile vergi sicilleri ile ilgili bilgiler³²⁴ yer almıştır. Esnaf Yoklama Defterleri'nde dükkanların nerelerde yer aldığına ve çalışanların kimler olduğuna dair önemli bilgiler sunmaktadırlar. Bu defterlerde belirli bölgelerde faaliyette bulunan dükkanların isimlerini (kahveci dükkanı, çömlekçi dükkanı gibi), sahibinin ve çalışanların isimlerini (Süleyman bin Mahmut gibi)

³¹⁶ Dilek Cihan, "Cezzarlar Kasap, Hallaklar Berber Oldu", *Cumartesi (Zaman Gazetesi Eki)*, 27 Ocak 2007, (61), s. 6.

³¹⁷ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, 1 (2), s. 145.

³¹⁸ Onur, "Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826", *a.g.e.*, s. 166.

³¹⁹ Salih Aynural, "Production Understanding and Organization of the Ottoman Artisans in XVIII. and XIX. Centuries", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2000, 128, s. 56.

³²⁰ Aynural, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İstanbul Değirmenci ve Fırıncı Esnafının Nizamları", *a.g.e.*, s. 121.

³²¹ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*, *a.g.e.*, s. 202-203.

³²² Onur Yıldırım, "Ottoman Guilds as a Setting for Ethno-Religious Conflict: The Case of the Silk-thread Spinners' Guild in Istanbul", *International Review of Social History*, 2002, 47 (3), s. 409-410.

³²³ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*, *a.g.e.*, s. 202-203.

³²⁴ Bülent Çelik, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2004, 36, s.

ve varsa unvanlarını (beşe, bostani, seyyid gibi) ve memleketlerini (sivasi gibi), dükkan işletmecisinin nerede ikamet ettiğini (Takyeci Mahallesi'nde hanesine gider) ve işletmeciye kimin kefil olduğuna (komşusu berber Mehmet Ağa kefildir) dair bilgiler içermektedir.³²⁵

Loncaların varlık nedenleri arasında bulunan iki husus olumsuz sonuçlar yaratarak düzenlerinin sona ermesine neden olmuş olabilir:³²⁶

- a) Lonca üyeleri, bir yandan, toplumsal hiyerarşinin daha alt kademelerinde yer alan kişilerden kaynaklanan baskılara karşı koymak için örgütlenirken, diğer yandan da, loncanın, aynı lonca üyesi meslektaşlarının üstüne yükselmeye çalışan zanaatkarlara baskı (oligarşik statüko) uygulamışlardır. Böylece Osmanlı loncalarını ortalama usta zanaatkarların çıkarlarına hizmet eden (ilerlemenin önünü tıkayan) örgütler olarak görülmüştür.
- b) Zanaatkarları savunmanın loncaların talî bir görevi olduğu da ileri sürülmüştür. Bu açıdan bakıldığında, Osmanlı loncaları esas olarak merkezi hükümet tarafından zanaatkarlara nezaret etmek ve vergilendirmek için kurulmuş örgütler olarak görülmüştür.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 18. yüzyıla gelinceye kadar temel iki eyaleti olan Anadolu ve Rumeli eyaletlerindeki pek çok şehirde Osmanlı lonca sistemi, başşehir İstanbul'daki lonca işleyişine paralel olarak aynen uygulanmıştır. Loncaların zenginlikleri, dükkan ve usta sayıları farklılık gösterse de işleyiş ve devlet denetimi aynıdır. Loncalar güçlü bir merkezi devletin aşağıdaki konulardaki düzenleyici rolünü ve girişimlerini desteklemişlerdir:³²⁷

- Hammadde temininde olası güçlüklerin çözümlenmesi (hammadde kıtlığı, fiyatların yükselmesine, işsizliğe dolayısıyla ciddi ekonomik buhranlara yol açabileceğinden),

³²⁵ Ahmet Yaşar, "18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri", ("18. Yüzyılın İkinci Yarısında Eyüp Kahvehaneleri"), *VIII. Eyüpsultan Sempozyumu*, Eyüp Belediyesi, 7-9 Mayıs 2004, s. 264.

³²⁶ Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 710.

³²⁷ Çelik, *a.g.e.*, s. 63.

- Vurguncu ve istifçi girişimcileri cezalandırılması,
- Yabancı tüccarların sınırlı miktarda ve yalnız devletçe belirlenmiş türde malları satın almalarına yönelik yasaklayıcı emirler,
- Loncalar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi.

Her loncanın Esnaf Sandığı denilen bir tasarruf sandığı bulunurdu. Lonca mensupları, gedik sahibi, ustası, kalfası ve çırağı kazancından muayyen bir miktar parayı bu sandığa yatırmakla mükelleftiler. Her hangi bir felâket karşısında bu sandıktan yardım görürlerdi. Ancak, daha sonraları bu esnaf loncalarındaki tasarruf sandıklarının kaldırılarak, sermayelerinin hazineye devredilmesi, loncaların sırt dayadıkları bu iktisadî desteği kaybederek kudret ve garanti kaynaklarından uzak kalmalarına sebep olmuştur. Sonuç olarak merkezî otoriteden mahrum kalan, kökü ve geleneği kuruyan esnaf teşekkülleri ortadan silinmişlerdir.³²⁸

İstanbul'da esnaf düzeni İstanbul Ahkâm Defterlerine göre incelendiğinde defter serisinin 1764-1793 yılları arasını kapsayan 7.-12. defterleri arasında aşağıda belirtilen yirmi adet Esnaf Nizamları grubu belirlenmiştir.³²⁹

1. Alım Satım Nizamı
2. Kethüdalık Nizamı
3. Tevzi Taksim Nizamı
4. Esnaf adedi nizamı
5. Dükkân Açma Nizamı
6. Dükkân Adedi Nizamı
7. Ustalık Kalfalık Çıraklık Nizamı

³²⁸ İsmet Binark, "Eski Devrin Kitapçıları: Sahnâflar", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 1967, 16 (3), s. 157; Fahri Özparlak, "Loncalar ve Gedikler", *İpekyolu* (Konya Ticaret Odası Dergisi), 2006, 221-60, s. 69.

³²⁹ Kal'a, *İstanbul Esnaf Tarihi 2*, a.g.e., s. 9-11.

8. Gedik Nizamı
9. Narh Nizamı
10. İmalat Üretim Nizamı
11. Çalışma İstihdam Nizamı
12. Kiracılık Nizamı
13. Fiyat Nizamı
14. Ücret Nizamı
15. Tahsis Nizamı
16. Salhanede Hayvan Kesimi Nizamı
17. Dükkân veya Gediğin Mirasen İntikali Nizamı
18. Kayıkçı Esnafının İskele Nizamı
19. Esnaf Vergi Nizamı
20. Genel Esnaf Nizamı

Osmanlı'da esnaf, örgütlenme süreci içerisinde koyduğu kuralları zaman içerisinde resmileştirerek hem kendilerini bu kurallara uymakla yükümlü hale getirmiş hem de devlet ile olan ilişkilerini kolaylaştırmıştır.³³⁰ Eldem'e (1994) göre İstanbul'daki özerk ve kendi-kendini kontrol eden lonca sistemi, devlet tarafından etkisizleştirilmelerine ve kolay yönetilmelerine yol açmıştır.³³¹ Güvenlik endişesi ile düşük kazanç birlikte olduğunda tüccarlar isteksiz hale gelebilir.³³² İstanbul'da 18.

---

³³⁰ Salih Aynural, "19. Yüzyıla Girerken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı", *Sosyal Siyaset Konferansları* 37.-38. *Kitaplar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3662, 1990, s. 127.

³³¹ Shechter, *a.g.e.*, s. 263.

³³² Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, 1 (5), s. 26.

yüzyılda ticaret hayatında yer alan tüccarlar civar illerde yaptıkları faaliyetler ile sosyal hayatın da içerisinde yer almışlardır³³³.

2.3.1.1. Gedik

İstanbul esnafının İstanbul'un fethinden itibaren *inhisâr-ı bey'u şirâ* yani mal alım ve satım tekeli hakkı 17. yüzyılda hukuki mahiyet kazanarak bazı esnaf için geçerli olan *gedik hakkı* ortaya çıkmıştır.³³⁴

Osmanlıların İstanbul'un iâşesini sağlamak üzere önceleri ihtiyaç fazlalarını göndermek şeklinde³³⁵ fakat daha sonra bütün mallar için İstanbul'un ihtiyaçlarına öncelik tanınması şeklinde bir uygulamaya gitmiş olmaları İstanbul için özel bir tekel piyasası durumu yaratmıştır.³³⁶

Esnafa gedik hakkı tanınması dört şekilde olmuştur:³³⁷

- a) İhtiyaç üzerine gedik hakkı tanınması,
- b) Sultan vakıflarına gedik hakkı tanınması,
- c) Daha ucuza imâl teminatı veren kalfalara gedik hakkı tanınması,
- d) Farklı teknik kullanan ustalara gedik hakkı tanınması.

Esnaf 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendilerine tanınan tekel haklarına dayanarak piyasa fiyatlarını da âdeta tekelleri altına alarak yükseltmeye başlamıştır.³³⁸

³³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 1, Hüküm: 2 (1755), Defter: 5, s. 11, Hüküm: 31 (1758) ve Defter: 6, s. 35, Hüküm: 103 (1761) Aktaran: Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul'da Sosyal Hayat 2*, İstanbul Külliyyatı IX, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 17, 1998, s. 64, 156, 231; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 16, Hüküm: 53 (1745) ve Defter: 2, s. 265, Hüküm: 888 (1748) Aktaran: Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul'da Sosyal Hayat 1*, İstanbul Külliyyatı II, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 2, 1997, s. 197, 280-281.

³³⁴ Salih Aynural, "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul Esnafının Alım ve Satım Tekeli ve Gedik Hakkı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2001, 130, s. 217.

³³⁵ Aynural, III. Selim Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807), a.g.e., s. 1-2.

³³⁶ Salih Aynural, "The Millers and Bakers of Istanbul (1750-1840)", Surayia Faroghi ve Randi Deguilhem (Editörler), *Crafts and Craftsmen of the Middle East Fashioning the Individual in the Muslim Mediterranean*, London: I. B. Tauris, 2005, s. 153.

³³⁷ Aynural, "18. Yüzyılın Sonunda İstanbul Esnafının Alım ve Satım Tekeli ve Gedik Hakkı", a.g.e., s. 218.

Gediklerin kefaleti yetmediğinde alacaklı olan kapan tüccarı borçlunun mal varlığı üzerinde diğer bütün alacaklılarına ve varsa varislerine göre tahsilatta öncelik hakkına sahip olmuşlardır.³³⁹

İmparatorluk çapında 18. yüzyıla gelindiğinde loncaların arkasındaki devlet desteği ve kontrolü çekilmiş, loncalar özerk hale getirilmiş; İstanbul'da ise gedik belgesi üzerinden loncaların devlet ile eşgüdümlemesi sağlanmıştır.³⁴⁰ Gedik (esnaf gediği) bir çeşit imtiyaz ve tekel usulünün uygulandığı dükkan ya da işyeridir.³⁴¹

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılda ticarete serbest düzenden gedik düzenine bazı esnaf ve zenaatkar loncalarına gedik türünden ayrıcalıklar verilerek geçilmiştir. Sistem, her zaman dışarıdan gelecek yiyecek maddelerine bağımlı olan İstanbul'da bu maddelerin akışındaki aksamaları önlemek, şehirde kıtlığa, fiyatların yükselmesine ve karaborsaya yol açmamak üzere kullanılmıştır.³⁴²

2.3.1.2. Göçün Etkileri

Sur dışında dükkanı bulunan dükkan sahipleri 18. yüzyılın sonlarında (1792) kanun ve nizama aykırı olarak taşradan İstanbul'a gelen bazı emtianın ekserisini satın alarak iddihar etmekte (kıtlık zamanında yüksek fiyatla satmak üzere mal toplayıp saklamak), sonra iskelelerde bulunan gemilere stokladıkları malları gece vakti satmakta idiler. Bu durum İstanbul'da malın kıtlığına ve dolayısıyla fiyatların yükselmesine ve halkın sıkıntı çekmesine neden olmakta idi. Söz konusu stokçuluğun önüne geçmek ve halkın sıkıntı ile karşılaşmasını engellemek amacıyla sur dışında bazı satıcı esnafa ait dükkanların tamamı kapatılmış, ancak ruhsat sur içinde dükkan açma şartına bağlanmış idi. Bu tür bir engellemenin arkasında sadece bir malın darlığı ve fiyatlarının yükselmesi yatmamakta diğer emtia fiyatlarına da yansıma endişesi bulunuyordu.³⁴³

³³⁸ Aynural, *III. Selim Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat (1789-1807)*, a.g.e., s. 135.

³³⁹ Aynural, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İstanbul Değirmenci ve Fırıncı Esnafının Nizamları", a.g.e., s. 122.

³⁴⁰ Yıldırım, "Ottoman Guilds as a Setting for Ethno-Religious Conflict: The Case of the Silk-thread Spinners' Guild in Istanbul", a.g.e., s. 409-410.

³⁴¹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 73.

³⁴² Özparlak, a.g.e., s. 69.

³⁴³ BOA, *Maliyeden Müdevver*, No: 9975, s. 53 Aktaran: Said Öztürk, "Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması", Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, *Türkler*, 10. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2002, s. 855.

Koşulların çok iyi olmadığı bir dönemde, piyasanın ihtiyacından fazla dükkân açma girişimi, başkaldırı girişimi (*bais-i ihtilal*) gerekçesiyle engellenmiştir. Dönem olarak 18. yüzyılın başlarında, büyüyen piyasa karşısında bazı lonca üyelerinin bağlı bulduktan loncadan koparak buldukları şehrin kenar mahallelerinde dükkân açmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Başkaldırı girişimi olarak addedilen bir diğer önemli durum, esnaf loncalarının birbirlerinin alanını ihlal ederek işlerine müdahale etmeleridir. 18. yüzyılın ilk çeyreğinde başkentte gedik uygulamasının doğuşu ve kısa sürede uygulamada başarıya ulaşmasının arkasında, temelde lonca üyelerini, bağımsız girişimcilerin zanaat ve ticaretle artmakta olan uğraşlarından korumak istemesi yatıyordu.³⁴⁴

Örnek

Osmanlı konak ve saray bağçelerinde çalışan bağçevanlar, umumiyetle bekar uşağı olup efendilerinin kefaleti altında bulunurlardı ve istisnasız, o kapunun arabacısı, seyisi, ayvazı gibi müstahdemleri ile beraber kendilerine tahsis edilen bir yanaşma odasında yatıp kalkarlardı. Şehrin sair esnafı gibi gedik usulüne tabi idiler. Gedik sahibi bağçevanlar, bostan ve bağçelerinde çalışan bekar uşaklarına kefil olurlardı. Yanlarında çalışan yanaşma ve ırgatların sayısı ise bağçe ve bostanlarının büyüklüğüne göre tespit ve tahdit edilmişti. Pirleri ve yiğitbaşlıları ile bir esnaf loncası halinde toplanmışlardı. Bir de hükümet tarafından tayin edilen bağçevanlar kethüdası bulunmakta idi. Devlete verdikleri vergi de Tersane-i Amire'ye tahsis edilmişti. Gedikli bağçevanların vergisi tersaneye senevi beş yüz nefer imdadi olarak tespit edilmişti. Bu ırgatları kaptanpaşalık tutar, onar para üzerinden yevmiyelerini de bağçevanlar kethüdası toplayıp memur-ı mahsus marifetiyle ırgatlara dağıtırdı. Beş yüz nefer ırgadın senelik yevmiyesi 88,500 kuruş tutardı. Fakat bağçevanlardan tersane iradiyesinin tahsili daima sızıntılara yol açardı. Zaman zaman bağçevanlar “Tersanemiz vardır!..” diyerek İstanbul Kadılığı tarafından konulan narha riayet etmezler, meyva ve sebzelerini narhtan üstün fiyatla satarlardı. Bağçevanlar kethüdası tarafından tersane imdadiyesinin tahsili de hayli güç bir iş olduğundan gedikli bağçevanlardan bazılarına hakikaten gadredilirdi. 1826 yılında, bugünkü manada belediyeye ciddi bir adım atılarak bir İhtisab Ağalığı kuruldu

³⁴⁴ Yıldırım, “Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826”, *a.g.e.*, s. 154.

ve bir nizamname tanzim edilerek bağçevanların tersane imdadiyesi de esaslı bir şekilde tespit edildi. İstanbul'un dört kadılığında kayıtlı ne kadar gedikli bağçevan esnafı varsa, bağçevanlar kethüdasıyla beraber İhtisab Ağalığı'na çağrıldı. Tersane imdadiyeleri olan 88,500 kuruş bağçe ve bostanlarının büyüklüğüne ve dolayısıyla gedikli bağçevanların servet ve kudretlerine göre aralarında bir suret-i adılanede taksim edildi ve senede dört taksit ile bu parayı kethüdaların teslim etmeleri tebliğ edildi. Bundan gayri kendilerinden her ne isim altında olursa olsun gerek para, gerek sebze veya meyva talep edilirse vermemeleri; talep karşısında kalırlarsa hükümete şikayette bulunmaları bildirildi. Bağçevanlar kethüdası, taksitleri toplayınca İhtisab Ağalığı'na yatıracak, İhtisab Ağalığı da bu parayı tersaneye verecekti. Buna karşılık gedikli bağçevanlar da, mevsimine, gününe göre, İhtisab Ağalığı tarafından tespit edilen narhtan fazlasına sebze ve meyva satamayacaklardı. Bu usul, devlet vergi sisteminin ve tersane teşkilatının esaslı bir şekilde ıslah edilmesine kadar devam etti.³⁴⁵

2.3.1.3. Narh

Narh, kadıyla ilgili esnafın ve şehrin ileri gelenlerinin hazır buldukları bir toplantıda, satılan malların maliyetine göre, belirli bir kâr eklemek suretiyle tesbit edilen fiyattır.³⁴⁶ Osmanlı, narh sistemini tekelci eğilimlerin önlenmesi için bir tedbir olarak değerlendirmiştir.³⁴⁷

Devlet üretimi ve üreticiyi sıkı kontrol altında tutmuş, üreticilerin sermayedarların eline düşüp ürünlerin kapatılmasına engel olmuştur. Arz ve talep esnekliği düşük olan ürünlerin bolluk/kıtlık dönemlerinde fiyatların düşük/yüksek tutulmasını engellemek için bir dizi tedbirler alınmıştır. Kıtlık dönemlerinde; en yakın civar bölgeden başlayıp merkeze kadar uzanan gıda amaçlı tahıl ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır. Bolluk dönemlerinde ise ürün ihtiyaca göre en yakın bölgeye veya merkeze sevk edilmiştir.³⁴⁸ Şehirdeki tüccarlar fiyatlar enflasyon yüzünden yükseldiği için devalüasyon zamanlarında zarara uğramamışlardır. Gerçi piyasanın sıkıntılı olduğu

³⁴⁵ Serkan Özburun, *Kayıbolan Meslekler*, Emin Oran (Editör), Kuveyt Türk Katılım Bankası, İstanbul: Majestic Kitap, 2006, s. 51.

³⁴⁶ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 75.

³⁴⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, a.g.e., s. 74.

³⁴⁸ Güneş ve Sarı, a.g.e., s. 74.

dönemlerde ilan edilen narh yüzünden fiyatların artış hızı yavaşlatılmış olmasından dolayı devalüasyonlara karşı duyarlı olmuşlardır.³⁴⁹

Narh sistemi fiilen mevcut eksik rekabet piyasalarında tekeller ile mücadele ederek, tam rekabette oluşabilecek fiyatı hâkim kılmayı amaçlamış olup piyasa koşullarının fiyatları etkilediği gibi fiyat politikasının da piyasaları etkilediğini ve düzenlediğini göstermiştir.³⁵⁰ Narh uygulaması bazı verimli üreticileri seçerek iflas ettirme politikası haline dönüşmüş ve loncalarda başarılı olanın vasatın altına itilmesi politikası ile paralellik arz etmiştir.³⁵¹

Tahıl İstanbul'a ulaştığında kadı tarafından görevlendirilen naipler tüccar ve gemi kaptanları ile esnaf loncası yöneticileri arasındaki fiyat pazarlığına başkanlık etmişlerdir. Tüccar malını ekmekeçi loncasına satmak zorunda olmuştur. Kapana gelen tahıl için (tahılın pazarlardan tamamıyla kaybolmasına neden olabileceğinden) Zahire Nezareti kuruluncaya kadar (1783) bir narh sözkonusu olmamıştır.³⁵²

2.3.2. Ayanlar

Osmanlı iltizam sisteminden istediği sonucu alamayınca malikane sistemi uygulanmaya başladı. Malikane sistemi mültezimlerin sık sık değişmesi sonucunda devletin zarara uğramasından dolayı değişmez mültezimlere bağlanmasıdır.³⁵³ Mültezimler bir ucu İstanbul'dan başlayıp diğer uçları eyaletlerdeki kazalara kadar uzanan bir ağ gibi birbirlerine bağlanmışlardır. Bu uygulama, mültezim-ayan sınıfı arasında bir hiyerarşi oluşumunu da başlatmıştır.³⁵⁴

Bir-iki bin kişilik malikâne sahiplerinin büyük çoğunluğu (1734 yılında %65'i 1789 yılında %87'si) İstanbul'da yaşadığından onların fiilen taşrada yaşayan vekilleri ayan tabakasıyla çakışmıştır.³⁵⁵ Âyân-ı vilayet ya da vücûh-ı memleket dediğimiz

³⁴⁹ Şevket Pamuk, "The Great Ottoman Debasement, 1808-1844: A Political Economy Framework", Israel Gershoni, Hakan Erdem ve Ursula Woköck (editörler), *Histories of the Modern Middle East, New Directions*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 24.

³⁵⁰ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 151.

³⁵¹ Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya, a.g.e.*, s. 107.

³⁵² Kamil, *a.g.e.*, s. 322.

³⁵³ Genç, *a.g.e.*, s. 34.

³⁵⁴ Eftal Batmaz, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1996, 18 (29), s. 40.

³⁵⁵ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 837.

zümre, 18. yüzyılda büyük önem kazanmış olup zahire, asker temini, vergi toplanmasında her zaman devlet tarafından kendilerine müracaat edilen kişiler olarak görülmüşlerdir.³⁵⁶ Malikane ihalelerinde özel finansörlerin yanı sıra daha sonra ortaklık şeklinde yüklendikleri taahhütleri küçük parçalara finansörlere bölecek olan sarraflar da yer almıştır. Gayrimüslimler bu ihalelere doğrudan katılamasalar da finansör, muhasebeci veya broker seçkinlerinin arasında İslami ortaklıklar şeklinde yer almışlardır. Devlet gelirlerinin 18. yüzyıl boyunca bir-iki bin İstanbullu ve beş-on bin taşralı seçkin ile birlikte sayısız finansör, yatırımcı, muhasebeci ve yönetici kontrol etmiştir. İstanbullu ve gelişmekte olan taşralı elitlerin koalisyonu rejimin yarı-özelleştirilmiş fakat karşılıklı bağımlı parçalarını oluşturmuşlardır. Yerel yöneticiler ve onların İstanbullu sponsorları ile iyi geçindikleri sürece malikane sahipleri bu haklarını gelecek kuşaklarına aktarabilmişlerdir.³⁵⁷ Osmanlı'da 18. yüzyılda (ve 19. yüzyılın başlarında) eyaletlerdeki ayanların para ve enflasyona yönelik tutumları ellerindeki kısa ve malikaneler (uzun vadeli iltizamlar) ile açıklanabilir. Devlete taahhütleri yıllara göre sabit ödemeler şeklinde olduğundan ayanlar devalüasyon ve enflasyondan kar etmişlerdir. Bazı ayanların ise uzak yol ticaretine girişmiş olmaları mali istikrarı tercih etmelerine yol açmıştır.³⁵⁸ Malikane gelirlerinin ancak üçtebiri (net) ya da dörttebiri (brüt) devletin eline geçebilmiştir.³⁵⁹

Merkez ile çevre birimlerin arasında oluşan uçurumların temsil ettiği ademi-merkeziyetçilik ekonomi yönetiminde bir esneklik sağlamıştır. Eldem'e (1994) göre İstanbul, ekonomik dokusu ile imparatorluğun en başat ideallerini temsil ederken, bu modeli imparatorluğun diğer bölgelerinde bariz ve istisnai şekilde uygulayamamakla sorunsal bir düzensizlik oluşturmuştur.³⁶⁰

Malikane sistemi ile araçlar kullanmak ve seçkinlerle ittifaklar kurmak yaygın olarak başvurulan bir yöntem olduğu için, güç, özel kişi çıkarlarının hizmetinde olarak merkez ile taşra arasında sürekli el değiştirmiştir. Böylece merkez eyaletlerinde yaşanan karakteristik gelişme olan, vergi tahsil etme ve asker toplama yetkilerini taşra

---

³⁵⁶ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, a.g.e., s. 22.

³⁵⁷ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", a.g.e., s. 17.

³⁵⁸ Pamuk, "The Great Ottoman Debasement, 1808-1844: A Political Economy Framework", a.g.e., s. 24.

³⁵⁹ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", a.g.e., s. 22.

³⁶⁰ Shechter, a.g.e., s. 257.

seçkinlerine devretme uygulaması, güç ilişkilerinde devlet ve hanedan açısından fiili bir tersine dönüşe yol açmıştır.³⁶¹

İstanbul'daki elitler ile taşradakilerin güçlü ittifakına dayanan dikey şirketleşme fizikalizm ilkesi ürünleri olan iltizam ve malikane sistemlerinin sonucu oluşmuştur.³⁶² 18. yüzyılda İstanbul'un dışındaki yerlerde otorite boşluğunu dolduran âyan, eşraf, hanedan aileleri İmparatorluğun birçok yerinde varlık ve üstünlüklerini kabul ettirmişlerdi.³⁶³

Osmanlı İmparatorluğunun 16. yüzyıldan itibaren gerileme dönemine girdiği ileri sürülmek ile birlikte gerek devlet gerek ise toplum olarak 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yeniden-organize olarak Avrasya'daki değişikliklere (askeri, mali, finansal ve parasal kurumlarında) çok iyi uyum sağlamıştır. Esnek yapısı, pragmatist yaklaşımı ve müzakere gücü ile kendisine karşı gelen grupları devletin yapıları içerisinde tutabilerek (birçok çağdaşının yapabildiğinin tersine) varlığını sürdürebilmiştir.³⁶⁴

İstanbul'daki toplumsal çelişkiler, birbiriyle rekabet içindeki farklı paramiliter ocakların mensuplarının da yer aldığı hiziplerin taraf olduğu kimi anlaşmazlıklar, bir ekonomik rekabet unsuruna da dayanmıştır.³⁶⁵ Balkanlar'da 1770'li yıllarda genellikle orta ve doğu Makedonya'da yoğunlaşan eşkıyalık faaliyeti, 1790'larda İstanbul'un çok yakınlarına sokulmuş, doğu Trakya'da odaklanmıştır. 1787-1792 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Sırp köylüleri gibi Bulgar köylülerinin de silahlarını alıkoymalarına izin verildiğinden pek çoğu Haskovo bölgesinin Müslüman küçük arazi sahiplerinden olan eşkıyaların sayısı sürekli artmıştır. Ayan çatışmalarının, zamanın en önde gelen savaş ağası Silistreli Alemdar Mustafa'nın 1808 yılında İstanbul'a sadrazam olması ile birlikte birdenbire kesilmesi, doğu Trakya'yı on yıl (1797-1807) boyunca kasıp kavuran bu çatışmalar arasındaki bağlantıyı ortaya koymuştur.³⁶⁶

---

³⁶¹ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 784.

³⁶² Shechter, *a.g.e.*, s. 259.

³⁶³ Özcan Mert, "Ayan", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, s. 196.

³⁶⁴ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 8.

³⁶⁵ Faroqi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 729.

³⁶⁶ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 789-790.

2.3.3. Sarraflar

Osmanlı parası akçe 18. yüzyıl sonuna kadar bölgedeki en geçerli para olarak görülmüştür. Ancak 1770 yılına kadar otonom olan Kırım Hanlığı bu tarihten sonra bağımsız olmuş ve Osmanlı parası ile olan bağıını da koparmıştır. Kırım Hanlığı bağımsızlığına kavuştuktan 9 yıl sonra Rusya'nın egemenliğine girmiştir.³⁶⁷

Osmanlı ilk kez 18. yüzyılda borç almıştır. İç borçlanmadaki ilk örnek, 1788 yılında Cezayirli Hasan Paşa'dan alınan borçtur.³⁶⁸ Avrupa devletleriyle malî ilişkiler bu yüzyılın ortalarından itibaren yoğunlaşmıştır.³⁶⁹

Osmanlılar'ın 18. yüzyıldaki özel finans kurumların faaliyetleri ise yalnızca Avrupalılarınkiler ve gayrimüslimlerininkiler ile sınırlı kalmıştır.³⁷⁰ Mültezimler ve malikânecilerle birlikte yükselen bir diğer zümre de iltizam sistemini finanse eden ve işleminin vazgeçilmez unsurları olan bankerler olmuştur.³⁷¹

Tablo 2.2. Osmanlı'da ve Hollanda'da 18. Yüzyıl Faiz Oranları

Yıl	Kaynak	Yıllık faiz Oranı	
		Osmanlı'da	Hollanda'da
1699	Hatton 1699	%20	%3
1716	Hatton 1716	%20	%3
1750	Massie 1750	%12	%3
1766	Smith 1776	yüksek	%3

Kaynak: Marc Flandreau, Christophe Galimard, Clemens Jobst ve Maria Del Pilar Nogués Marco, *The Bell Jar: Commercial Interest Rates between Two Revolutions, 1688-1789*, The Centre for Economic Policy Research (CEPR) Discussion Paper No. 5940, Londra, 2006, s. 47.

İstanbul'da ticaret ile ilgili diğer gruplar arasında daha gösterişsiz bir şekilde olmakla birlikte büyük nüfuz sahibi olan sarraflar imparatorluğun bütün iltizam

³⁶⁷ Pamuk, "The Ottoman Monetary System and Frontier Territories in Europe, 1500-1700", *a.g.e.*, s. 177, 181.

³⁶⁸ Binhan Elif Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç", *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, 4, s. 190-191.

³⁶⁹ Özgen, *a.g.e.*, s. 107.

³⁷⁰ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 19.

³⁷¹ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İnalçık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 785.

sistemini finanse etmişlerdir. Sarraflar bilhassa 1760 yılından sonra Avrupalı finans grupları ile kurdukları yakınlık onlara Osmanlı devletine Avrupa'dan kısa vadeli fonlar temin etmelerini sağlamıştır. Padişah ve ileri gelen bürokratların özel sarrafları olduğu görülmüştür. Fransız İhtilali'nden (1789-1799) sonra İstanbul'da sarraflar Avrupalı (çoğunlukla Fransız) tüccarların yerini alarak kambiyo senetleri (poliçe ticareti) üzerinden ticaretin önemli bir kısmını da kontrol eder hale gelmişlerdir.³⁷²

İstanbul'da 18. yüzyılda 1742-1787 yılları arasını kapsayan ilk 11 adet İstanbul Ahkâm Defterlerine³⁷³ göre finans konusu ile ilgili toplam 913 adet hüküm bulunmaktadır. Bu ahkâmın konularına ve alt konularına göre olmak üzere 1. Dönem'e karşılık gelen 1742-1759 yılları arası ile 2. Dönem'e karşılık gelen 1760-1787 yılları arasına göre sınıflandırılmış incelemesi aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

---

³⁷² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, s. 142; Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 27.

³⁷³ Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Finans Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı VI, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 12, 1998, s. 8-12.

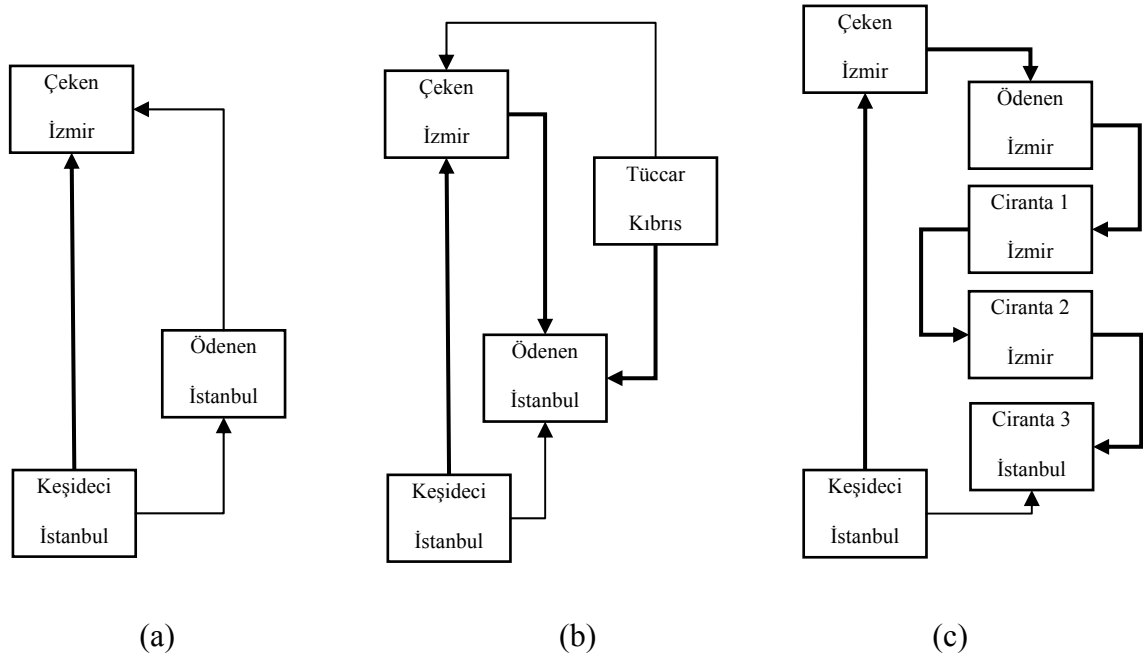

Tablo 2.3. İstanbul Ahkâm Defterlerinde 18. Yüzyıl Ticari Dönemlerine göre Finans Ahkâmı

	1742- 1759	1760- 1787	1742- 1787
BORÇ, ALACAK, KREDİ	124	326	450
Adi borç alacak	65	114	179
Alım satımdan doğan borç alacak	24	78	102
Ortaklar arasındaki borç alacak ihtilafi	1	3	4
Vekaleten işgörmede doğan borç alacak	2	33	35
Mehir vb. sebeplerden doğan borç alacak	1	3	4
Boşanmadan doğan borç alacak (nikah ve eşya bahası)	1	5	6
Para istikrazı, kredi	23	62	85
Murabaha	7	28	35
BORÇ, ALACAK, HİBE İLE İLGİLİ HUKUKİ MUAMELELER	33	105	138
Borç Temessükü	18	57	75
Şufa	1	3	4
Hibe	1	1	2
Ölünceye kadar bakım karşılığında ev vs. hibesi	1	0	1
Sulh bedeli	3	9	12
Rehinli borç alacak	4	7	11
Kefil	3	19	22
İbra	2	9	11
BORÇ, ALACAK TAHSİLİ, İFLAS	10	21	31
Borcun taksitlendirilerek ödettirilmesi	5	14	19
Borçlunun mallarının tespit edilmesi	1	0	1
Borçlunun mallarının satılarak alacağın tahsili	1	1	2
Borçlunun mallarının zaptı	2	6	8
İflas eden kişinin borçlarının ertelenmesi	1	0	1
HAKSIZ VE ZOR KULLANILARAK ALINAN PARANIN GERİ İADESİ	7	11	18
Gaspedilen paranın iadesi	1	5	6
Yalancı şahit ikamesiyle alınan paranın iadesi	0	1	1
Ehli örf adına zorla alınan paranın iadesi	6	5	11
VERGİ İHTİLAFLARI	120	120	240
Verginin toplanması	0	5	5
Vergi ödememe	12	7	19
Kanunsuz ve haksız vergi ve para toplanması	34	36	70
Vergi muafiyeti	71	71	142
Rüsumu serbestiye müdahale	3	1	4
İLTİZAM	9	20	29
Mukataa gelirleri	1	2	3
Mukataanın iltizama verilmesi	6	6	12
Mültezimin iltizamındaki yerlerin vergi toplama işine üçüncü kişilerin müdahalesi	1	0	1
Mukataa sahibi ile mültezim arasında toplanan vergi hususundaki borç alacak ihtilafi	0	11	11
Fazla ve füzuli vergi toplayan mültezimin görevden alınması	1	0	1
Vakfa tahsis edilmiş olan vergi gelirlerine ehli örfün müdahalesi	0	1	1
DİĞER	5	2	7
Hisseli evin hissedarlar tarafından münavebeli olarak kullanımı (devremülk)	1	0	1
Hazinenin veya miri malların nakledilmesi	4	2	6
Toplam	308	605	913

Kaynak: Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Finans Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı VI, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 12, 1998, s. 8-12'den düzenlenmiştir.

Gelişmiş bir banka sisteminin ve hatta *suflece* ve *kitabülkadı* gibi bazı eski tip nakitsiz ödeme araçlarının da her yerde bulunmadığı Osmanlı ülkesinde, para transferi zor ve masraflı olmuştur. Lakin 18. yüzyıldaki sınırlı dış ticaret Osmanlı para dolaşımında kolaylık sağlamış ve bu neden ile ekonominin canlanmasında belirli bir olumlu rol oynamıştır.³⁷⁴

Şekil 2.2. 18. Yüzyılda Bir İzmir Senedinin İstanbul'da Kırılması

Kaynak: Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 123-124.

İlke olarak, yabancı tüccarlar ile ayanlar arasında mali işbirliğini önemli ölçüde teşvik eden faktörler de mevcut olmuştur.³⁷⁵ Osmanlı'da bir vilayetten diğerine fon transferi yapmak mümkündü. Bunun için bir tüccar yerel bir tüccara kendi adına (yukarıdaki şekil (a)) ya da başka bir tüccar adına (yukarıdaki şekil (b)) bir senet düzenlemesini istemesi yeterli idi. Böylece tüccar (keşideci) bir sarraf (çeken) üzerinden Ödenen şahsa fon transfer edebilmiştir. Ancak bir Fransız tüccarın doğu (levanten)

³⁷⁴ Faroqi, "İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)", a.g.e., s. 201.

³⁷⁵ Faroqi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, a.g.e., s. 106.

ticaretinde fon transfer etmesi biraz daha karmaşık olabilmiştir. Böyle bir durumda bir senet tüccarlar arasında dolaşmış, ancak en sonunda birisine ödenmiştir (yukarıdaki şekil (c)).³⁷⁶

İstanbul sarraflarından birçoğu asıl güçlerini aracılık yaptıkları Avrupalı tüccarlardan almışlardır. 18. yüzyıldan itibaren Avrupalı devletlerin himayesine girerek, Avrupalı tüccarların imtiyazlarından da yararlanmaya başlamışlardır. Böylece Osmanlı ekonomisinin kapitalist gelişme merkezlerindeki birikime bağlayan zincirler oluşmaya başlamıştır.³⁷⁷ 18. yüzyıla gelindiğinde, yabancı tacirler zaten Osmanlı devletinin bankerleri haline gelmiştir. Ayrıca, birçok yabancı tacir bu bankacılık hizmetleri üzerinden mali spekülasyon yapmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik bağımsızlığına zarar vermiştir.³⁷⁸

Esham

Devlet 18. yüzyılda mîrî mukataalardan gerekli gelirleri toplayamamış; mukataaları malikânelerin iltizâmalarını üzerlerine alan mültezimler, eminler, muhassıllar gelirleri toplamada ihmal ve kusur göstermişler, bu yüzden ekseri emvâl-i mîrîye (devlet malı) hazineye teslim olunamamış ve ahkâm defterleri tamamlanamamıştır.³⁷⁹ Bu durumda 1770'li yıllarda devlet gelirlerini elde etmek üzere yeni bir sistem gereksinimi duyarak 1768-1774 Osmanlı Rus savaşı sonrası 1774 yılında devlet iç-borçlanma sistemi demek olan esham sistemine geçmek durumunda kalmıştır.³⁸⁰ Bu sistemde bir vergi kaynağının yıllık net getirilerinin (yıllık gelirleri vergi toplayıcılar tarafından toplanan) nominal olarak belirlenen miktarı bir çok paylara bölünerek halka (bir alıcının ömür boyu kullanımı üzere) satılmıştır. Esham, sabit olan yıllık net ödemelerinin altı ya da yedi katına satılmıştır. Hükümetin esham sahiplerine yıllık ödemeleri ile vergi gelirinin kaynağı arasındaki ilişki zayıfladıkça o dönem

---

³⁷⁶ Edhem Eldem, *French Trade in Istanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999, s. 123-124.

³⁷⁷ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 830.

³⁷⁸ Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, *a.g.e.*, s. 106.

³⁷⁹ Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, *a.g.e.*, s. 105.

³⁸⁰ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi- XVIII. YY'dan Tanzimat'a Mali Tarih*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986, s. 79.

Avrupa ülkelerinde oldukça popüler olan ömür-boyu yıllık ödemeleri andırır hale gelmiştir.³⁸¹

Osmanlı imparatorluğu'nun mali sıkıntıları 18. yüzyılın ikinci yarısında ağırlaştıkça İstanbul'daki sarraflar Avrupa finansal piyasalarındaki ilişkilerini kullanarak devlete giderek daha büyük borçlar vermeye başlamışlardır. İşin karlı oluşu süreci Galata Bankerleri'nin ortaya çıkmasına yol açmıştır.³⁸² Galata Bankerleri'nin elinde esham (uzun vadeli devlet bonusu) bulunduğu için mali istikrar tarafları olmuşlardır.³⁸³ Fonların sarraflara (emanetçiye) yatırılmasında 18. yüzyılda büyük bir artış gözlenmiştir.³⁸⁴ Şehirlerde çoğu küçük çaplı borç-verenlerden ve küçük dini sandıklardan oluşan yoğun bir kredi ilişkileri ağı ortaya çıkmıştır. Yerel sarraflar piyasa bilgileri ile kur farkları üzerindeki belirsizliklerden ve dalgalanmalardan, ayrıca devalüasyon sonrası eski para sahiplerine olan düşük kalan yükümlülükler yüzünden kar etmişlerdir. Bu borç verenlerin çoğu net-borçveren durumunda olup devalüasyondan sonraki enflasyon yüzünden zarara uğramışlardır.³⁸⁵

2.3.4. Gayrimüslim Tüccarlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. yüzyılda bürokrasinin yanı sıra hayat görüşü ve ticaret ilişkileri değişmiştir. Bu değişim bilhassa gayrimüslim zümrelerde geniş çaplı olmuştur.³⁸⁶

Gayrimüslim tüccarlar da imparatorluktaki diğer zümreler gibi merkezi denetimin değil (belki ancak sınırlı şekilde) fakat aslında ayan, malikaneci ve mültezimlerin bir can pazarında acımasız vergi kıskacına alınmışlardır. Bu durumda Osmanlı Hıristiyanları Katolikliğe geçerek yabancıların himayesi altına girmişler ve mümkün oldukça Osmanlı topraklarında uzun süredir yerleşik yabancı tacirler ile evlilik

³⁸¹ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 18-19.

³⁸² Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri*, C. I, Ankara: Orion Yayınevi, 2005, s. 14; Murat Çizakça, *A Comparative Evolution of Business Partnerships: the Islamic World and Europe with Specific Reference to the Ottoman Archive*, New York: Leiden, 1996, s. 172-176 Aktaran: Şevket Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *Financial History Review*, 2004, 11 (1), s. 22.

³⁸³ Pamuk, "The Great Ottoman Debasement, 1808-1844: A Political Economy Framework", *a.g.e.*, s. 24.

³⁸⁴ Pamuk, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *a.g.e.*, s. 11.

³⁸⁵ Pamuk, "The Great Ottoman Debasement, 1808-1844: A Political Economy Framework", *a.g.e.*, s. 24.

³⁸⁶ İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004, s. 379.

bağları kurarak aile servetlerini korumaya çalışmışlardır.³⁸⁷ Gayrimüslim cemaatlerdeki durumun tersine mirasın her kuşakta daha çok parçaya bölünmesini gerektiren İslâmî kural nedeni ile, Müslüman tüccar ailelerinde genellikle kuşaktan kuşağa bir süreklilik görülmemiştir.³⁸⁸

Gayrimüslimlerin serbestleşmesi imparatorluğu daha derinden sarsacak fakat İstanbul'dan uzakta bir hareketin de başlangıcını oluşturmuştur.³⁸⁹ Osmanlı'da bulunan gayrimüslimlerin (azınlıkların) Avrupalı tüccarlar ile kurdukları ticari ortaklıklar, Müslüman çoğunluğun dünyasından daha üstün bir dünya olduğunun ayırdına varmalarını, sıklıkla da statü ve hatta bağlılıkların değiştirilmesi olanağını beraberinde getirmiştir.³⁹⁰ Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Rumlar Fransa'yı açıkça bağımsızlıklarının güvencesi olarak görmüşlerdir.³⁹¹

Batılı Hıristiyanlar İstanbul'da şehrin belli bir yeri ile sınırlı da olsa, sıradan evlerde ülkenin iç kesimleriyle bağları koparılmış şekilde yaşayabilmişlerdir ve ticareti devletçe belirlenen gayrimüslim Osmanlı tebaaları (çoğunlukla Rumlar, Yahudiler veya Ermeniler) aracılığıyla yapmaya zorlanmışlardır. Bu tedbirler ile gerçekte kültürler arası simsar rolü belli zümrelere (Osmanlı gayrimüslim tüccarlara) tahsis edilmiştir.³⁹² Bütün yabancı tüccarlar (Cenova geleneğine uyarak) Galata'da yerleşmiştir.³⁹³

Osmanlı İmparatorluğunda 18. yüzyılda hristiyanların korunması ve bilhassa dini misyonların artırılması dönemin ekonomik olduğu kadar politik ve düşünsel alanda da etkin olan üstün konumdaki devleti Fransa'nın etkisinin bölgede büyümesine katkıda

---

³⁸⁷ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 95.

³⁸⁸ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 829.

³⁸⁹ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 110, 235.

³⁹⁰ McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 762.

³⁹¹ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 235.

³⁹² Alexander H. de Groot, "The Organization of Western European Trade in the Levant, 1500-1800", Leonard Blussé ve Femme Gaastra (Editörler), *Companies and Trade: Essays on Overseas Trading Companies during the Ancient Regime*, Leiden: Leiden University Press, 1981, s. 231-244 Aktaran: Philip D. Curtin, *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, Çeviren: Şaban Bıyıklı, İstanbul: Küre Yayınları, İktisat İncelemeleri 2, 2008, s. 247.

³⁹³ Semavi Eyice, *Eski İstanbul'dan Notlar*, Hazırlayan: Özgür Oral, İstanbul: Küre Yayınları, 2006, s. 171-172.

bulunmuştur. Osmanlı gayrimüslimleri de büyük saygınlıkları olan bu güçlü ülkeye giderek daha fazla bağlanmak eğilimine girmişlerdir.³⁹⁴

Osmanlı'da 18. yüzyılda gayrimüslim ticaret ağlarında yer alan tüccar grupları aşağıda sayılmaktadır:³⁹⁵

- a) **Ermeni Yeni Culfa (İsfahan) Tüccarları:** Erzurum gümrüğü üzerinden ipek ticareti yapmışlardır.
- b) **Ermeni Lvov (Ukrayna) -Erdel (Transilvanya) Tüccarları:** Osmanlı imalatı ya da Osmanlı İmparatorluğu'ndan transit geçiş malların ticaretini yapmışlardır.
- c) **İstanbul Rum Tüccarları:** Osmanlı ülkesinde bölgelerarası ticaret yapmışlardır.
- d) **İzmir Yahudi ve Rum Tüccarlar:** Sakız ve Mora ticaretinin yanı sıra batılılar ile konsinye (aynî kredi) ticareti yapmışlardır.
- e) **İstanbul Balkan Yahudi Tüccarları:** İş imkânlarının 18. yüzyılda daralmasının yanı sıra Rum ve diğer Balkan tüccarlarının faaliyetleri bu tüccarları Balkan ticaretinin dışına itmiştir.

Kendilerini Avrupalılara daha yakın hisseden (ve onlarca hristiyan oldukları için beğenilen), onların (ticarî, idarî, hukuki ve diplomatik) kural ve anlayışlarını iyi bilen, bu nedenle de elçi, konsolos ve mukimler nezdinde tercümanlık ve sekreterlik görevlerinde bulunan Rumlar, bu nitelikleriyle kendilerini vazgeçilmez kılmışlar ve 18. yüzyıldan itibaren korunan (*barataire*) topluluk sıfatını kazanmışlardır.³⁹⁶

Osmanlı İmparatorluğu yabancı tüccarlara tanıdığı hakları 1802 yılında kendi tebaasında olan gayrimüslim tüccarlara da tanıyarak Avrupa Tüccarlığı kurumunu

³⁹⁴ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 165.

³⁹⁵ Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya, a.g.e.*, s. 198; Faroqhi, "Krizler ve Değişim", İncalcık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 647-648.

³⁹⁶ Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi, Cilt 2, a.g.e.*, s. 197; Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu, a.g.e.*, s. 146.

kurmuştur. Müslüman tüccarlar da Avrupa Tüccarları'na tanınan bu hakların kendilerine de tanınmasını istemeleri üzerine kendilerine aynı imtiyazlar fazlası ile verilerek Temmuz 1829 tarihinde Hayriye Tüccarlığı kurumu kurulmuştur.³⁹⁷

---

³⁹⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi, a.g.e.*, s. 315; Faroqi, “İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *a.g.e.*, s. 208.

3. BÖLÜM:

İSTANBUL AHKÂM DEFETERLERİNE GÖRE 18. YÜZYILDA İSTANBUL'DA TİCARET

İstanbul'da 18. yüzyılda ticaret konusunda bir uygulama yapmak çeşitli zorlukları içerdiğinden belirli konularda da özen göstermeyi gerektirmektedir. Osmanlı medeniyeti sözlü (şifahî) bir medeniyettir.³⁹⁸ Osmanlı tarihi 18. yüzyıl dönemi, konularından dolayı esnek ve dönemin özelliklerinden dolayı anakronizme (kronolojik hata yapmaya) açıktır.³⁹⁹ Cizye kayıtları bile 1'e 5 oranında fark olabilek kadar yanlışlar ile dolmuştur. Bazı defterlerin güncellikten ne kadar yoksun olduğunun bir örneği de İstanbul'daki Yahudi cemaatinin uygulamalarından çıkarılmıştır. Yahudi cemaati bir yıl süreli ve sabit sayıdaki 20.000 cizye sertifikasını (cemaat kağıdı – *edna* kağıdı) cemaat başkanı üzerinden topluluğun kasap ve bakkalları arasında paylaştırır, onlar da vergi meblağını besin maddelerinin fiyatlarına yansıtmişlardır.⁴⁰⁰

Araştırmanın üçüncü bölümünde 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defterleri'ndeki ticaret ile ilgili ahkâm türlerine göre analizi ile piyasa nizamı ve piyasa yapıcılığı ahkâmı analizi yakalama alanı ve mal grupları üzerinden dönemlere göre yapılarak elde edilen bulgular yorumlanarak tartışılmıştır.

3.1. İSTANBUL AHKÂMININ TÜRLERİNE GÖRE ANALİZİ

Dönem olarak 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defteri⁴⁰¹ ticaret ile ilgili ahkâm açısından incelendiğinde, hükümlerin Osmanlı'nın çeşitli kategorilere ayrılacak özelliklerde hükümler verdiği anlaşılmaktadır. Ticaret ahkâmı söz konusu özelliklere ait kategoriler çeşitli bakış açılarından ele alınabilir. Bunlar arasında ticaretin yapıldığı nakliye yolunun türü, tüccarın türü, varış-kalkış noktaları ve ticaret konusunun türü sayılabilir. Araştırmanın amacına uygun olarak, bu bakış açıları arasında ticaret

³⁹⁸ Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007, s. 74.

³⁹⁹ Edhem Eldem, "Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Debt", *European Review* (Academia Europaea UK), 2005, 13 (3), s. 431-432.

⁴⁰⁰ İnciyan, *a.g.e.*, s. 23-24.

⁴⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Aktaran: Ahmet Kal'a (Editör), *İstanbul Ticaret Tarihi I*, İstanbul Külliyyatı III, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 3, 1997, s. 15-353.

konusunun türü önem kazanmaktadır. Osmanlı 18. yüzyılda İstanbul'da ticaret açısından aşırı bir kontrol düzeni kurmaya çalıştığı söz konusu hükümlerin incelenmesinden anlaşılmaktadır. Esnaf ile ilgili ahkâm da 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defteri'nde şüphesiz bulunmakta olup⁴⁰² ticari faaliyetlerde tüccarlarınkinden sermaye açısından daha küçük ve bilhassa perakende düzeyde olduklarından inceleme kapsamı dışında tutulmuşlardır.

İstanbul ile ilgili 18. yüzyıl Ahkâm Defterinde yer alan 467 kayıt incelendiğinde hükümlerin ticari açıdan (1) piyasa nizamı, (2) piyasa yapıcı, (3) borç alacak, (4) adli ve (5) kurtarma olmak üzere 5 kategoride incelenerek merkezi dağılım ölçüleri aşağıdaki tabloda verilmektedir.

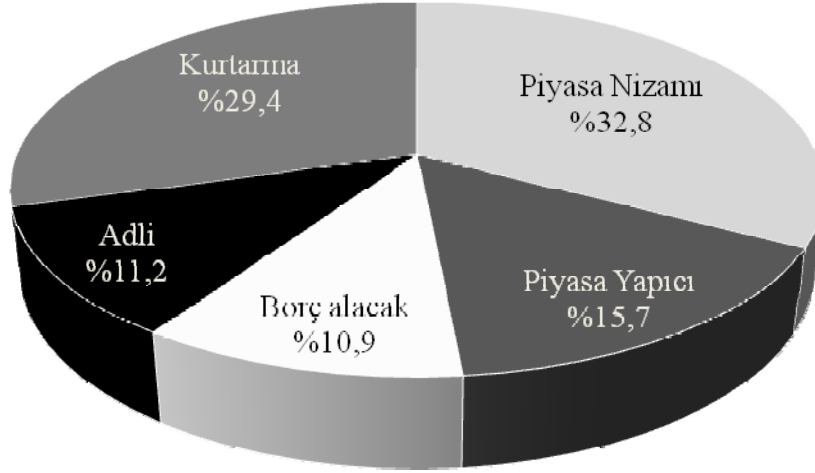
Tablo 3.1. 18. Yüzyıl Ahkâm Defterlerine göre Ticari Ahkâmın Konularına göre Dağılımı

Ahkâm		Adet	Adet %	Geçerli %	Kümülatif %
Geçerli	Piyasa nizamı	153	32,8	32,8	32,8
	Piyasa yapıcı	73	15,6	15,7	48,5
	Borç alacak	51	10,9	10,9	59,4
	Adli	52	11,1	11,2	70,6
	Kurtarma	137	29,3	29,4	100,0
	Toplam	466	99,8	100,0	
Mükerrer		1	0,2		
Genel toplam		467	100,0		

Yukarıdaki tabloda gösterilen hükümlerin dağılım özellikleri incelendiğinde piyasa nizamı ve piyasa yapıcı ahkâm kategorileri ticaret yapısı ve davranışı ile ilgili olup, borç-alacak, adli konular ve nakliyyeye dayalı (gerek doğal nedenler ile gerekse

⁴⁰² Kal'a, *İstanbul Esnaf Tarihi 2*, a.g.e., s. 9-11.

asayiş nedenleri ile) sorunlar ile kaybolan ya da zarar gören malların kurtarılması, diğer bir deyiş ile ticaretin çevresel konuları ile ilgili ahkâm üzerinde durulmuştur.

Şekil 3.1. 18. Yüzyıl Ahkâm Defterlerine göre Ticari Ahkâmın Konularına göre Dağılımı (%)

Ticaret ve ticaretin çevresel konularının hükümler arasındaki dağılımı açıısından çevresel konular %51,5 oran ile asıl ticari konuların önüne geçmektedir. Piyasa nizamı ile ilgili ve piyasa yapıcı ticari ahkâm %48,5 oranı ile ticaretin çevresel konularına ait oranın gerisinde kalmaktadırlar. İzleyen bölümde piyasa nizamı ile ilgili ve piyasa yapıcı ticari ahkâm ele alınmaktadır.

3.2. PİYASA NİZAMI VE PİYASA YAPICILIĞI AHKÂMI

Piyasa nizamı ile ilgili ve piyasa yapıcı ticari ahkâm ayırımında piyasa yapıcı ahkâm daha üst düzeyde yer almaktadır. Bu tür ahkâm mal, yer, fiyat gibi bir çok ticari kararı, belirli bir sektörün tamamı için verilmiştir. Piyasa nizamı ile ilgili ahkâm ise yapılmış ya da kurulmuş piyasalardaki düzenin sağlanması, düzenlenmesine yöneliktir. Bunlardan piyasa nizamı ile ilgili ahkâm hem sayı olarak ve hem de detay açısından çok çeşitli olup analiz edilmeleri piyasa yapıcı ahkâmın analiz edilmesi kadar önemli sayılmamaktadır. Bu kriterden hareket ile piyasa nizamı ile ilgili ahkâm yalnızca sayılmakla yetinilmiş olup analizler piyasa yapıcı ahkâm üzerinde yoğunlaştırılmıştır.

3.2.1. Piyasa Nizamı Ahkâmı

İstanbul Ahkâm defterlerinde 18. yüzyıl İstanbul'u ile ilgili olarak hükümlerde sözü geçen nizamlar çerçevesinde 291 nizam belirlenmiştir. Bu nizamlar önceki bölümde ele alınan düzen ve piyasa düzeninin temelini oluşturmaktadırlar.

3.2.2. Piyasa Yapıcılığı Ahkâmı

İstanbul Ahkâm defterlerinde yer alan ve 18. yüzyıl İstanbulu'na ait olan ticari hükümlerden piyasa yapıcı olanlar Osmanlı'nın İstanbul'daki ticaretin düzenlenmesi açısından bir piyasa yapıcısı olarak düzenleme ve denetleme görevi üstlendiğine işaret etmektedir. Söz konusu ahkâm arasında 73 adeti piyasa yapıcı ahkâm olarak belirlenmiştir. Bu ahkâmın analizi aşağıda ele alınmaktadır.

Piyasa yapıcı her hüküm önce başlığı, varsa hitabeti, varsa dağıtım bilgileri, sonra hükme ait metin ve tarihinin verilmesi üzerine nakliyat, mal, ticaret türü, tüccar ve mahal gibi bilgilerin cetvelleştirilmesi yolu ile analiz edilmiştir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 5 - 14 Mayıs 1743 tarihli, İstanbul kâdısına ve İstanbul gümrük emîni (boş) zîde mecduhûya ve Kartal karyesinde nâibü'ş-şer' olan mevlânâ (boş) zîde ilmuhûya hitap eden "İstanbul'da değirmen bina etme, değirmen adedi, kiracılık, buğday alım satım, tevzi, taksim ve tahsis nizamlarına ve bu nizamlara muhalefet olunmamasına dair ilâm üzere" hükmün⁴⁰³ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.2. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 439 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
1	1	98	439		Buğday	Üretim-Dağıtım		

⁴⁰³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 1, s. 98, Hüküm: 439 Aktaran: Kal'a, *İstanbul Ticaret Tarihi 1, a.g.e.*, s. 19-20.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 6 - 15 Mart 1744 tarihli, İstanbul gümrüğü emîni Seyyid İshâk zîde mecduhûya hitap eden "İstanbul'a Mısır'dan pirinç getiren tüccarın Karadeniz ve civarına pirinç nakletme, satma ve gümrük nizamına dair arzuhal üzere" verilen hükmün⁴⁰⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.3. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 816 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
2	1	181	816		Pirinç	Transit	Karadeniz	Mısır-İst-Karadeniz

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 24 Nisan -3 Mayıs 1744 tarihli, Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ağası olan el-Hâcc İbrâhîm dâme ulüvvuhûya hitap eden "İzmit Kazıklı iskelesinden yeniçeriler için İstanbul'a gemi ile odun ve un getirme, tahsis ve satma nizamına ve bu nizam muhalefet olunmamasına dair arzuhal üzere" verilen hükmün⁴⁰⁵ analizi aşağıdadır.

⁴⁰⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 1, s. 181, Hüküm: 816 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 23-24.

⁴⁰⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 1, s. 196, Hüküm: 882 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 25-26.

Tablo 3.4. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 882 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
3	1	196	882	Deniz	Odun Un	İllerarası		İzmit

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 23 Nisan -2 Mayıs 1745 tarihli, Rodoscuk kazâsı nâibine hitap eden “İstanbul iskelesinde yumurtacı tüccarının cari narh ile yumurta ve yoğurt satın alma ve satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükümün⁴⁰⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.5. İstanbul 1. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1258 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
4	1	282	1258	Deniz	Yumurta Yoğurt			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 14-23 Ocak 1746 tarihli, İstanbul kâdîsına hitap eden “Kara ve deniz

⁴⁰⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 1, s. 282, Hüküm: 1258 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 30-31.

yoluyla İstanbul'a don yağı getirme, kapana ve diğer yerlere nakletme ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁰⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.6. İstanbul 2. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 249 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
5	2	71	249	Deniz Kara	Don Yağı	İthalat		

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 21-30 Haziran 1746 tarihli, Silivri nâhiyesi nâibine ve yapağcı ustası (boş) zîde kadruhûya hitap eden “Kömürcü tüccarının Istranca'dan odun ve kömür çıkartma, İstanbul'a nakletme, satma ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁰⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.7. İstanbul 2. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 431 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
6	2	127	431		Kömür	Üretim-Dağıtım		Istranca

⁴⁰⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 71, Hüküm: 249 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 32.

⁴⁰⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 127, Hüküm: 431 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 33.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 17-26 Ekim 1746 tarihli, Ereğli nâhiyesinde nâibü'ş-şer' olan mevlâna (boş) zîde ilmuhûya hitap eden "Kumkapı sermayecisinin aldığı para karşılığı kömür temin ve teslim etme nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesi hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair arzuhal üzere" verilen hükmün⁴⁰⁹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.8. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 518 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
7	2	151	518		Kömür		Sermayeci	Kumkapı

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 17-26 Ekim 1746 tarihli, İstanbul kâdîsına hitap eden "Ev, dükkan vesair mülk satan gedikli süvarilerin alım satım ve dellaliye ücreti nizamına ve bu nizama muhalefet eden miyancı esnafı vesair kişilerin müdahalesinin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere" verilen hükmün⁴¹⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴⁰⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 151, Hüküm: 518 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 35.

⁴¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 167, Hüküm: 572 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 36.

Tablo 3.9. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 572 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
8	2	167	572		Emlak	Dellaliye	Gedikli Süvari-Görücü	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 20-28 Nisan 1748 tarihli, Silivri nâhiyesi nâibine hitap eden “Kömürcü tüccarının Istranca'dan kömür satın alma, gemi ile İstanbul'a getirme, narh ile satma, kalan kömürü mahzenlerde depolama nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükümün⁴¹¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.10. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 951 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
9	2	284	951		Kömür	Üretim-Dağıtım		Istranca

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 284, Hüküm: 951 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 44-46.

hükümlerden 19-28 Mayıs 1748 tarihli, İstanbul kâdisına hitap eden “Balıkağı tüccarının İstanbul'a balık getirme, balık taksim, tevzi, tahsis, satış ve gümrük nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükmün⁴¹² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.11. İstanbul 2. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 966 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
10	2	289	966		Balık	Üretim-Dağıtım	Balıkağı	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 15-24 Nisan 1753 tarihli birinci, Yoros kazâsı nâibine hitap eden “Bozhalı ve Tarlabası iskelelerine odun taşıyan reaya ile buradan İstanbul'a odun getiren gemi reislerinin odun alım satım nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴¹³ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.12. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 795 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
11	3	209	795	Deniz Kara	Odun	Üretim-Dağıtım	Reaya-Gemi Reisi	Bozhanlı

⁴¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 2, s. 289, Hüküm: 966 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 46-47.

⁴¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 209, Hüküm: 795 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 71.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 15-24 Nisan 1753 tarihli ikinci, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “İmranlı köyünde korudan odun kesmek ve satmak üzere İstanbul'a getirme nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin engellenmesi hususunun şer'î nakhemede görülmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴¹⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.13. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 800 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
12	3	210	800		Odun	Üretim-Dağıtım		İmranlı Köyü

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 18-27 Kasım 1753 tarihli, Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Ağva'da koruluktan odun kesme nizamına ve bu nizama muhalefet eden köylü ve gemici reislerinin müdahalesinin önlenmesine dair” verilen hükmün⁴¹⁵ analizi aşağıdadır.

⁴¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 210, Hüküm: 800 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 71-72.

⁴¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 252, Hüküm: 939 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 75-76.

Tablo 3.14. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 939 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
13	3	252	939	Deniz Kara	Odun	Üretim-Dağıtım		Ağva

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 28 Kasım-7 Aralık 1753 tarihli, Gekbuze ve Taşköpri nâhiyesi nâibine [ve] Gekbuze ve Taşköpri serdârları (boş) ve (boş) zîde kadrumâ hitap eden "İstanbul'a gemiyle odun nakletme ve gemicilerin gemilerde çalışma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arz üzere" verilen hüküm⁴¹⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.15. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 941 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
14	3	253	941	Deniz	Odun			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴¹⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 253, Hüküm: 941 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 76.

hükümlerden 20-29 Ağustos 1754 tarihli, Hâssa bostâncıbaşıya ve Yoros kazâsı nâibine hitap eden “Beykoz'da çıkartılan kireci İstanbul'a nakletme hakkının kireç kayıkçılarına tahsisi, kireç kayığı inşası, ortaklığı ve kireç kayığı adedi nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴¹⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.16. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1136 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
15	3	308	1136	Deniz	Sönmüş Kireç	Nakliye		Beykoz

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 9-18 Eylül 1754 tarihli, Hâssa bostâncıbaşı olan Hüseyin dâme mecduhûya ve Yoros kazâsı nâibine hitap eden “Beykoz'da çıkartılan kireci İstanbul'a nakletme hakkının kireç kayıkçılarına tahsisi ve kayık adedi nizamına, kireç nakletme hakkının bu nizama uygun olarak verilmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴¹⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.17. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1153 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
16	3	313	1153	Deniz	Sönmüş Kireç	Nakliye		Beykoz

⁴¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 308, Hüküm: 1136 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 80-81.

⁴¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 313, Hüküm: 1153 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 81-82.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 4-12 Şubat 1755 tarihli, Terkos ve (boş) kazâları nâiblerine hitap eden “Tersâne-i âmire funda kömürçülerinin Bandırma, Kapıdağ, Bozburun, Mudanya ve Rumeli'ndeki dağlardan funda kökü çıkartma, satma, ücret ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için ilâm üzere” verilen hükmün⁴¹⁹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.18. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1260 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
17	3	347	1260		Funda Kömürü Kökü	Üretim-Dağıtım		

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 13-22 Şubat 1755 tarihli, İstanbul kâdîsına hitap eden “Eminönü'ne gelen bamyanın alım satım, narh ve vergi nizamı ile bamyacıbaşılık nizamına ve bu nizamlara muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükmün⁴²⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 347, Hüküm: 1260 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 86-87.

⁴²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 352, Hüküm: 1278 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 90-91.

Tablo 3.19. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1278 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
18	3	352	1278		Funda Kömürü Kökü	Üretim-Dağıtım		

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 4-12 Nisan 1755 tarihli, Midye nâhiyesi nâibine vesâir zâbitâna hitap eden "Midye'de odun ve kömür çıkartanların koru ve yurt sahiplerine ödeyecekleri ücret nizamı ile, çıkartılan odun ve kömürü iskelelere nakletme, gemi reislerine satma ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere" verilen hüküm⁴²¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.20. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1325 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
19	3	369	1325		Odun Kömür	Üretim		Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

⁴²¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 369, Hüküm: 1325 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 91-92.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 2-10 Haziran 1755 tarihli, Bi'l-fi'l Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ağası olan el-Hâcc Mehmed Ağa dâme ulüvvuhûya hitap eden "İstanbul'a gelen esirci tüccarlarının esir pazarında konaklama ve kadın esir dellallığı nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere" verilen hükmün⁴²² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.21. İstanbul 3. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1364 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
20	3	381	1364		Esir		Esirci Tüccar	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 21-30 Temmuz 1755 tarihli, Midye (boş) nâiblerine ve Dergâh-ı mu'allâm gediklülerinden emr-i şerîfümle odun husûsiyçün mübâşir ta'yîn olunan (boş) ve ocakdan mukaddemâ mübâşir ta'yîn olunan Turnacıbaşı İsmâ'îl ve avcıbaşı (boş) zîde mecduhuma hitap eden "Kömürcü tüccarının Ormanlı, Ermeni deresi, Malatra, Midye ve Varna iskelelerine kadar olan dağlardan odun kesme, kömür çıkartma, vergi, arabalarla iskelelere nakletme tahsisi, iskelelerden gemi ile İstanbul'a nakletme ve satma nizamlarına ve bu nizamlara muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere" verilen hükmün⁴²³ analizi aşağıdadır.

⁴²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 3, s. 381, Hüküm: 1364 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 92-93.

⁴²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 2, Hüküm: 5 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 94-95.

Tablo 3.22. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 5 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
21	4	2	5		Kömür - Odun	Üretim- Dağıtım	Kömür Tüccarı	Ormanlı, Ermeni Deresi, Malatra, Midye ve Varna

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 17-26 Ekim 1755 tarihli, Yala[k]âbâd kazâsı nâibine hitap eden “Kireç fırınlarında kullanılmak üzere Katırlı’dan Yalakabad'a odun nakletme ve ücret nizamı verilmesine dair arz üzere” verilen hükümün⁴²⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.23. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 81 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
22	4	29	81		Odun	Nakliye		

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

⁴²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 29, Hüküm: 81 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 95.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 5-14 Aralık 1755 tarihli, Midye nâiblerine hitap eden "Istranca'da reayanın kömür çıkartma, İstanbul'a nakletme ve tüccara satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesi hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair arz üzere" verilen hükmün⁴²⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.24. İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 112 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
23	4	41	112		Kömür	Üretim-Dağıtım	Reaya-Tüccar	Istranca

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 13-21 Mart 1757 tarihli, Gekbuze ve Adalar nâhiyeleri nâiblerine hitap eden "Karataş iskelesinden kömür yükleme, tahsis, İstanbul'a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arz üzere" verilen hükmün⁴²⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴²⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 41, Hüküm: 112 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 96.

⁴²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 151, Hüküm: 471 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 108-110.

Tablo 3.25. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 471 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
24	4	151	471	Deniz	Kömür			Karataş

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 1-10 Nisan 1757 tarihli, Midye ve (boş) nâiblerine ve emr-i şerîfümle odun husûsiyçün mübâşir ta’yîn olunan (boş) ve ocakdan mübâşir ta’yîn olunan turnacıbaşı (boş) ve avcıbaşı (boş) zîde mecduhuma hitap eden “Kömürcü tüccarının Ormanlı, Ermeni deresi, Malatra, Midye ve Varna iskelelerine kadar olan dağlardan odun kesme, kömür çıkartma, arabalarla iskelelere nakletme tahsisi, gemi ile İstanbul'a nakletme ve satma nizamlarına ve bu nizamlara muhalefetin önlenmesine dair hükümün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükümün⁴²⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.26. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 495 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
25	4	160	495		Kömür - Odun	Üretim-Dağıtım	Kömür Tüccarı	Ormanlı, Ermeni Deresi, Malatra, Midye ve Varna

⁴²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 160, Hüküm: 495 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 110-112.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 28 Temmuz-6 Ağustos 1757 tarihli, Midye nâhiyesi nâibine hitap eden “Midye'de reayanın kömür çıkartma, ücret, narh ve alım satım nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi ve bu konudaki ihtilafın ilgili kadılıkta görülmesine dair arz üzere” verilen hükmün⁴²⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.27 İstanbul 4. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 601 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
26	4	199	601		Kömür		Reaya	Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 7-16 Ağustos 1757 tarihli birinci, (Boş) kâdısına ve Midye nâhiyesi nâibine hitap eden “Kömürcü esnafının, Midye'de kömür çıkartan reayadan kömür satın alma, narh, İstanbul'a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesi hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴²⁹ analizi aşağıdadır.

⁴²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 199, Hüküm: 601 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 116-117.

⁴²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 201, Hüküm: 607 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 117-118.

Tablo 3.28. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 607 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
27	4	201	607		Kömür		Reaya	Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 7-16 Ağustos 1757 tarihli ikinci, Midye nâhiyesi nâibine ve nâhiye-i merkûmenün zâbitân ve a’yânına hitap eden “Midye’de reayanın odun ve kömür çıkartma, iskelelere nakletme, vergi ve gemi reislerine satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükümün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükümün⁴³⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.29. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 611 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
28	4	202	611		Odun Kömür		Reaya	Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴³⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 202, Hüküm: 611 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 118-119.

hükümlerden 4-12 Kasım 1757 tarihli, Galata kâdîsına ve Galata voyvodasına hitap eden “Galata’da kağıtçı tüccarının Frengistan’dan kağıt getirme, vergi, alım satım ve kağıt taksim ve tevzi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için ilâm üzere” verilen hükmün⁴³¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.30. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 696 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
29	4	228	696		Kağıt		Kağıt Tüccarı	Fregistan

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 30 Nisan-8 Mayıs 1758 tarihli, Midye nâhiyesi nâibine hitap eden “Eyüp’te reaya tüccarın kömür çıkartma ve arabalarla iskelelere nakletme nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴³² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.31. İstanbul 4. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 902 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
30	4	304	902		Kömür	Üretim-Dağıtım		Eyüp

⁴³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 228, Hüküm: 696 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 124-125.

⁴³² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 4, s. 304, Hüküm: 902 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 129-130.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 26 Ağustos-3 Eylül 1758 tarihli, İstanbul kâdısına hitap eden “Kapan gemisi reislerinin İstanbul'da kapana un getirme, ekmekçi esnafına satma ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴³³ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.32. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
31	5	1	1	Deniz	Un			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 12-21 Kasım 1758 tarihli, Hâlâ İstanbul ağası Ömer zîde mecduhûya hitap eden “Karadeniz'den Boğaz'a gelen odun ve kömür kayıklarından alınacak vergi nizamı ile odun ve kömür alım satım, tahsis ve narh nizamına ve bu nizamlara muhalefet olunmamasına dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükmün⁴³⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 1, Hüküm: 1 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 131-132.

⁴³⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 25, Hüküm: 79 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 136.

Tablo 3.33. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 79 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
32	5	25	79		Odun Kömür			Karadeniz

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 9-18 Şubat 1759 tarihli, İstanbul kâdısına ve Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ağası el-Hâcc Mehmed Ağa'ya hitap eden "Yeniçeri ocağında ihtiyar ve sakat olan tüccarın evden işe at ile gidip gelmesine mani olunmamasına dair hükümün yenilenmesi için arzuhal üzere" verilen hükümün⁴³⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.34. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 181 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
33	5	56	181				Yeniçeri Tüccarı	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 97-16 Haziran 1759 tarihli, Şeyhler ve Kandırı nâhiyeleri nâiblerine hitap

⁴³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 56, Hüküm: 181 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 140.

eden “Şeyhler ve Kandıra'ya tabi köylerin dağlarından odun kesme, arabalarla iskelelere ve gemi ile İstanbul'a nakletme nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için ilâm üzere” verilen hükmün⁴³⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.35. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 280 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
34	5	90	280		Odun	Üretim-Dağıtım		Kandıra

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 6-15 Temmuz 1759 tarihli, Mevlânâ Üsküdar kâdısına ve Dergâh-ı mu'allâm yeniçeri ağası olan (boş) dâme ulüvvuhûya ve hâssa bostâncıbaşısı (boş) dâme mecduhûya hitap eden “Üsküdar'da köy rençber ve reayasının yetiştirdikleri zahire vesair emtiayı İstanbul'a nakletme, satma ve narh nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴³⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.36. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 312 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
35	5	100	312	Deniz	Tahıl	Üretim-Dağıtım	Reaya	Üsküdar

⁴³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 90, Hüküm: 280 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 141-142.

⁴³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 100, Hüküm: 312 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 142-143.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 21-30 Aralık 1759 tarihli, Yalakâbâd kazâsında nâibü'ş-şer' olan mevlânâ (boş) zîde ilmuhûya hitap eden "Tüccarın Çınarcık'ta dağdan odun kesme, iskelelere ve iskelelerden gemi ve kayıklar ile İstanbul'a nakletme ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arz üzere" verilen hükmün⁴³⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.37. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 535 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
36	5	176	535	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Çınarcık

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 1. dönemine ait (1759 yılından önce) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 19-28 Mart 1760 tarihli, (Boş) ve (boş) kâdîlarına ve İstanbul gümrüğü emîni es-Seyyid İshâk zîde mecduhûya ve Kapan-ı dakîkda Reîsler kethudâsı Süleymân zîde kadruhûya hitap eden "Unkapanı tüccarlarının kendilerine ait gemilerle İstanbul'a zahire nakletme nizamı ile, kendi gemileri yetmediğinden gemi reislerine sermaye verip

⁴³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 176, Hüküm: 535 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 150-151.

İstanbul'a zahire getirtme nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴³⁹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.38. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 629 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
37	5	206	629	Deniz	Tahıl		Unkapanı Tüccarları	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 27 Nisan-6 Mayıs 1760 tarihli, Midye ve (boş) nâiblerine ve odun husûsiyçün ocakdan mübâşir ta’yîn olunan turnacıbaşı (boş) ve avcıbaşı (boş) zîde mecduhumâya hitap eden “Ormanlı, Ermeni deresi, Malatra, Midye ve Varna iskelesine kadar olan dağlardan odun kesme, kömür çıkartma, arabalarla iskelelere nakletme, gemi reislerine satma, İstanbul'a nakletme ve vergi nizamlarına ve bu nizamlara muhalefet olunmamasına dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁴⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴³⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 206, Hüküm: 629 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 153-155.

⁴⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 220, Hüküm: 671 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 156-157.

Tablo 3.39. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 671 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
38	5	220	671		Kömür - Odun	Üretim-Dağıtım	Kömür Tüccarı	Ormanlı, Ermeni Deresi, Malatra, Midye ve Varna

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 27 Mayıs-5 Haziran 1760 tarihli, Silivri nâibine ve yapağcı ustası (boş) zîde kadruhûya hitap eden “İstanbul kömürcülerinin Istranca dağından kömür çıkarttırma, arabalarla Silivri Papaslı iskelesine ve kayıklarla İstanbul'a nakletme, satma ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükümün⁴⁴¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.40. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 689 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
39	5	225	689	Deniz	Kömür	Üretim-Dağıtım		Istranca'dan Silivri Papas İskelesine

⁴⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 225, Hüküm: 689 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 157-160.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 4-12 Ağustos 1760 tarihli, Rûmili kâdîaskerine ve İstanbul kâdîsına ve Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ağasına hitap eden "Yeniçeri ocağı bezirgânlarının kendilerinden ve vefatları halinde terekelerinden tahsil edilecek vergi nizamına ve bu nizama uyulmasına dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere" verilen hükmün⁴⁴² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.41. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 787 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
40	5	259	787		Vergi		Yeniçeri Tüccarı	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 21-30 Ekim 1760 tarihli, Şile nâhiyesi nâibine ve Şile serdârına hitap eden "Şile'de dağdan odun kesme, araba ile iskeleye, gemi ile İstanbul'a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere" verilen hükmün⁴⁴³ analizi aşağıdadır.

⁴⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 259, Hüküm: 787 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 162-164.

⁴⁴³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 278, Hüküm: 844 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 167.

Tablo 3.42. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 844 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
41	5	278	844		Odun	Üretim-Dağıtım		Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 28 Ocak-5 Şubat 1761 tarihli, Yoros kazâsı nâibine ve kazâ-i mezbûrda yeniçeri serdârına hitap eden “Yoros İrve’de rençberlerin dağdan odun kesme, iskelelere nakletme, nöbet usulüne göre gemi ile İstanbul’a nakledilmek üzere gemi reislerine satma, odunu taşıyacak gemi adedi ve ücret nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükümün⁴⁴⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.43. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 926 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
42	5	309	926	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Yoros İrve

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴⁴⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 309, Hüküm: 926 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 171-172.

hükümlerden 8-17 Mart 1761 tarihli, Yoros kazâsı nâibine ve kazâ-i mezbûrda yeniçeri serdârı (boş) zîde kadruhûya hitap eden “Yoros İrve'de rençberlerin dağdan odun kesme, iskelelere nakletme, nöbet usulüne göre gemi ile İstanbul'a nakledilmek üzere gemi reislerine satma, odunu taşıyacak gemi adedi ve gemi reislerinden para alma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁴⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.44. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 961 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
43	5	322	961	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Yoros İrve

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden ikinci kez 8-17 Mart 1761 tarihli, Hâssa bostâncıbaşısına ve Yoros nâibine hitap eden “Yoros İrve'de dağdan odun kesme, iskelelere nakletme, nöbet usulüne göre gemi ile İstanbul'a nakledilmek üzere gemi reislerine satma ve odunu nakledecek gemi adedi nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁴⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 322, Hüküm: 961 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 172-173.

⁴⁴⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 323, Hüküm: 963 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 173-174.

Tablo 3.45. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 963 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
44	5	323	963	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Yoros İrve

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 18-17 Mart 1761 tarihli, Yoros kazâsı nâibi mevlânâ Feyzullâh zîde ilmuhûya hitap eden “Yoros İrve’de rençberlerin dağdan odun kesme, iskelelere nakletme ve gemi reislerine satma nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair ilâm üzere” verilen hükümün⁴⁴⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.46. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 969 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
45	5	326	969	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Yoros İrve

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 26 Nisan-5 Mayıs 1761 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Kandırı

⁴⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 326, Hüküm: 969 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 174-175.

nâhiyesi nâibine hitap eden “Kandıra’da rençberlerin dağdan odun kesme, iskelelere nakletme, gemi reislerine satma, İstanbul’a nakletme ve iskeleci tayini nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arz üzere” verilen hükmün⁴⁴⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.47. İstanbul 5. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 985 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
46	5	333	985	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Kandıra

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden ikinci kez 26 Nisan-5 Mayıs 1761 tarihli, Terkos kazâsı civârında vâkı‘ (boş) ve (boş) nâhiyeleri nâiblerine Terkos ve havâlîsinden Âstâne-i sa‘âdetüme hatab nakline me’mûr Dergâh-ı mu‘allâm yeniçerileri ocağından Hasan Çâvûş vesâir zâbitân zîde kadruhuma hitap eden “Terkos ve civarındaki dağlardan odun kesme ve gemilerle İstanbul’a nakletme nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin cezalandırılmalarına dair arz üzere” verilen hükmün⁴⁴⁹ analizi aşağıdadır.

⁴⁴⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 333, Hüküm: 985 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 176.

⁴⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 5, s. 333, Hüküm: 987 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 177.

Tablo 3.48. İstanbul 5. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 987 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
47	5	333	987	Deniz	Odun	Üretim-Dağıtım		Terkos

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 2-11 Ağustos 1761 tarihli, Terkos nâhiyesinde nâibü'ş-şer' olan mevlânâ (boş) zîde ilmuhûya hitap eden "Terkos'ta reyanın kömür çıkartma, arabalarla İstanbul'a nakletme, satma ve narh nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair hükümün yenilenmesi için arz üzere" verilen hükümün⁴⁵⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.49. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 71 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
48	6	24	71	Kara	Kömür	Üretim-Dağıtım		Terkos

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴⁵⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 6, s. 24, Hüküm: 71 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 182.

hükümlerden 21-29 Eylül 1761 tarihli, Hâslar kazâsı muzâfâtından Çekmece-i kebîr nâibine ve Bigados zâbitine hitap eden “Haslar'dan Anadolu'ya koyun gönderilmemesine dair nizama ve bu nizama muhalefet edenlerin İstanbul'a gönderilmelerine dair arz üzere” verilen hükmün⁴⁵¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.50. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 135 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
49	6	49	135		Koyun			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 23 Temmuz-1 Ağustos 1762 tarihli, Üsküdar kâdîsı mevlânâ Ahmed zîdet fezâilehûya hitap eden “Üsküdar civarındaki dağlardan kömür çıkartma, arabalarla nakletme, belirli bir ağırlığa göre çuvallara doldurma ve satma nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁵² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.51. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 455 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
50	6	159	455	Kara	Kömür			Üsküdar

⁴⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 6, s. 49, Hüküm: 135 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 183-184.

⁴⁵² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 6, s. 159, Hüküm: 455 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 198-199.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 29 Ekim-6 Kasım 1763 tarihli, Hâslar kazâsı muzâfâtından Midye nâhiyesi nâibine hitap eden “Midye Urgaz ve civarında reayanın odun ve kömür çıkartma, sandal limanına nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet eden kömür sermâyecilerinin müdahalelerinin men'î hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁵³ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.52. İstanbul 6. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 930 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
51	6	325	930		Odun Kömür		Reaya	Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 16-25 Ekim 1765 tarihli, İslâmbol kâdîsı mevlânâ Yûsuf zîdet fezâiluhûya ve İslâmbol gümrüğü emîni (boş) zîde mecduhûya hitap eden “Mısır'dan İstanbul'a getirilen kahvenin gümrük, narh, alım satım ve tahsis nizamına ve bu nizama

⁴⁵³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 6, s. 325, Hüküm: 930 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 213.

muhafeletin önlenmesine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁵⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.53. İstanbul 7. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 766 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
52	7	250	766		Kahve			Mısır

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 26 Ekim-4 Kasım 1765 tarihli, Silivri ve Çatalca kazâları nâiblerine ve avcıbaşı (boş) zîde kadruhûya hitap eden “Silivri’de odun kesme, kömür çıkartma ve bunların ticaretininin yapılması nizamına ve bu nizama muhalefetin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁵⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.54. İstanbul 7. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 790 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
53	7	257	790		Odun Kömür	Üretim- Dağıtım		Silivri

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

⁴⁵⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 7, s. 250, Hüküm: 766 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 231-232.

⁴⁵⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 7, s. 257, Hüküm: 790 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 233-234.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 5-14 Kasım 1765 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Şile'deki balıkçı tüccarının İstanbul'a balık getirme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet eden sipahinin çâvûş mübaşeretıyla yakalanarak İstanbul'a gönderilmesine dair arz üzere” verilen hükmün⁴⁵⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.55. İstanbul 7. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 795 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
54	7	259	795		Balık		Balıkçı Tüccarları	Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 19-28 Haziran 1766 tarihli, Hâlâ Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ağası olan (boş) Ağa dâme ulüvvuhûya ve hâlâ hâssa bostâncıbaşı olan (boş) ve Galata voyvodası (boş) dâme mecduhumâya ve İslâmbol gümrüğü emîniâ (boş) zîde mecduhûya hitap eden “Üsküdar Ayazma'da ve Balya Badra'da enfiye imal edilmesi, tahsis ve İstanbul'da sadece bu enfiyenin satılması nizamına ve başka yerlerde enfiye üretilmesine ve İstanbul'da satılmasına müsaade olunmamasına dair” verilen hükmün⁴⁵⁷ analizi aşağıdadır.

⁴⁵⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 7, s. 259, Hüküm: 795 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 234.

⁴⁵⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 7, s. 319, Hüküm: 997 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 238-240.

Tablo 3.56. İstanbul 7. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 997 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
55	7	319	997		Enfiye			Üsküdar

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 7-16 Ağustos 1767 tarihli, Midye nâhiyesi nâibi mevlânâ es-Seyyid Mehmed Sâdik zîde ilmuhû ve Dergâh-ı mu‘allâm yeniçerileri ocağından olan husûsa mübâşir ta‘yîn olunan (boş) zîde kadruhûya hitap eden “Midye’de reyanın odun ve kömür çıkartma, iskelelere nakletme ve tüccara satma nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin tedibine dair arz üzere” verilen hükümün⁴⁵⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.57. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 156 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
56	8	51	156		Odun Kömür		Reaya	

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 51, Hüküm: 156 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 258-259.

hükümlerden 15-24 Ekim 1767 tarihli, Hâslar kazâsı nâibine hitap eden “İstanbul'a gelen gemi samanının ve araba samanının satış, ücret ve narh nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁵⁹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.58. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 189 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
57	8	61	189		Saman			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 9-17 Mayıs 1768 tarihli, Üsküdar kâdîsı Mehmed zîdet fezâiluhûya hitap eden “Civar köylerden Üsküdar'a araba, gemi ve kayık ile gelen kömürün mahzenlere konulma, satış ve narh nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin tedibine dair ilâm üzere” verilen hükmün⁴⁶⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.59. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 324 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
58	8	103	324		Kömür			Üsküdar

⁴⁵⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 61, Hüküm: 189 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 260.

⁴⁶⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 103, Hüküm: 324 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 272-274.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 26 Temmuz-4 Ağustos 1768 tarihli, Midye nâhiyesi nâibine ve Dergâh-ı mu'allâm yeniçerileri ocağından odun husûsına mübâşir ta'yîn olunan (boş) zîde kadruhûya hitap eden "Reayanın Petroz dağından Midye'ye tabi iskelelere odun ve kömür nakletme ve gemi reislerine satma nizamına ve bu nizama muhalefet ederek reyadan vergi talep eden kişilerin müdahalelerinin önlenmesine, ısrarları halinde cezalandırılmalarına dair" verilen hükmün⁴⁶¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.60. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 407 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
59	8	133	407	Deniz	Odun Kömür		Reaya- Gemi Reisleri	Midye

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 4-13 Ağustos 1768 tarihli, Silivri nâhiyesi nâibine hitap eden "İstanbul'a gemi ile kömür nakletme ve narh nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair arz üzere" verilen hükmün⁴⁶² analizi aşağıda verilmektedir.

⁴⁶¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 133, Hüküm: 407 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 279-280.

⁴⁶² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 155, Hüküm: 494 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 282-283.

Tablo 3.61. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 494 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
60	8	155	494	Deniz	Kömür			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 23 Nisan-1 Mayıs 1775 tarihli, İstanbul kâdisına hitap eden “Tekfurdağı tüccarının İstanbul Unkapanı’na un getirme, ekmekçilere satma ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefet ederek fazla vergi talep edenlerin müdahalesinin önlenmesine dair ilam üzere” verilen hükümün⁴⁶³ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.62. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 839 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
61	8	256	839		Un			Tekfurdağı

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 21-29 Haziran 1775 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesinde

⁴⁶³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 256, Hüküm: 839 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 289-291.

nâibü’ş-şer‘a hitap eden “Gemi reisi tüccarın Şile iskelesinden odun satın alma, İstanbul’a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin müdahalelerinin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁶⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.63. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 942 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
62	8	288	942	Deniz	Odun		Gemi Reisi Tüccar	Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 20-29 Temmuz 1775 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Şile Ahmetli köyünden odun kesme, hayvanlarla iskelelere nakletme ve gemicilere satma nizamına ve bu nizama muhalefet edenlerin müdahalelerinin önlenmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁶⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.64. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 972 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
63	8	297	972	Deniz	Odun		Gemi Reisi Tüccar	Şile

⁴⁶⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 288, Hüküm: 942 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 292.

⁴⁶⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 297, Hüküm: 972 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 293.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 26 Ekim- 4 Kasım 1775 tarihli, İstanbul kâdısına hitap eden “Galata tüccarlarının Hindistan'dan İstanbul'a muhtelif emtia nakletme, satma, gümrük ve vergi nizamına ve bu nizama muhalefet eden tülbentçi esnafının müdahalesinin önlenmesine dair hükmün yenilenmesi için arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁶⁶ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.65. İstanbul 8. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 1088 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
64	8	332	1088	Deniz	Emtia		Galata Tüccarları	Hindistan

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 5-14 Aralık 1775 tarihli, Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Şile Yeniköy'de köy ahalisinin dağlardan kömür çıkartma, Şile iskelesine nakletme ve İstanbul'a kömür nakleden gemi reislerine satma nizamına ve bu nizama muhalefet eden gemi reislerinin

⁴⁶⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 332, Hüküm: 1088 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 293-294.

müdahalelerinin önlenmesi hususunun ilgili kadılıkta görülmesine dair arzuhal üzere” verilen hükmün⁴⁶⁷ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.66. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 1114 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
65	8	339	1114		Kömür		Reaya	Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 2-11 Mart 1776 tarihli, Havâss-ı refî’a kazâsı muzâfâtından Midye nâhiyesi nâibine hitap eden “Midye’de reyanın dağdan kömür ve odun çıkartma, İstanbul’daki iskelelere nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet ederek odun ve kömür çıkartmaya mani olan mültezimin müdahalesinin önlenmesine dair arz üzere” verilen hükmün⁴⁶⁸ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.67. İstanbul 8. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 1203 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
66	8	367	1203		Kömür		Reaya	Midye

⁴⁶⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 339, Hüküm: 1114 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 295-296.

⁴⁶⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 8, s. 367, Hüküm: 1203 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 301-302.

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 30 Nisan-9 Mayıs 1776 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Şile'ye tabi cibal-i mübahadan odun kesme, araba ve hayvanlarla iskeleye, gemi ile İstanbul'a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet eden gemi reislerinin teaddilerinin önlenmesine dair” verilen hükmün⁴⁶⁹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.68. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 20 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
67	9	4	20		Odun			Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden yine 30 Nisan-9 Mayıs 1776 tarihli, Üsküdar kazâsı muzâfâtından Şile nâhiyesinde nâibü'ş-şer' olan mevlânâ (boş) zîde ilmuhûya hitap eden “Şile'ye tabi cibal-i mübahadan odun kesme, araba ve hayvanlarla iskeleye, gemi ile İstanbul'a nakletme ve satma nizamına ve bu nizama muhalefet eden gemi reislerinin teaddilerinin önlenmesine dair” verilen hükmün⁴⁷⁰ analizi aşağıda verilmektedir.

⁴⁶⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 4, Hüküm: 20 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 305.

⁴⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 5, Hüküm: 22 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 306.

Tablo 3.69. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 22 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
68	9	5	22		Odun			Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 16-25 Ağustos 1776 tarihli, Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Cibal-i mübahadan odun kesme, kömür çıkartma, bunları Şile iskelesine nakletme, gemi reislerine satma ve gemi reisleri tarafından nöbet usulüne göre İstanbul'a nakletme nizamlarına muhalefet eden gemi reislerinin teaddilerinin önlenmesine dair” verilen hükümün⁴⁷¹ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.70. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 201 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
69	9	54	201		Odun			Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴⁷¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 54, Hüküm: 201 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 310-311.

hükümlerden 5-14 Eylül 1776 tarihli, Şile nâhiyesi nâibine hitap eden “Şile’ye tabi Yeniköy reayasının cibali mübahadan kömür çıkartma, Şile iskelesine nakletme, nöbet usulüne tabi olmaksızın cari narh fiyatı üzerinden gemi reislerine satma, gemi reislerinin nöbet usulüne göre bu kömürleri İstanbul’a nakletme ve satma nizamlarına ve bu nizamlara muhalefet eden gemi reislerinin teaddilerinin önlenmesine dair” verilen hükmün⁴⁷² analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.71. İstanbul 9. Ahkâm Defteri’nde Yer Alan 212 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
70	9	57	212		Kömür		Reaya	Şile

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)’de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri’nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 3-12 Kasım 1776 tarihli, Galata kâdısına hitap eden “Galata bezistanında hassa münadilerin mîrî ve askeri muhalefat satışından aldıkları dellaliye ücretinden hisse talep eden Galata bitpazarı çarşısı dellallarının teaddilerinin önlenmesine dair” verilen hükmün⁴⁷³ analizi aşağıdadır.

⁴⁷² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 57, Hüküm: 212 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 314.

⁴⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 77, Hüküm: 285 Aktaran: Kal’a, a.e., s. 317-318.

Tablo 3.72. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 285 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
71	9	77	285		Dellaliye	Hisse Talep	Hassa Münadiler-Galata Bitpazarı Dellaları	Galata

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan hükümlerden 3-11 Aralık 1776 tarihli, İstanbul kâdısına hitap eden "İstanbul'a gemi ile gelen her çeşit meyvenin satış ve narh nizamına ve bu nizama muhalefet olunmamasına dair" verilen hükümün⁴⁷⁴ analizi aşağıda verilmektedir.

Tablo 3.73. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 304 No.lu Ticari Hükümün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
72	9	83	304	Deniz	Meyve			

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun ve fakat mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun değildir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)'de bulunan İstanbul Ahkâm Defterleri'nde yer alan ve araştırmanın amacına göre piyasa yapıcı hüküm olarak seçilmiş olan

⁴⁷⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 83, Hüküm: 304 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 319.

hükümlerden 9-18 Nisan 1777 tarihli, Galata kâdîsına hitap eden “Rumeli kasaba, köy, çiftlik ve eğreklerinde hayvan kesilen ve yapağı biriktirilen yerlerden, Selanik'te üretilen yeniçeri çûkaları için gerekli olan yapağı miktarı karşılanmadan tüccar vesair kişilere yapağı satılmamasına dair” verilen hükmün⁴⁷⁵ analizi aşağıdadır.

Tablo 3.74. İstanbul 9. Ahkâm Defteri'nde Yer Alan 471 No.lu Ticari Hükmün Analizi

Sıra	İstanbul Ahkâm Defteri			Nakliyat	Mal	Ticaret	Tüccar	Mahal
	Defter No.	Sayfa No.	Hüküm No.					
73	9	130	471		Yapağı	Yeniçeri Çûkası		Rumeli, Selanik

Yukarıda analiz edilen ve 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin 2. dönemine ait (1760 yılından sonra) olan hüküm; mal ve mahal bakımından daha ileri bir analize dahil edilmeye uygun bulunmuştur.

3.4. BULGULAR

Piyasa yapıcı ahkâmın analizinden tarih, mahal (yer) ve mal hakkındaki bilgilerin en açıklayıcı bilgiler olduğu, ticaret ve tüccar bilgilerinin derlenmeye uygun olmadığı, nakliyat bilgilerinin ise mevcut olduğunda çoğu kez deniz nakliyatı üzerine olduğu bulunmuştur. Buna göre analizler mahal (yer) ve mal verileri üzerine yoğunlaştırılmıştır. Bu analiz bilgilerinin daha sonra tarih bilgileri ile detaylandırılması hedeflenmiştir.

Bulgular bölümü; yakalama alanı bulgularını, mal grubu bulgularını, dönemlere göre yakalama alanı ve mal grubu bulgularını işlemiştir.

3.4.1. Yakalama Alanı Bulguları

İstanbul'un 18. yüzyılda Ahkâm Defterlerindeki bilgilere göre ticaret yapılan yerleri belirlenmiştir. Yer bilgileri, nakliye bilgilerinin daha çok deniz nakliyesini gösterdiğinden iskele bilgileri ile donatılmıştır. Yer bilgileri ile yakalama alanı

⁴⁷⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *İstanbul Ahkâm Defterleri*, Defter: 9, s. 130, Hüküm: 471 Aktaran: Kal'a, a.e., s. 323-325.

bilgilerinin üretilmesi hedeflenmiştir. Yakalama alanını belirlemek amacı ile önce verilerdeki 26 adet yer belirlenmiştir. Belirlenen bu yerler aşağıdaki tabloda bir çizelge halinde verilmektedir.

Tablo 3.1. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Ahkâm Defterlerine göre Yerler

Sıra	Yer
1	Mısır
2	İzmit
3	Istranca
4	Kumkapı
5	Bozhanlı (Beykoz)
6	İmranlı (Şile)
7	Ağva
8	Beykoz
9	Kıyıköy (Midye-Kırklareli Kdz Sahili)
10	Varna
11	Fransa (Frengistan)
12	Karadeniz
13	Kandıra
14	Üsküdar
15	Çınarcık
16	Şile
17	Anadolu Kavağı (Yaroz İvri)
18	Terkos
19	Silivri
20	Tekfurdağı (Tekirdağ)
21	Hindistan
22	Galata
23	Selanik
24	Eminönü
25	Karataş (Adalar)
26	Eyüp

Elde edilen yer listesi önce bölge bilgilerine, daha sonra bölge bilgileri yakalama alanı bilgilerine karşılık gelecek şekilde kodlanmıştır. Bölge bilgilerinin kodlanmasına yer bilgilerine dayalı olarak önce merkez (İstanbul içi) yerlerin ayrılması,

sonra doğu ve batı olmak üzere uzak yerlerin ayrılması ile başlanmıştır. Merkez yerler ile uzak yerler dışında kalan yerler İstanbul'un çevresi dörüü parça (kadrant) olarak Kuzeybatı, Güneybatı, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere kodlanmıştır. Buna göre merkez, doğu, batı, Kuzeybatı, Güneybatı, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere 7 adet bölge bilgisi üretilmiş olmaktadır. Daha sonra bölgelere göre yakalama alanları kodlanır iken merkez yerler merkez yakalama alanı, uzak yerler uzak yakalama alanı ve çevre yerler çevre yakalama alanı olarak kodlanmıştır. Bu kodlama işlemi aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 3.2. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Ahkâm Defterlerine göre Bölgeler

Sıra Say	Yer	Bölge	Yakalama Alanı
4	Kumkapı	Merkez	Merkez
14	Üsküdar	Merkez	Merkez
22	Galata	Merkez	Merkez
24	Eminönü	Merkez	Merkez
26	Eyüp	Merkez	Merkez
3	Istranca	Kuzeybatı çevre	Çevre
9	Kıyıköy (Midye-Kırklareli Kdz Sahili)	Kuzeybatı çevre	Çevre
18	Terkos	Güneybatı çevre	Çevre
19	Silivri	Güneybatı çevre	Çevre
20	Tekfurdağı (Tekirdağ)	Güneybatı çevre	Çevre
5	Bozhanlı (Beykoz)	Kuzeydoğu çevre	Çevre
6	İmranlı (Şile)	Kuzeydoğu çevre	Çevre
7	Ağva	Kuzeydoğu çevre	Çevre
8	Beykoz	Kuzeydoğu çevre	Çevre
16	Şile	Kuzeydoğu çevre	Çevre
17	Anadolu Kavağı (Yaroz İvri)	Kuzeydoğu çevre	Çevre
2	İzmit	Güneydoğu çevre	Çevre
13	Kandıra	Güneydoğu çevre	Çevre
15	Çınarcık	Güneydoğu çevre	Çevre
25	Karataş (Adalar)	Güneydoğu çevre	Çevre
1	Mısır	Doğu	Uzak
12	Karadeniz	Doğu	Uzak
21	Hindistan	Doğu	Uzak
10	Varna	Batı	Uzak
11	Fransa (Frengistan)	Batı	Uzak
23	Selanik	Batı	Uzak

Yukarıdaki yakalama alanı kodlamasına göre 18. yüzyıl İstanbul Ticaretine ait Ahkâm Defterleri'nde 5 adet merkez yakalama alanı, 2 adet Kuzeybatı, 3 adet Güneybatı, 6 adet Kuzeydoğu ve 4 adet Güneydoğu olmak üzere 15 adet çevre yakalama alanı ve 6 adet uzak yakalama alanı (3 adet Doğu ve 3 adet Batı) olmak üzere 26 adet yer bilgisi, 3 halkalı yakalama alanı bilgisine kodlanmış olmaktadır.

3.4.2. Mal Grubu Bulguları

İstanbul'un 18. yüzyılda Ahkâm Defterlerindeki bilgilere göre ticaret yapılan mallar belirlenmiştir. Ahkâm analizlerinden mal bilgileri yanı sıra emlak ve dellaliye gibi hizmetler ile vergi ve esir ticareti konularında birer hüküm yer aldığı belirlenmiştir. Bu kalemler mal bilgilerine dahil edilmemiştir. Buna göre 16 adet mal belirlenmiştir. Belirlenen bu mallar aşağıdaki tabloda bir çizelge halinde verilmektedir.

Tablo 3.3. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Ahkâm Defterlerine göre Mallar

Sıra	Mal
1	Tahıl
2	Odun Kömür
3	Yumurta Yoğurt
4	Donyağı
5	Balık
6	Sönmüş kireç
7	Bamya
8	Kağıt
9	Un
10	Saman
11	Enfiye
12	Emtia
13	Meyve
14	Yapağı
15	Koyun
16	Kahve

Mal bilgileri listesinden yiyecek-içecek, yakacak ve çeşitli kullanma malları bulunduğu görülmüştür. Mal bilgileri son analiz düzeyine kadar bu detayda tutulacaktır. Son analizde mal bilgilerinin kategorileştirilmesi şekillendirecektir.

3.4.3. Yakalama Alanı ve Mal Grubu Bulguları

Osmanlı'da 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defterleri'nde İstanbul ticaretinde 73 ahkâmdan yerlerine ve mallarına göre dağılımı yapılabilen 54 ahkâm bulunmaktadır.

Geriye kalan 19 ahkâmda yer ve zaman bilgileri bir matris oluşturacak şekilde hücreler oluşturmamıştır. Bu durumda yer ve mal bilgilerinin karşılıklı gelmesi açısından 54 ahkâmın analizi üzerinden devam edilmiştir.

Yer bilgileri ile mal bilgilerinin karşılıklı gelecek şekilde yer aldığı bir matris oluşturulması hedeflenmiştir. Böyle bir yer-mal matrisinde yer bilgilerine karşılık gelen mal bilgileri bulunarak toplu değerlendirmeler kolaylık ile yapılabilecektir. Düzenlenen bu matris, 26 adet yer bilgisine karşılık gelen 11 adet mal bilgisini içermektedir. Buna göre 18. yüzyıl İstanbul ticaretinde mallara ait ahkâmın yerlere göre dağılımı bir matris şeklinde aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 3.4. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yerlere göre Dağılımı

Yer	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Mısır	1										1	2
İzmit		1										1
Istranca		4										4
Kumkapı		1										1
Bozhanlı (Beykoz)		1										1
İmranlı (Şile)		1										1
Ağva		1										1
Beykoz				2								2
Kıyıköy (KzKdz Sahili)		7										7
Varna		3										3
Fransa (Frengistan)						1						1
Karadeniz		1										1
Kandıra		2										2
Üsküdar	1	2						1				4
Çınarcık		1										1
Şile		8	1									9
Anadolu Kavağı (Yaroz)		4										4
Terkos		2										2
Silivri		1										1
Tekfurdağı (Tekirdağ)							1					1
Hindistan								1				1
Selanik									1			1
Eminönü					1							1
Karataş (Adalar)		1										1
Eyüp		1										1
Toplam	2	42	1	2	1	1	1	1	1	1	1	54

Yer bilgisine dayalı yer-mal matrisini bölge-mal matrisine çevirmek için 26 adet yer bilgisinin (merkez, doğu, batı, Kuzeybatı, Güneybatı, Kuzeydoğu ve Güneydoğu bölgeleri olmak üzere) 7 adet bölge bilgisine çevrilmesi gerekmiştir. Yukarıdaki yer-mal bilgilerine dayalı olarak elde edilen bölge-mal matrisi aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.5. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Bölgelere göre Dağılımı

Mal \ Bölge	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	1	4			1			1				7
Kuzeybatı çevre		11										11
Güneybatı çevre		3					1					4
Kuzeydoğu çevre		15	1	2								18
Güneydoğu çevre		5										5
Doğu	1	1							1		1	4
Batı		3				1				1		5
Toplam	2	42	1	2	1	1	1	1	1	1	1	54

Yukarıdaki bölge-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok Kuzeybatı ve Kuzeydoğu bölgelerine (%53) ve mal olarak odun kömüre (%78) ait olduğu gösterilmektedir.

Yer bilgisine dayalı bölge-mal matrisini yakalama alanı-mal matrisine çevirmek için 7 adet bölge bilgisinin (merkez, çevre ve uzak yakalama alanları olmak üzere) 3 adet yakalama alanı bilgisine çevrilmesi gerekmiştir. Yukarıdaki bölge-mal bilgilerine dayalı olarak elde edilen yakalama alanı-mal matrisi aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.75. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı

Yakalama Alanı \ Mal	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	1	4	0	0	1	0	0	1	0	0	0	7
Çevre	0	34	1	2	0	0	1	0	0	0	0	38
Uzak	1	4	0	0	0	1	0	0	1	1	1	9
Toplam	2	42	1	2	1	1	1	1	1	1	1	54

Yukarıdaki yakalama alanı-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok çevre yakalama alanına (%70) ve mal olarak yine odun kömüre (%78) ait olduğu gösterilmektedir.

3.4.4. Dönemlere göre Yakalama Alanı ve Mal Grubu Bulguları

Araştırmaya veri olan 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defterleri 1743-1777 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Daha önceki bölümlerde Osmanlı'nın 18. yüzyıl ticaretinin 1760 yılından önce ve 1760 yılından sonra olmak üzere iki döneme bölünebildiği belirlenmiştir. Bu durumda araştırmaya veri olan 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm Defterleri 1743-1759 yıllarıdakiler (ilk dönem) arası ve 1760-1777 yılları arasındakiler (son dönem) olmak üzere ikiye bölünebilir.

İstanbul Ahkâm Defterleri'nde 18. yüzyıl'ın ilk döneminde (1743-1759 yılları arasında) İstanbul ticaretinde 36 ahkâmdan (73 ahkâm içerisinde ilk 36 ahkâm) yerlerine ve mallarına göre dağılımı yapılabilen 25 ahkâm bulunmaktadır.

İstanbul Ahkâm Defterleri'nde 18. yüzyıl son döneminde (1760-1777 yılları arasında) İstanbul ticaretinde 37 ahkâmdan (73 ahkâm içerisinde son 37 ahkâm) yerlerine ve mallarına göre dağılımı yapılabilen 29 ahkâm bulunmaktadır.

Daha önceki bölümde ele alınan önce bölge-mal matrisi (7 bölge ve 11 mal üzerinden) sonra yaklaşma alanı-mal matrisi (3 yaklaşma alanı ve 11 mal üzerinden) aşağıda dönemlere göre ayrılmış şekilde incelenmektedir.

İstanbul ticaretinde 18. yüzyıl'ın ilk döneminde (1743-1759 yılları arasında) mallara ait ahkâmın bölgelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 3.76. 18. Yüzyıl'ın İlk Döneminde (1743-1759 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Bölgelere göre Dağılımı

Bölge \ Mal	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4
Kuzeybatı çevre	0	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7
Güneybatı çevre	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kuzeydoğu çevre	0	3	0	2	0	0	0	0	0	0	0	5
Güneydoğu çevre	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Doğu	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Batı	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3
Toplam	2	19	0	2	1	1	0	0	0	0	0	25

Yukarıdaki bölge-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl ilk dönemi (1743-1759 yılları arası) İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok Kuzeybatı ve Kuzeydoğu bölgelerine (%48) ve mal olarak odun kömüre (%76) ait olduğu gösterilmektedir.

İstanbul ticaretinde 18. yüzyıl'ın ilk döneminde (1743-1759 yılları arasında) mallara ait ahkâmın yakalama alanlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 3.77. 18. Yüzyıl İlk Döneminde (1743-1759 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı

Yakalama Alanı	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	1	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4
Çevre	0	14	0	2	0	0	0	0	0	0	0	16
Uzak	1	3	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5
Toplam	2	19	0	2	1	1	0	0	0	0	0	25

Yukarıdaki yakalama alanı-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl ilk dönemi (1743-1759 yılları arası) İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok çevre yakalama alanına (%64) ve mal olarak odun kömüre (%76) ait olduğu gösterilmektedir.

İstanbul ticaretinde 18. yüzyıl'ın son döneminde (1760-1777 yılları arasında) mallara ait ahkâmın bölgelere göre dağılımı aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 3.78. 18. Yüzyıl'ın Son Döneminde (1760-1777 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Bölgelere göre Dağılımı

Bölge	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
Kuzeybatı çevre	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
Güneybatı çevre	0	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4
Kuzeydoğu çevre	0	12	1	0	0	0	0	0	0	0	0	13
Güneydoğu çevre	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Doğu	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	2
Batı	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
Toplam	0	23	1	0	0	0	1	1	1	1	1	29

Yukarıdaki bölge-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl son dönemi (1760-1777 yılları arası) İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok Kuzeybatı, Güneybatı ve Kuzeydoğu bölgelerine (%72,4) ve mal olarak odun kömüre (%79,3) ait olduğu gösterilmektedir.

İstanbul ticaretinde 18. yüzyıl'ın son döneminde (1760-1777 yılları arasında) mallara ait ahkâmın yakalama alanlarına göre dağılımı aşağıdaki tabloda ele alınmaktadır.

Tablo 3.79. 18. Yüzyıl Son Döneminde (1760-1777 yılları arasında) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılımı

Yakalama Alanı	Mal											Toplam
	Tahıl	Odun Kömür	Balık	Sönmüş kireç	Bamya	Kağıt	Un	Enfiye	Emtia	Yapağı	Kahve	
Merkez	0	2	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3
Çevre	0	20	1	0	0	0	1	0	0	0	0	22
Uzak	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	1	4
Toplam	0	23	1	0	0	0	1	1	1	1	1	29

Yukarıdaki yakalama alanı-mal matrisinin incelenmesinde; Ahkâm Defterlerine dayalı piyasa yapıcı ahkâm bilgilere göre 18. yüzyıl son dönemi (1760-1777 yılları arası) İstanbul ticaretinin bölge olarak en çok yine çevre yakalama alanına (%75,9) ve mal olarak odun kömüre (%79,3) ait olduğu gösterilmektedir.

3.5. BULGULARIN YORUMLANMASI VE TARTIŞMA

İstanbul Ahkâm Defterleri'nin incelenmesinden İstanbul'un 18. yüzyıldaki ticaretinin genellikle odun-kömür mal grubu için çevre yakalama alanları dahilinde deniz taşımacılığına dayandığı yukarıdaki bölümde bulunmuştur. Bu bulgu, odun-kömür grubu hakkında ahkâmın yoğun olması ile tahıl ikmalinin gedikler üzerinden hala devlet tarafından sıkı takip edilmesi (serbestleştirilmemesi) ile yakından ilgili olabileceği yorumlanabilir. Ekmek üretimi ve barınma ile ilgili olan odun-kömür ticaretine odaklanması, 18. yüzyıl İstanbul ticaretinde diğer mal gruplarında serbestleştirme sürecinin sürdüğüne işaret ediyor olabilir.

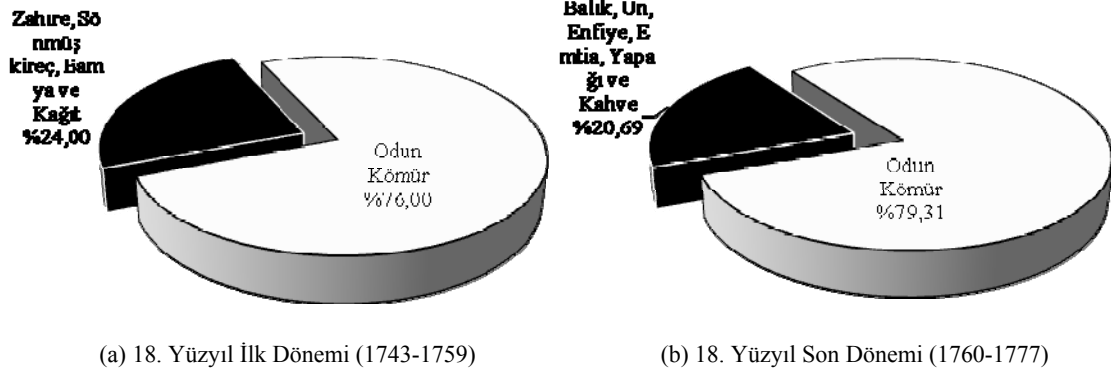
Tablo 3.80. 18. Yüzyıl, İlk Dönem (1743-1759) ve Son Dönem (1760-1777) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Dağılım Payı (%)

Mal	18. Yüzyıl Toplam	18. Yüzyıl İlk Dönem (1743-1759)	18. Yüzyıl Son Dönem (1760-1777)
Odun Kömür	77,78	76,00	79,31
Tahıl	3,70	8,00	0,00
Sönmüş kireç	3,70	8,00	0,00
Bamya	1,85	4,00	0,00
Kağıt	1,85	4,00	0,00
Balık	1,85	0,00	3,45
Un	1,85	0,00	3,45
Enfiye	1,85	0,00	3,45
Emtia	1,85	0,00	3,45
Yapağı	1,85	0,00	3,45
Kahve	1,85	0,00	3,45
Toplam	100,00	100,00	100,00

İstanbul için 18. yüzyıl'ın ilk döneminde (1743-1759 yılları arasında) ikmal edilen tahıl, sönmüş kireç, bamya ve kağıt 18. yüzyıl'ın son döneminde (1760-1777 yılları arasında) önemini kaybetmiştir. Bu kapsamda olmak üzere 18. yüzyıl ilk dönem (1743-1759 yılları arası) ahkâmının arasında bu malların ağırlığı %24,0 tutmuştur.

İstanbul için 18. yüzyıl'ın ilk döneminde (1743-1759 yılları arasında) ikmali önemli olmayan balık, un, enfiye, emtia, yapağı ve kahve 18. yüzyıl'ın son döneminde (1760-1777 yılları arasında) önem kazanmıştır. Bu kapsamda olmak üzere 18. yüzyıl son dönemi (1760-1777 yılları arası) ahkâmının arasında bu malların oranı %20,69 olmuştur.

Bu durumda İstanbul'a 18. yüzyılda odun-kömür ikmalinde en çok yer alan (%77,78) mal olmuştur. İstanbul'a odun-kömür ikmalinin önemi 18. yüzyıl'ın ilk döneminden (1743-1759 yılları arasından) (%76,00'dan) 18. yüzyıl son dönemine (1760-1777 yılları arasına) (%79,31'e) %3,31 artmıştır.

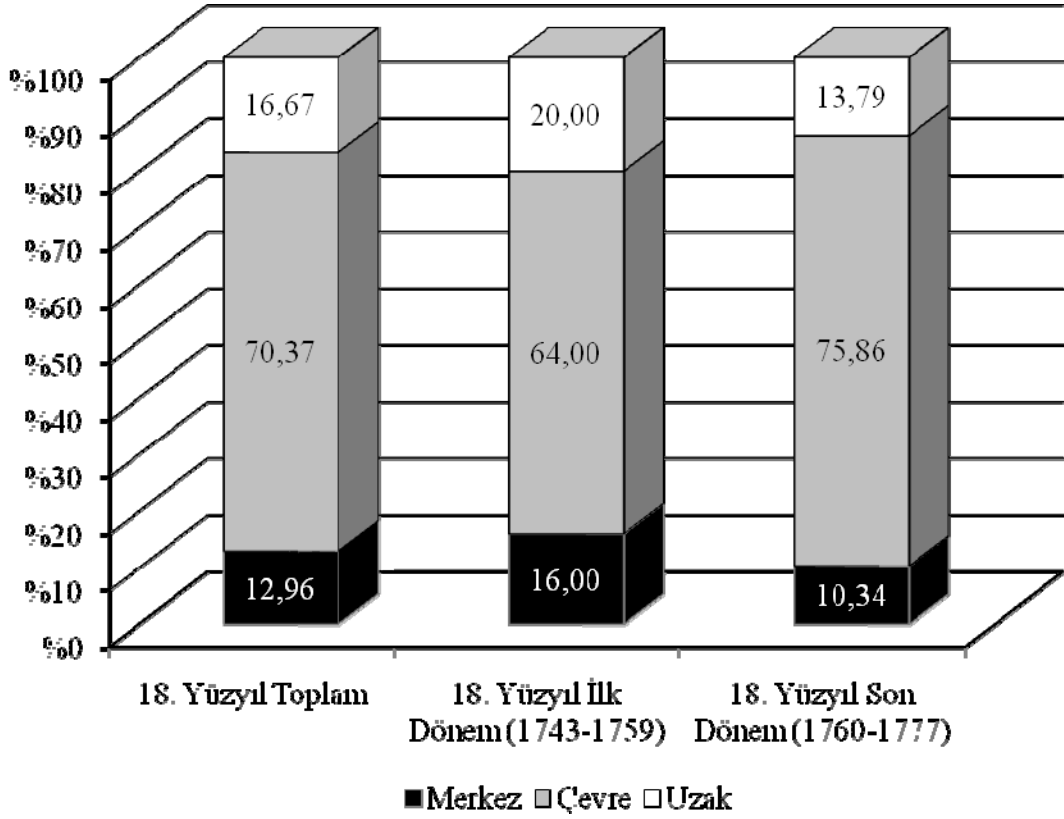
Şekil 3.2. 18. Yüzyıl İstanbul Ticaretinde Odun-Kömür İkmaline Verilen Önemin Artması

Benzer şekilde Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılda giderek merkez yakalama alanları ve uzak yakalama alanlarından çekilmekte olduğu bulunmuştur.

Osmanlı'da 18. yüzyıl İstanbul ticareti yüzyılın ikinci döneminde (1760-1777 yılları arasında) birinci döneme (1743-1759 yılları arasına) göre;

- Uzak yakalama alanında ve merkez yakalama alanı üzerinde daha az durmaya başlamıştır,
- Çevre yakalama alanı üzerinde daha çok durmaya başlamıştır.

Osmanlı'da 18. yüzyıl, ilk dönemi (1743-1759 yılları arası) ve son dönemi (1760-1777 yılları arası) için İstanbul ticaretinde mallara ait ahkâmın yakalama alanlarına göre dağılım payı (%) aşağıdaki şekilde grafik olarak gösterilmektedir.

Şekil 3.3. 18. Yüzyıl, İlk Dönem (1743-1759) ve Son Dönem (1760-1777) İstanbul Ticaretinde Mallara ait Ahkâmın Yakalama Alanlarına göre Dağılım Payı (%)

Osmanlı İmparatorluğu 18. yüzyılın ilk döneminden (1760-1777 yılları arasında) ikinci dönemine (1743-1759 yılları arasında) İstanbul merkez piyasaları ile uğraşmayı %20'den %13,79'a; uzak ikmal noktalarından iase teminini %16'dan %10,34'e indirmiştir. İstanbul'un çevre yakalama alanı 18. yüzyılın ilk döneminden (1760-1777 yılları arasında) ikinci dönemine (1743-1759 yılları arasında) %64'ten %75'86'ya yükselmiştir.

Bu sonuçlar tahıl ikamlinin kurallı oluşu, Mısır'ın tahıl ikmalinden düşüşü ve Zahire Nezareti'nin kuruluşu bilgileri⁴⁷⁶ ile tutarlılık içerisindedir.

⁴⁷⁶ Yıldırım, "Bread and Empire: The Workings of Grain Provisioning in İstanbul during the Eighteenth Century", *a.g.e.*, s. 3-4; McGowan, "Ayanlar Çağı 1699-1812", İncılık ve Quataert, *a.g.e.*, s. 845.

Çalışmanın bu bölümündeki ampirik analizlerin sonuçlarına göre İstanbul’da 18. yüzyılda ticaret iâşe ilkesine göre yürütülür iken konjonktürel gelişmeler sonucunda durumun şehrin ancak temel ihtiyaçlar peşine düşerek varlığını sürdürebilme mücadelesine (*struggle for existence*) düşürdüğü bulunmuştur. Evrimsel yaklaşıma dahil ekolojik sosyolojiye ait bir metafor olan varlığını sürdürebilme mücadelesi terimi (suni seçmenin –seleksiyonun– tersi olarak) bir varlığın biricikliğini de kullanarak gücünü ortaya koyma durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁷⁷ Rekabetin böyle dışını tırnağına takarak düşük bir düzeyde sürdürülmesi, kendi içerisinde olumlu olsa bile sosyal açıdan dramatik bir vizyona karşılık gelmektedir.⁴⁷⁸

Durumu siyasi, askeri, sosyal ve ekonomi yönünden olumluya dönmeyen ve gelecekte de dönmeyeceği bilinen Osmanlı İmparatorluğu için bu durum uzaklardan çekilme ve evinde kontrolü kaybetme anlamına da gelebilirken, pazar ekonomisine geçişin zorluklarına da işaret ediyor olabilir.

---

⁴⁷⁷ Albert Low, “Creativity and Intention in Evolution”, *ReVision*, 2008, 30 (1/2), s. 90-91.

⁴⁷⁸ Sherwin Klein, “The Natural Roots of Capitalism and Its Virtues and Values”, *Journal of Business Ethics*, 2003 (2. Kısım), 45 (4), s. 394.

SONUÇ

İktisat tarihinde 18. yüzyılda İstanbul üzerine yapılan bu çalışma ticaret temelli olarak ele alınmıştır. Ticaret temelli iktisat ve iktisat tarihi politik, askeri, idari bir çok konuyu kapsamakta olsa da aslen sosyal ve kültürel konu üzerinden ilerlemektedir. Bu açıdan hareket edildiğinde bu çalışma için politik, askeri ve idari konular elenerek değil fakat bunların sosyal ve kültürel olgular etrafındaki örölüşü ile şekillenen bir iktisat tarihi yöntemi söz konusu olmuştur.

Yapısal özelliklerin incelenmesi ile başlayan çalışmada bunların taksonomisi dünya ekonomisi kavramı etrafında bir medeniyet konusu şeklinde ele alınmıştır. Aksi taktirde, onlar sadece bir olaylar ve olgular zinciri şeklinde ele alınmış olsalardı, binlercesi ile sonu böyle bir çalışmanın kapsamını aşacak şekilde uğraşmak zorunda kalınacaktı. Böylece çalışmanın ilk sonucu bir ekonomi görüşü kullanarak araştırma konusu içerisinde iktisat tarihinde nelerin olduğunu, onların nasıl olduklarına ait bilgilerin düzenlendiği bir taksonomi etrafında düzenlemek olmuştur. Böyle bir yöntem, dünya ekonomisi yaklaşımı, bir yüzyıl kadar bir dönemi kapsayan bir konu için konjonktürel bir çalışmanın yapılabirliğini öne sürmüştür. Her ne kadar yapısal unsurlar ile desteklenmiş olsa bile sonuç olarak bu çalışma konjonktürel bir çalışma olma özelliğindedir. Diğer bir deyiş ile çalışmanın konjonktürel bir çalışma olma özelliği çeşitli yapısal unsurlar ile desteklenmiştir. Çalışma konusunun bir yüzyıllık olan süreç özellikleri onu birçok yapısal özellikte olan iktisat tarihi çalışmasının önüne geçirebilecek bir özelliği olmasına rağmen, daha uzun dönemi (örneğin birkaç yüzyılı) ve İstanbul'un dışında daha geniş bir yeri (örneğin dünyayı) kapsamamış olması onun konjonktürel olma özelliğini yukarı doğru sınırlayıcı bir husus olmuştur.

Birçok şehrin iktisat tarihi onların kurucuları ve bugünkü sahiplerinin ya aynı olması ya da bunun bir öneminin olmaması yüzünden İstanbul'unki ile karşılaştırılmaz derecede önemsizdir. İstanbul'da 18. yüzyılda ticaret konusunu işler iken ekonomi temelli olmak üzere sosyal ve kültürel yönden bazı baskıların ya da kolaylıkların, gerilimlerin ya da kolaylaştırıcıların etkisi altında olduğu belirlenmiştir. Bu anlamda

çalışmanın yeri (mekanı) İstanbul'un dışına taşmış ve dönem olarak 18. yüzyıldan biraz öncesi ya da biraz sonrası da çalışmaya dahil edilmesi gereği ile karşılaşılmıştır. Bu kapsamda olmak üzere İstanbul 18. yüzyılda Osmanlı'nın başşehridir ve Osmanlı doğulu bir topluluğun batıya doğru kurduğu baskı üzerine tesis edilmiş bir imparatorluktur. Bu anlamda Osmanlı'nın kuzeyden ve batıdan gelen bir durdurucu tepki ile karşılaşmış olduğu, aynı tepkinin Osmanlı'nın doğusu ve güneyindeki genişlemesini de pasifleştirdiği belirlenmiştir. Sonuç olarak 18. yüzyıl dünyasında yavaş ilerleyen ancak birleştirici bir ticaret medeniyetinin Osmanlı İmparatorluğunu konjonktürel bir değişim içerisine soktuğu bulunmuştur. Bu konular itibarı ile çalışma Osmanlı'yı ve Avrupa'yı çalışma konusunun içine dahil etmiştir. Ancak bu duhulde her zaman 18. yüzyılda İstanbul'da ticaret konusunun başatlığı gözetilmiştir.

Genel anlamda 18. yüzyıl hem Osmanlı İmparatorluğu ve hem de Avrupa için sosyo ekonomik açıdan istikrarın, derlenme ve toparlanmanın hakim olduğu; nüfus artışı ve göç olgularının yaşandığı; alt yapıların gözden geçirilerek iyileştirildiği bir dönem olmuştur. Ancak araştırmada elde edilen bilgilere göre sonuçta bu dönemin sonu itibarı ile bu olumlu havayı Avrupa bir gelişme fırsatı olarak değerlendirebilir iken aynı son Osmanlı için sıklıkla durgunluk, gerileme ya da çöküş terimleri ile ifade edilebilecek fakat özet olarak Avrupa baskısına uyum sağlamak sureti ile Osmanlı'nın ekonomik bağımsızlığını kaybederek Avrupa'ya teslim ettiği bir dönem olarak betimlenebilmektedir. Osmanlı ekonomisi ve İstanbul'da ticaret bu dönemde yeni duruma uyum gösterme, yeniden yapılanma ve dönüşüm şeklinde gelişmiştir.

İstanbul'un Osmanlı İmparatorluğu'nun başşehri oluşu, 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunu çalışmak ile İstanbul'u çalışma arasında bazı bağlar kurulmasına yol açmıştır. Osmanlı ekonomi anlamında politik ve idari becerilerini 18. yüzyılda İstanbul'da en üst ve en olgunlaşmış düzeyde uygulamıştır. Bu anlamda İstanbul'u çalışmak için Osmanlı'yı çalışmak yanıltıcı sonuçlar doğurmamıştır; şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul dışında kalan yerleri ekonomi anlamında ticaret çerçevesinde ve gerek kültürel gerek sosyal olsun Osmanlı'ya yine İstanbul üzerinden ilişkilendirilmiş ve bağlanmıştır. Bunların yanı sıra, Osmanlı'nın ve bilhassa İstanbul'un sonradan Avrupa ile çok yakınlaşacak zımni zümrelerin gerek İstanbul'da ve gerek ise

İstanbul dışında Osmanlı politik, idari ve askeri iradesinin tersine bir gelişim göstermeleri İstanbul'u ya da Osmanlı'yı çalışmanın aynı zamanda Avrupa'yı çalışmak anlamına geldiğini de teyit etmiş olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamaya başladığı bir dönemde bütün tarihi özellikleri ile öne çıkan İstanbul'un 18. yüzyıl iktisat tarihi, onun bu dönemde eski katmanlarının (eski varislerinin) işlevlerinin artması, dünyadaki değişikliklerin onun ekonomisini etkilemesi bakımından özel bir öneme de sahiptir.

Çalışmada ele alınmış olan ve 18. yüzyılda İstanbul'daki ticareti kapsayacak şekilde Osmanlı'daki ve Avrupa'daki ekonomi ile ilgili olgu ve olayların birbirleri ile bazen aynı yönde bazen ise ters yönde etkileri belirlenebilecek şekilde ilgili oldukları belirlenmiştir. Böylece araştırma konusunun içerisine girecek çalışma alanlarının bir konjonktürü oluşturabilecek özelliklerde olduğu de belirlenmiş olmaktadır. Bu ilgili süreçlerin içerisinde İstanbul için fakat Osmanlı ve Avrupa için ayrı ayrı olmak üzere en çarpıcısı 18. yüzyılın yaklaşık 1760 yılı itibarı ile iki ayrı dönemde ele alınabilecek farklı özellikler getirmesi olmuştur. Bu dönüm noktasından itibaren Avrupa'da ve onun İstanbul'daki uzantılarında ticaret açısından iktisat tarihi parametrelerinde bir zenginleşme, genişleme ve parlaklaşma gözlenirken; Osmanlı'da ve bilhassa İstanbul'un kendisinde bir fakirleşme, daralma ve sönükleşme gözlenmiştir. Bu gözlemin fiiliyattaki temsilcisi olarak Osmanlı'nın yüzyılın başında bir dünya ekonomisi olması gerçeğinin karşısında aynı yüzyılın sonlarında batının bir çevresel ekonomisi olması gerçeği belirlenmiştir. Çalışmada İstanbul için bu olumsuz tablodan sorumlu bir çok etmenin varlığı belirlenmiş ve tartışılmış olsa da bunlar arasında en önemlileri olarak ikisini üçünü saymak mümkündür: (a) Osmanlı'nın coğrafi keşiflere katılmayarak önemli bir dış alem gelirinden mahrum kalması, (b) Osmanlı'nın 18. yüzyılda giriştiği birçok savaşı kaybetmesi ve (c) Osmanlı'nın ticaret zihniyeti çok zayıf olmasa da Avrupa karşısında zayıf kalması. Bütün bunlara bakarak Osmanlı'da ve İstanbul'da her zaman ciddi bir ticari faaliyet olduğu, Osmanlı'nın başka devletler ile yaptığı anlaşmalarda (yenilmiş de olsa, yalnız ticareti geliştirmek için de olsa) ticarete önem verdiği sonuçlarına varılmıştır. Araştırmada böylesi anlaşmalardaki ticarete yönelik maddelerin ve bilhassa kapitülasyonların Osmanlı'nın yakın kontrolünde olan ve büyük önem verdiği İstanbul'daki ticaret gözetilerek tesis edildiği sonucuna varılmıştır.

18. yüzyılda İstanbul'da ticareti ilgilendiren Osmanlı iktisadi yaşamına ait (a) sosyal refahın sağlanmasına yönelik bir adalet duygusu, (b) diğergâm (*altruist*) arzyönlülük ve (c) yaratılışçılığa dayalı bir gelenekselci ahlak anlayışı gibi üç ilkenin varlığından söz edildiği bulunmuştur. Bu durumda Osmanlı iktisat anlayışı da (a) iaşe (*ikmal-provizyonizm*), (b) fiskalizm (vergilendirme) ve (c) gelenekselcilik (statükoculuk) ilkeleri etrafında oluşmuş olduğu sonucuna varılmıştır. Bunların esnek olmayan ancak sık sık değiştirilerek uyarlanan aşırı bir kurumsalcılık (*institutionalism*) ve ticari süreçlerin aşırı basitleştirilmiş hedefler etrafında detaylı bir denetimcilikten (yasak kaldırma) kaynaklandığı söylenebilir. Osmanlı tımar sisteminden (iltizam ve malikane sistemleri üzerinden) esham sistemine (topraktan menkul değerlere) geçişi kendi özgün kararı ile değil tepkisel uyarlanma süreçlerinde gerçekleşmiştir. Bu geçişin hiçbir safhasında Osmanlı duruma hakim olabildiğini gösterememiştir. Aynı durum askere almada da merkezi devlet kurumunun çıkarları hilafına güç transferine zorlanıldığı sonucunu göstermiştir. Fiskosantrik fiyat ve vergi kararları, sürekliliği olmayan duruma tepki olarak geliştirilmiş kurumsallaşmalar ve yaradılışçı yaklaşımlar İstanbul'un ticaretinde izdüşümleri görülebileceği gibi Osmanlı'yı 18. yüzyılda ancak varlığını sürdürebilme mücadelesine (*struggle for existence*) geldiği bulunmuştur. Osmanlı'nın 18. yüzyıldan sonra bir yüzyıl içerisinde direnerek ancak ilk yüz yılındaki durumuna dönmesi bütün bu yukarıda eleştirel yaklaşılan özelliklerini çok becerikli şekilde kullanmış olması ile mümkün olduğu için hiçde küçümsenmeyecek özellikler sayılabılır. Ancak ekonomi düşüncesine bilhassa serbestleştirme ve kuralsızlaştırma gibi evrimsel yaklaşımlar ile daha fazla önem verse idi Osmanlı için sonuç daha olumlu olabilirdi diye düşünülebilir. İstanbul'un iaşesi Osmanlı ekonomisinde en önemli gündemi oluşturmuş ve yüzyılın sonunda Osmanlı ticaret kurumları da diğer bir çok Osmanlı kurumu gibi batılı usullere göre reforme edilmiştir.

Yukarıdaki sonuçları destekler özellikte olmak üzere 18. yüzyıl İstanbul Ahkâm defterleri verileri ampirik bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. İstanbul'da 18. yüzyılda ticaret 1760 yılından önce ya da sonra oluşa göre iki ayrı dönemde ve yakalama alanlarına göre analiz edildiğinde gedik sistemi üzerinden tamamen kurallılaştırılmış olan tahıl ticaretinin yanı sıra düzenlenmiş bir odun-kömür ticaretinin varlığı bulunmuştur. Bu bulguya göre 18. yüzyılda İstanbul'daki ticaretin ancak

varlığını sürdürebilme (*struggle for existence*) durumu ile tutarlı olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Çalışmanın diğer önemli bir bulgusu da İstanbul 18. yüzyıl ticaretinin giderek daha çok merkezden ve uzak yol ticaretinden üzülerek çevresel yakalama alanlarına yoğunlaşması olmuştur. Bu bulguya göre de 18. yüzyılda İstanbul'daki ticaretin durumuna göre Osmanlı tüccarlarının giderek esnaflaştığı durumu ile tutarlı olduğu değerlendirmesi yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Acehan, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2008, 1 (5), s. 12-29.
- Akar, Şevket Kamil, “İstanbul’da bir Askerî Terzihane Atölyesinin Kuruluşu ve Nizamnamesi”, *Turan Yazgan’a Armağan*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, 2006, s. 943-959.
- Akgül, Mehmet, *Türk Modernleşmesi ve Din*, Konya: Çizgi Kitabevi, 1999.
- Akkuş, Yakup, “Çağdaş İktisadi Düşüncede Sol Perspektifler: Asya Tipi Üretim Tarzı, Bağımlılık Kuramı, Modern Dünya Sistemi Teorisi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2004, 168, s. 133-158.
- Alkan, Mehmet Ö., Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat (Editörler), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi*, Cilt: 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Altınay, Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, Hazırlayan: Sami Önal, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Altınay, Ahmet Refik, “İstanbulun Beslenme Sorunu”, Alpay Kabacalı (Hazırlayan). Sami Önal (Hazırlayan), *Tarihin Aynasında İstanbul Hayatı*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998, s. 126-131.
- Andrea, Alfred J., “Mentalities in History”, *Historian*, 1991, 53 (3), s. 605-608.
- Arıkan, Zeki, “Midilli - İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, 2006, 25 (40), s. 1-28.
- Arıkan, Zeki, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İhracı Yasak Mallar (Memnu Meta)”, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi, 1991, s. 279-306.
- Arjomand, Saïd Amir, “Coffeehouses, Guilds and Oriental Despotism Government and Civil Society in Late 17th to Early 18th Century Istanbul and Isfahan, and as seen from Paris and London”, *European Journal of Sociology*, 2004, 45 (1), s. 23-42.
- Aydın, Suavi, “Aydınlanma ve Tarihselcilik Problemleri Arasında Türk Tarihyazıcılığı: Feodalite Örneği”, *Toplum ve Bilim (TTK)*, 2001-2002 (91), s. 39-80.
- Aymard, Maurice, “Fernand Braudel, the Mediterranean, and Europe”, *Mediterranean Historical Review*, 1987, 2 (1), s. 102-114.
- Aynural, Salih, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kapan Tüccarları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1992, 80, s. 207-214.

- Aynural, Salih, “18. Yüzyılın Sonunda İstanbul Esnafının Alım ve Satım Tekeli ve Gedik Hakkı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2001, 130, s. 215-220.
- Aynural, Salih, “19. Yüzyıla Girerken İstanbul Esnafının Hiyerarşik Yapısı”, *Sosyal Siyaset Konferansları 37-38*, Kitaplar, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 3662, 1990, s. 127.
- Aynural, Salih, “Production Understanding and Organization of the Ottoman Artisans in XVIII. and XIX. Centuries”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 2000, 128, s. 55-60.
- Aynural, Salih, “The Millers and Bakers of Istanbul (1750-1840)”, Surayia Faroghi ve Randi Deguilhem (Editörler), *Crafts and Craftsmen of the Middle East Fashioning the Individual in the Muslim Mediterranean*, London: I. B. Tauris, 2005, s. 153-194.
- Aynural, Salih, “The Provision of Wood and Coal for İstanbul in the 18th Century”, *The Great Ottoman Turkish Civilisation, C: 2*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.156-160.
- Aynural, Salih, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda İstanbul Değirmenci ve Fırıncı Esnafının Nizamları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1992, 81, s. 111-122.
- Aynural, Salih, “XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Osmanlı Esnafında Üretim Anlayışı ve Organizasyonu”, *İÜ. İktisat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetin 70. Yıl Armağanı, 1993, 46, s. 255-362.
- Aynural, Salih, “XVIII. Yüzyılda İstanbul’un Odun ve Kömür İhtiyacının Karşılanması”, Eren, G., Çiçek, K., Oğuz, C. ve İnalçık, H. (Editörler), *Osmanlı, C. 5*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s. 563-569.
- Aynural, Salih, *III. Selim Döneminde İstanbul’da İktisadi Hayat (1789-1807)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989.
- Aynural, Salih, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları- Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Aytaç, Ahmet Murat ve Balcı, Sarp, “Türkiye’de ‘Şansın Terbiye Edilişi’ne Geçiş: Mehmed Cavid Bey’in İhsaiyat Kitabı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, 62 (3), s. 57-77.
- Ayverdi, Sâmiha, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007.
- Barth Volker, “The Micro-history of a World Event: Intention, Perception and Imagination at the Exposition Universelle de 1867”, *Museum and Society*, 2008, 6 (1), s. 22-37.
- Baskıcı, Murat, “Osmanlı Anadoluşunda Sigorta Piyasası: 1860-1918”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2002, 57 (4), s. 1-33.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet (İktisat)*, 339 (28 Ra 1201).

- Batmaz, Eftal, "İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1996, 18 (29), s. 39-50.
- Bilkan, Ali Fuat, "Kıtâbîyat: Nâbî'nin Şiirlerinde Merkez-Taşra Mukayesesi ve İstanbul Sevgisi", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2003, 17, s. 179-184.
- Binark, İsmet, "Eski Devrin Kitapçıları: Sahhâflar", *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, 1967, 16 (3), s. 155-162.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz*, Çeviren: Aykut Derman ve Necati Erkurt, İstanbul: Metis Yayıncılık, 2008.
- Braudel, Fernand, *Maddi Uygarlık*, Cilt: 3 Dünyanın Zamanı, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi, 1993.
- Braudel, Fernand, *Medeniyet ve Kapitalizm*, Çeviren: Mustafa Özel, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Breure, Leen, Landman, Willemke, Spruit, Sandor ve Voorbij, Hans, "Modeling Portals for Cultural Landscapes", J. Trant ve D. Bearman (Editörler), *Museums and the Web 2008: Proceedings*, Archives and Museum Informatics, Toronto, 2008.
- Bulut, Mehmet, "Reconsideration of the Economic Concepts of the Ottomans and Western Europeans during the Mercantilist Ages", Tebliğ, *18th Middle East History and Theory Conference* (Chicago, 9-10 May 2002), XXII. Oturum: Ottoman Empire and the World, the Council on Advanced Studies and the Center for Middle Eastern Studies, Chicago: The University of Chicago, 2002.
- Casale, Giancarlo, "The Ottoman Administration of the Spice Trade in the Sixteenth-Century Red Sea and Persian Gulf", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 2006, 49 (2), s. 170-198.
- Ceylan, Ebubekir, "Dünya-Sistemi Teorisinin Osmanlı Tarihi Çalışmalarına Yansımaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2003, 1 (1), s. 81-95.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi- XVIII. YY'dan Tanzimat'a Mali Tarih*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1986.
- Cihan, Dilek, "Cezzarlar Kasap, Hallaklar Berber Oldu", *Cumartesi* (Zaman Gazetesi Eki), 27 Ocak 2007, (61), s. 6.
- Cin, Halil ve Akyılmaz, Gül, *Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995.
- Curtin, Philip D., *Dünya Tarihinde Kültürler Arası Ticaret*, Çeviren: Şaban Bıyıklı, İstanbul: Küre Yayınları, İktisat İncelemeleri 2, 2008.
- Çelik, Bülent, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2004, 36, s. 61-78.
- Çizakça, Murat, "Mehmet Genç ve İktisat Tarihi", *Economic History*, İstanbul: Bahçeşehir University, 2005.

- Derin, Fahri Çetin, “Yayla İmâmı Risalesi”, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1973, 3, s. 213-272.
- Dirlik, Arif, “Performing the World: Reality and Representation in the Making of World Histor(ies)”, *Journal of World History*, 2005, 16 (4), s. 391-410.
- Divitçioğlu, Sencer, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.
- dos Santos, Theotdnio, “World Economic System: On the Genesis of a Concept”, Festschrift for Immanuel Wallerstein, Part I, Published under the sponsorship of the Center for Global, International & Regional Studies and the Division of Social Sciences at the University of California, Santa Cruz, *Journal of World-System Research*, 2000, XI (2), s. 456-477.
- Dökmeci, Vedia ve Balta, Nazmiye, “The Evolution and Distribution of Hotels in İstanbul”, *European Planning Studies*, 1999, 7 (1), s. 99.
- Edwards, John Richard, Dean, Graeme ve Clarke, Frank, “Merchants’ Accounts, Performance Assessment and Decision Making in Mercantilist Britain”, *Accounting, Organizations and Society*, 2009, 34, s. 551-570.
- Eldem, Edhem, “Capitulations and Western Trade”, Suraiya N. Faroqhi (Editör), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, Cambridge 2006.
- Eldem, Edhem, “Ottoman Financial Integration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Debt”, *European Review (Academia Europaea UK)*, 2005, 13 (3), s. 431-445.
- Eldem, Edhem, *French Trade in İstanbul in the Eighteenth Century*, Leiden: Brill Academic Pub., 1999.
- Engelhardt, Edouard, *Tanzimat ve Türkiye*, Çeviren: Ali Reşad, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Eyice, Semavi, *Eski İstanbuldan Notlar*, Hazırlayan: Özgür Oral, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- Eyicil, Ahmet, *Siyasi Tarih (1789- 1939)*, Ankara: Gün Yayıncılık, 2005.
- Faroqhi, Suraiya, “İktisat Tarihi (17. ve 18. Yüzyıllar)”, Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın - Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 189-216.
- Faroqhi, Suraiya, “Supplying Seventeenth- and Eighteenth-Century İstanbul with Fresh Produce”, Provisioning in the towns of the Mediterranean basin from Ancient to Modern times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002.
- Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya*, Çeviren: Ayşe Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

- Faroqhi, Suraiya, “Krizler ve Değişim”, Halil İnalçık ve Donald Quataert (Editörler), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2 1600-1914, İstanbul: Eren Yayıncılık Ltd. Şti., 2004, s. 543-884.
- Foucault, Michel, “Yönetimsellik”, *Entelektüel’in Siyasal İşlevi*, Çeviren: O. Akınhay ve F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2000.
- Furbank, Philip Nicholas, “The Myth of Determinism”, *Raritan* (Rutgers University), 2006, 26 (2), s. 79-87.
- Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2000.
- Gökbilgin, M. Tayyib, *Osmanlı Müesseseleri, Teşkilatı ve Medeniyeti Tarihine Genel Bakış*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Green, Peter, “Fruits of the Sea”, *The New Republic*, January 28, 2002, s. 30-37.
- Greene, Molly, “Merchant of Venice, Merchant of Istanbul”, *Evolution of Commercial Institutions, The Economic Performance of Civilizations: Roles of Culture, Religion, and the Law*, February 23, 2007, The Institute for Economic Research on Civilizations (IERC), The University of Southern California, Los Angeles, 2007.
- Greer, Allan, “Wage Labour and the Transition to Capitalism: A Critique of Pentland”, *Labour/Le Travail*, Athabasca University, 1985, 15, s. 7-22.
- Güçer, Lütfi, “XVIII. Yüzyıl Ortalarında İstanbul’un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (İFM)*, 1949-1950, 11 (1-4), s. 397-416.
- Güçer, Lütfü, “XVI-XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Politikası”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Türk İktisat ve İçtimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi, 1988, 1, s. 1-128.
- Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkarları ve Sorunları Üzerine Gözlemler”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, 1 (2), s. 121-158.
- Güneş, Hüseyin Haşimi ve Sarı, Tanju, “Türkiye’de Tarım Topraklarının Mülkiyet Yapısı ve Tarihsel Süreçteki Değişimde Diyarbakır Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, 4 (13), s. 71-87.
- Halperin-Donghi, Tulio, “On Braudel”, *Journal of Latin American Cultural Studies*, 2002, 11 (2), s. 107-118.
- Hamarat, Bilge, “Osmanlıda Değişim Adı III. Selim”, Bekir Günay (Editör), *Düşünce Tarihi*, Kocaeli: Sayfa Yayınları, 2008, s. 1.
- Hartman, Mary S., “How Northwestern Europe Was Strange- Marriage, Households, and History”, *The Household and the Making of History: A Subversive View of the Western Past*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 1-33.
- Heywood, Colin, “Fernand Braudel and the Ottomans: The Emergence of an Involvement (1928–50)”, *Mediterranean Historical Review*, 2008, 23 (2), s. 176.

- Holm, Poul, "Oceans and Seas", *Encyclopedia of World Environmental History*, 2003, 3, s. 957-962.
- İlgen, Abdulkadir, "Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2001-2002, 3 (11), s. 105-129.
- İncicyan, P. Ğugas, *18. Asırda İstanbul*, Çeviren: Hrand D. Andreasyani, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü Yayınları 43, 1976.
- İntepe, Nazım, "Osmanlı'da Bedestenler", *Sancak*, 2008, 2 (3), s. 10-12.
- Johnson, Douglas, "Braudel, the Historian as Dramatist", *History Today*, 1986, 36 (7), s. 51-54.
- Kal'a, Ahmet, *İstanbul Esnaf Tahlilleri, İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*, İstanbul Külliyyatı VII, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 15, 1998.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Esnaf Tarihi 2*, İstanbul Külliyyatı VIII, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 16, 1998.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Finans Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı VI, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 12, 1998.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Tarım Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı IV, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 4, 1997.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Tarım Tarihi 2*, İstanbul Külliyyatı X, Yayın Kurulu: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 18, 1998.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Ticaret Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı III, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 3, 1997.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul Vakıf Tarihi 1*, İstanbul Külliyyatı V, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 11, 1998.
- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul'da Sosyal Hayat 1*, İstanbul Külliyyatı II, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 2, 1997.

- Kal'a, Ahmet (Editör), *İstanbul'da Sosyal Hayat 2*, İstanbul Külliyesi IX, Hazırlayanlar: Ahmet Tabakoğlu, Ahmet Kal'a, Salih Aynural, İsmail Kara, Eyüp Sabri Kal'a, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayın No. 17, 1998.
- Kalaycıoğlu, Ersin, "Politics of Conservatism in Turkey", *Turkish Studies*, 2007, 8 (2), s. 233-252.
- Kamil, Şevket, *İstanbul: Şehir ve Medeniyet*, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2004.
- Kaplan, Robert D., "The Revenge of Geography", *Foreign Policy*, 2009, 172, s. 96-105.
- Karagöz, Mehmet, "1193/1779 Senesi Rüşum Defteri'ne Göre Bazarcık-Tatarpazarı'nda Pirinç Üretimi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), s. 275-299.
- Karagöz, Memet, "Filibe Kazası Rüşum Defterleri ve XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında, Filibe-Tatarpazarı-Göbe'de Çeltik Ziraati", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2004, 14 (2), s. 361-377.
- Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: On Dokuzuncu Yüzyıl*, Çeviren: Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.
- Kazgan, Haydar, *Galata Bankerleri*, C. I, Ankara: Orion Yayınevi, 2005.
- Kefeli, Emel, "Coğrafya Merkezli Okuma", *Turkish Studies*, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2009, 4 (1-I), s. 423-433.
- Kellner, Hans, "Disorderly Conduct: Braudel's Mediterranean Satire", *History and Theory*, 1979, 18 (2), s. 197-222.
- Kılıç, Davut, "XIX. Asırda İngiltere'nin Ortadoğu Politikasının Osmanlı Ermenilerine Yansıması", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 1998, 117, s. 89-97.
- Kılıçbay, Mehmet Ali, "Kapitalizm, Kalvinizm ve İslami Kalvinistler", *TISK Akademi*, 2006/I, 1 (1), s. 90-98.
- Kıray, Emin, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- Kinsler, Samuel, "Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of Fernand Braudel", *American Historical Review*, 1981, 86 (1), s. 63-105.
- Kirli, Cengiz, "A Profile of the Labor Force in Early Nineteenth-Century Istanbul", *International Labor and Working-Class History*, 2001, 60, s. 125-140.
- Klein, Sherwin, "The Natural Roots of Capitalism and Its Virtues and Values", *Journal of Business Ethics*, 2003 (2. Kısım), 45 (4), s. 387-401.
- Kocabaşoğlu, Uygur, *Majestelerinin Konsolosları- İngiliz Belgeleriyle Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz Konsoloslukları (1580-1900)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Kunt, Metin, "Siyasal Tarih (1600-1799)", Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın - Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908)*, *Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 18-73.

- Kurdakul, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul: Döler Neşriyat, 1981.
- Küçükkalay, Mesut ve Topuz, Hüseyin, “Osmanlı'da İstanbul Nasıl Beslenirdi”, Ali Tayyar (Editör), *Sosyal Tarih*, İstanbul: Yeni Osmanlılar, 2009, s. 1.
- Kütükoğlu, Mübahat, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Ekmelezzin İhsanoğlu (Editör), C. II, İstanbul: Feza Gazetecilik Yayınları, 1999, s. 513-650.
- Lai, Cheng-Chung, “Braudel's Concepts and Methodology Reconsidered”, *The European Legacy*, 2000, 5 (1), s. 65- 86.
- Landes, David S., *Kapitalizmin Doğuşu*, Çeviren: S.E. Gündüz, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Low, Albert, “Creativity and Intention in Evolution”, *ReVision*, 2008, 30 (1/2), s. 88-96.
- Löwy, Michael, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine*, Çeviren: Y. Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999.
- MacKenney, Richard, *Şehir Devletler 1500-1700*, Çeviren: Cem Demirkan, Yayına Hazırlayan: Özkan Akpınar, İstanbul: Babil Yayınları 29, 2004.
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, Cilt 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1990.
- Mantran, Robert, *İstanbul Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, Cilt 1, Kuruluş ve Yükseliş Yılları*, Çeviren: Server Tanilli, İstanbul: Alkım Yayınevi No: 205, 2007.
- Mantran, Robert, *XVI.-XVII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat*, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, [Orijinal adı: La Vie Quotidienne à Constantinople au Temp de Soliman le Magnifique et de se Successeurs (XVIe etXVII^e siecles)], İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.
- McGowan, Bruce, “Ayanlar Çağı 1699-1812”, Çeviren: Ayşe Berktaş, Halil İnalçık ve Donald Quataert (Editörler), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2 1600-1914, İstanbul: Eren Yayıncılık Ltd. Şti., 2004, s. 759-884.
- McGowan, Bruce, *Economic Life in Ottoman Europe: Taxation, Trade and the Struggle for Land, 1600-1800*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.
- McNeill, William H., “Fernand Braudel, Historian”, *The Journal of Modern History*, 2001, 73 (1), s. 133-146.
- Mert, Özcan, “Ayan”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, s. 196.
- Mulroney, Kelly A., “Discovering Fernand Braudel's Historical Context”, *History and Theory*, 1998, 37 (2), s. 259-269.
- OAV, *İstanbul'un Fethi ve Avrupa Ticari Faaliyetlerine Etkisi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OAV), 2009.

- Oğuz, Orhan ve Tabakoğlu, Ahmed, “An Historical Approach to Islamic Pricing Policy: A Research on the Ottoman Price System and Its Application”, *Journal of King Abdul Aziz University: Islamic Economics*, 1991, 3, s. 63-79.
- Onur, Yıldırım, “Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826”, *Toplum ve Bilim*, 1999/2000, 83, s. 146-175.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim- Makaleler I*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.
- Öz, Mehmet, “Gelenekçi İslahat Düşüncesine Göre Osmanlı Devlet ve Toplum Düzenindeki Çözülmenin Mahiyeti”, *Türk Yurdu*, Türk Düşünce Hayatı Özel Sayısı, 1991, 44, s. 49-52.
- Öz, Mehmet, “Klasik Dönem Siyasi Düşüncesi: Tarihî Temeller ve Ana İlkeler”, *İslami Araştırmalar*, 1999, XII (1), s. 27-33.
- Özburun, Serkan, *Kaybolan Meslekler*, Emin Oran (Editör), Kuveyt Türk Katılım Bankası, İstanbul: Majestic Kitap, 2006.
- Özçelik, Emre ve Özveren, Eyüp, “An Institutional Perspective on the Future of the Capitalist World-Economy”, *Journal of Economic Issues*, 2006, XL (2), s. 413-420.
- Özgen, F. Başkan, “Osmanlı Devletinin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum, 6 (32), 2000, s. 101-111.
- Özkaya, Yücel, “Osmanlı İmparatorluğunda XVIII. Yüzyılda Göç Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1981, 14 (25), s. 171-210.
- Özkaya, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2651, 2008.
- Özkoçak, Selma Akyazıcı, “Coffehouses: Rethinking the Public and Private in Early Modern Istanbul”, *Journal of Urban History*, 2007, 33 (6), s. 965-986.
- Özparlak, Fahri, “Loncalar ve Gedikler”, *İpekyolu* (Konya Ticaret Odası Dergisi), 2006, 221-60, s. 69.
- Öztürk, Said, “Osmanlı Devleti'nde Tüketicinin Korunması”, Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, *Türkler*, 10. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, 2002, s. 850-860.
- Öztürk, Yusuf Kemal, *Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde İktisadi Düşünce Akımları (1838-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, 2007.
- Özveren, Eyüp, “Black Sea and The Grain Provisioning of Istanbul: Imperial Legacies in Retrospect”, Provisioning in the towns of the Mediterranean basin from Ancient to Modern times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002.

- Pamuk, Şevket, "The Evolution of Ottoman Financial Institutions, 1600-1914", *Financial History Review*, 2004, 11 (1), s. 7-32.
- Pamuk, Şevket, "The Great Ottoman Debasement, 1808-1844: A Political Economy Framework", Israel Gershoni, Hakan Erdem ve Ursula Woköck (editörler), *Histories of the Modern Middle East, New Directions*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 21-36.
- Pamuk, Şevket, "The Ottoman Empire in the 'Great Depression' of 1873-1896", *The Journal of Economic History*, 1984, 44 (1), s. 107-118.
- Pamuk, Şevket, "The Ottoman Empire in the Eighteenth Century", *Itinerario, European Journal of Overseas History*, 2000, 24, s. 104-116.
- Pamuk, Şevket, "The Ottoman Monetary System and Frontier Territories in Europe, 1500-1700", *International Journal of Turkish Studies*, 2003, 9, s. 175-182.
- Pamuk, Şevket, "The Price Revolution in the Ottoman Empire Reconsidered", *International Journal of Middle East Studies*, 2001, 33 (1), s. 69-89.
- Pamuk, Şevket, "Urban Real Wages around the Eastern Mediterranean in Comparative Perspective, 1100-2000", Alexander J. Field, Gregory Clark ve William A. Sundstrom (Editörler), *Research in Economic History*, 23, 2005, s. 213-232.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Panzac, Daniel, "International and Domestic Maritime Trade in the Ottoman Empire during the 18th Century", *International Journal of Middle East Studies*, 1992, 24 (2), s. 189-206.
- Paylanbay, Elem, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007, 1, s. 50-64.
- Quataert, Donald, "19. Yüzyıla Genel Bakış: Islahatlar Devri: 1812-1914", Çeviren: Süphan Andiç. Halil İncik ve Donald Quataert (Editörler), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2 1600-1914, İstanbul: Eren Yayıncılık Ltd. Şti., 2004, s. 885-1051.
- Rapp, Richard T., "The Unmaking of the Mediterranean Trade Hegemony: International Trade Rivalry and the Commercial Revolution", *Journal of Economic History*, 1975, 25, s. 499-525.
- Rich, Paul, "Civilizations in European and World History: A Reappraisal of the Ideas of Arnold Toynbee, Fernand Braudel and Marshall Hodgson", *The European Legacy*, 2000, 5 (3), s. 341- 352.
- Rosenthal, Erwin I.J., *Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi*, Çeviren: Ali Çoksu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.
- Santamaria, Ulysses ve Bailey, Anne M., "A Note on Braudel's Structure as Duration", *History and Theory*, 1984, 23 (1), s. 78-83.

- Scrivens, David J.E., "Capitalism in the Eyes of an 'Anti-historian' The Wheels of Commerce Civilization and Capitalism Vol. II", *The Globe and Mail*, September 3, 1983, s. E.12.
- Selen, Hamit Sadi, *Ticaret Tarihi*, Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1947.
- Sevinç, Necdet, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü*, İstanbul: Bilge Karınca, 2007.
- Sezgin, İbrahim, "XVIII. Asırda Edirne'nin İktisadî ve Ticarî Durumu", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, 8 (1), s. 27-35.
- Shechter, Relli, "Market Welfare in the Early-Modern Ottoman Economy- A Historiographic Overview with Many Questions", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 2005, 48 (2), s. 253-276.
- Skousen, Mark, *Modern İktisadın İnşası*, Çeviren: Metin Toprak, Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Ankara: Liberte Yayınları, 2003.
- Solak, Fahri, "İstanbul'da Adını Esnaf Gruplarından Alan Semt, Mahalle ve Sokak İsimleri", *Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri (22-23 Mayıs 2003)*, İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 225-228.
- Şahin, M. Cem, "Osmanlı Reform Çağında Gelenekçilikle Karşı Gelenekçiliğin Düşünsel Boyutu ve Eğitim Düşüncesindeki Paradigma Değişimi", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2005, 1-2 (9), s. 101-119.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y., "17. Asırda İstanbul'da Yiyecek Maddeleri ve Piyasası", Hazırlayan: Alpay Kabacalı. Sami Önal (Hazırlayan), *Tarihin Aynasında İstanbul Hayatı*, İstanbul: Creative Yayıncılık, 1998, s. 132-135.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Toplu Makaleler I, İktisat Tarihi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 280, 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Toplu Makaleler II, İslâm İktisadı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları 281, 2005.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları 122, 2005.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar, "The Impact of the French Revolution on the Ottoman-Spanish Relations", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2008, 3 (1), s. 335-354.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar, "The Re-Establishment of Ottoman-Spanish Relations in 1782", *Turkish Studies*, 2007, 2 (3), s. 496-524.
- TDK, "Konjonktür", *Büyük Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 2009.
- Tilly, Charles, "General", *American Historical Review*, 1981, 86 (2), s. 368-369.
- Toprak, Zafer, "İktisat Tarihi", Metin Kunt, Sina Akşin, Suraiya Faroqhi, Zafer Toprak, Hüseyin G. Yutdaydın, Ayla Ödekan, *Osmanlı Devleti (1600-1908), Türkiye Tarihi*, C. 3, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005, s. 217-271.

- Torun, İshak, “Kapitalizmin Zorunlu Şartı ‘Protestan Ahlâk’ ”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2002, 3 (2), s. 89-98.
- Touraine, Alain, *Modernliğin Eleştirisi*, Çeviren: H. Tufan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Unat, Faik Reşat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1968.
- Uysal, Osman, “XIX. Yüzyılda İç Güvenlik ve Asayişin Temini Açısından Kefâlet Sistemi”, *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007, 1, s. 1-30.
- Uzuncarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Ankara: TTK Yayınları, 1965.
- Vedin, Bengt-Arne, “Incorporating the Past into the Future”, *Futures Research Quarterly*, World Future Society-WFS, 2007, 23 (2), s. 55-64.
- Wallerstein, Immanuel, “Braudel on Capitalism, or Everything Upside Down”, *Journal of Modern History*, 1991, 63 (2), s. 354-361.
- Wallerstein, Immanuel, “Three Paths of National Development in Sixteenth-Century Europe”, *Studies in Comparative International Development (SCID)*, 1972, 7 (2), s. 95-101.
- Wallerstein, Immanuel; Decdeli, Hale ve Kasaba, Reşat, “The Incorporation of the Ottoman Empire into the World Economy”, Huri İslamoğlu-İnan (Derleyen), *The Ottoman Empire and the World Economy*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, s. 88-100.
- Woodhead, Christine, “Consolidating the Empire: New Views on Ottoman History, 1453–1839”, *English Historical Review*, 2008, CXXIII (503), s. 973-987.
- Yaşar, Ahmet, “18. Yüzyılın Sonunda Eyüp Kahvehaneleri”, (“18. Yüzyılın İkinci Yarısında Eyüp Kahvehaneleri”), *VIII. Eyüpsultan Sempozyumu*, Eyüp Belediyesi, 7-9 Mayıs 2004, s. 262-265.
- Yerasimos, Stefanis, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001.
- Yıldırım, Onur, “Bread and Empire: The Workings of Grain Provisioning in İstanbul during the Eighteenth Century”, Provisioning in the towns of the Mediterranean basin from Ancient to Modern times (24 July, 2002), *XIIIth Congress of the International Economic History Association (IEHA)*, Hilton Hotel Buenos Aires, Argentina, 22-26 July, 2002.
- Yıldırım, Onur, “Osmanlı Esnafında Uyum ve Dönüşüm: 1650-1826”, *Toplum ve Bilim*, 2000, 83, s. 146-177.
- Yıldırım, Onur, “Ottoman Guilds as a Setting for Ethno-Religious Conflict: The Case of the Silk-thread Spinners’ Guild in İstanbul”, *International Review of Social History*, 2002, 47 (3), s.407-419.
- Yılmaz, Binhan Elif, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2002, 4, s. 186-198.

Zarinebaf-Shahr, Fariba, "The Role of Women in the Urban Economy of Istanbul, 1700-1850", *International Labor and Working-Class History*, 2001, 60, s. 141-152.

Zilfi, Madeline C., "Muslim Women in the Early Modern Era", Suraiya N. Faroqhi (Editör), *The Cambridge History of Turkey, Volume 3: The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, Cambridge 2006, s. 226-255.